TARTALOM

Elvekből nem engedhetünk / 2

Rációval az érzelmek ellen (Beszélgetés Schweitzer József főrabbival) / 3

Kettős kötődés — új zsidó szervezet született (Rózsa T. Endre) / 4

A Wesselényi utcai iskola ünnepélyes felavatása / 5

Esetünk a „mássággal" és Szőcs úrral / 6

Hánukká 5751, Budapest / 6

Kádár Iván portréja (Varga Sándor) / 7

Ami régen esedékes / 8

Karsai László: Zsidókérdés Magyarországon 1919—1945 / 9

Kovács József: Láthatatlan tömegsírok / 11

Pelle János: A „szocialista asszimiláció" kezdetei / 12

Volt egy nyomda (Róbert Péter) / 14

Púrím (Raj Tamás) / 15

Vadász Ferenc: Nur der Herr Graf stimmte nicht mit! / 16

Kiszállt a Gestapo / 17

Közgyűlést tartott a Magyar—Izraeli Baráti Társaság / 18

Egy rendkívül bonyolult bűnügy / 19

Bocsánat, de ez nem tetszik! / 19

Sivár örökség / 19

„Meg kell érteni a cigányokat is" / 20

Pénteken Szombatot . . . ? / 20

A Joint történetéből (R. P.) / 21

A Bázeli Nyilatkozat a zsidó nép helyzetéről napjainkban / 22

Gettó zsidók nélkül / 22

Zsidóból zsidó, szegényből milliomos / 23

Jerzy Urban „Nem"-e (Jehuda Lahav) / 23

Szűnőfélben az arab többség Kelet-Jeruzsálemben / 24

A bevándorlás gondjai / 24

Kik jöhetnek, kik nem? / 25

Arcok a magyar zsidó irodalomból Kiss József, a népnemzeti költő (Kartal Zsuzsa) / 26

Körmendi Balázs: Zsidó gyónás (Antal Gábor) / 28

A fiú az apáról (Kulcsár István) / 29

Dalos György: Körülmetélés (Miklós Gábor) / 29

Tíz könyv kiadót keres / 30

Kút. Kísérő szavak egy filmhez / 31

Elszopogatható-e a radírgumi? (Virág Teréz) / 31

Klezmer-siker / 32

Esti beszélgetés Kádár Béla unokájával (Magén István) / 33

A Maccabi-VAC Sportegyesületről / 34

Magyar—izraeli sportkapcsolatok / 34

Nagyanyó receptjei / 35

Teccik tudni . . . / 35

Olvasóink írják / 36

A „Negyvenkedők Klubjának" közleményei / 36

Elvekből nem engedhetünk

ZSIDÓ KÖZÖSSÉGEK ÉS SZERVEZETEK (köztük a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület) november végén közös nyilatkozatban tiltakoztak az ellen, hogy míg 1991. január elsejével nyugdíjkiegészítésben részesülnek mindazok, akik 1945—1963 között a törvénytelenségek folytán személyi szabadságukban sérelmet szenvedtek, addig az 1938—1945 között internált, munkaszolgálatra hurcolt vagy deportált személyek sérelmeinek reparációját nem biztosítja a nyugdíjkiegészítést előíró jogszabály.

Lapunk helyettes főszerkesztője mint országgyűlési képviselő *Raj Tamás* főrabbival közösen sajtóértekezletet tartott a parlamentben december 18-án, hogy nyomatékot adjon ennek a tiltakozásnak. Kiosztotta az újságírók között azt a levelet, amelyet ebben az ügyben *Antall József* miniszterelnökhöz intézett, és amelyben azt a véleményét adta elő, hogy semmi sem indokolja az időbeli hátrányt, amit az egykori deportáltaknak és munkaszolgálatosoknak el kell tűrniük még abban a jó esetben is, ha nemsokára új jogszabály születik az ő nyugdíjuk hasonló mértékű kiegészítéséről.

Ez elfogadhatatlan diszkrimináció — hangoztatta a levél —, amit sem az erkölcs, sem a jogrend, sem az ország politikai érdeke nem viselhet el. Hozzátehetjük: ezt még akkor is le kell szögeznünk, ha a jogszabályt kidolgozó kormányzatról a legnagyobb jóhiszeműséget tételezzük fel.

Sokfelé tapasztalható félreértések tisztázása végett azt is hangsúlyoznunk kell, hogy azt az igényt és annak a jogosultságát, amelyet a kormányfőhöz intézett levél kifejezett, semmiképp nem érintheti az a tény, hogy az NSZK kormánya a korábbi években fizetett-e kárpótlást az egykori deportáltaknak vagy jogutódaiknak. Ennek semmi köze ahhoz a tartozáshoz, mely a magyar államot terheli az állampolgárait ért jogfosztás, illetve jogsérelmek miatt.

És ha a *mai* magyar állam vállalhat kötelezettséget (aminthogy vállal is, és méltán) a szovjet hatóságok által 1945 után jogellenesen elhurcoltak sérelmeinek jóvátételére, még inkább vállalnia kell azoknak a kárpótlását, akik 1945 előtt a német megszállók akaratából, de nagyobb részben az akkori magyar kormány és hatóságai tevékeny közreműködésével szenvedtek súlyos jogsérelmeket.

Túl a kárpótlás összegszerűségén, ragaszkodnunk kell ahhoz, hogy a szélsőjobboldali és a szélsőbaloldali diktatúrák áldozatai legalább is egyidejűleg és egyenlő mértékben részesüljenek kárpótlásban, ha már a jogsérelmek bekövetkeztének időrendjét nem vesszük tekintetbe.

A Szombat szerkesztősége

*

Lapzártáig sajnos még nem értesültünk arról, hogy akár a zsidó közösségek és szervezetek tiltakozására, akár a miniszterelnöknek küldött levélre válasz érkezett vagy intézkedés történt volna.

Szombat

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület folyóirata. Megjelenik évente tízszer. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest VII., Garay u. 48. Levélcím: Bp. 70. Pf. 216. 1440 Telefon: (36-1) 142-6924. Szerkesztőségi órák és hirdetésfelvétel: csütörtökönként 16 és 17 óra között. Előfizethető a kiadóhivatalban, illetve postautalványon az 521–006670–7 sz. számlán.

Főszerkesztő Zala Tamás, főszerkesztő-helyettes Gadó György, felelős szerkesztő Kovács Dénes, műszaki szerkesztő Balla Endre.

Lapengedély száma: III. (Kul/174) 1989. HU ISSN 0865–3844. Készült a TÉKA nyomdaüzemében. Felelős vezető: Kobl Antal. 91/017

Rációval az érzelmek ellen

Interjú Schweitzer József főrabbival

Némely vélemények szerint Magyarország az utóbbi hónapokban tapinthatóan weimarizálódik. A demokrácia nevében szélsőséges vélemények, eszmék kapnak nyilvánosságot, újra feléledt az antiszemitizmus, s a mássággal szembeni intolerancia is erősödni látszik. Hogyan látja ebben a helyzetben a magyar zsidóság jelenét és jövőjét? — kérdeztük *Schweitzer József* főrabbit, az Országos Rabbiképző Intézet igazgatóját.

— Igazgató úr, mindenekelőtt arra kérem, szóljon néhány szót személyes életpályájáról.

— Szokványosnak mondható az életutam, amelynek meghatározója volt, hogy nagyon korán elvesztettem az édesanyámat. Apám nem nősült újra, én pedig anyai nagyszüleim házában nevelkedtem Veszprémben. Nagyapám akkor veszprémi, később pesti rabbi, majd a rabbiképző tanára volt. A rabbiház környezete hatott rám először emocionálisan, később aztán intellektuálisan is. Így hát a zsidó nevelést a családi otthonban kaptam. Édesapám nagyon korán rászoktatott az olvasásra, a könyvek szeretetére. A zsidó gimnáziumban érettségiztem 1940-ben. Igen kiváló tanári kar volt ott, hálátlanság volna kiemelni valakit, de meg kell említenem a kiváló hittantanárt, Kohn Zoltánt, aki hét évig volt az osztályfőnököm; 44-ben tragikus módon megölték. Ötödiktől tanított misnát *Widder Salamon* magyar—német tanár, igazi tudós, aki világhírt szerzett a Kauffmann-gyűjtemény néhány darabjának a feldolgozásával. Nyolcadikban *Grózinger József* volt a vallástanárunk. Mind kiváló ember. Tanulmányaimat a rabbiképzőben folytattam, ahol ugyancsak kiváló tanárok vezetésével ismerhettük meg a zsidó tudományokat. Itt rövid ideig hallgattam a saját nagyapámat, nagyon rövid ideig a világhírű Guttmann Mihályt, aztán 1940-ben generációváltás történt, idős professzorok elhunytak, fiatalok léptek a helyükre. Az átmenetet *Löwinger* professzor képviselte, a későbbi igazgató. Filozófiai olvasmányokat tanított *Haán István*. *Róth Ernő* volt a talmudtanárunk. A felszabadulás után pedig megjelent a korábbi dunaföldvári rabbi, Scheiber Sándor, aki új távlatokat nyitott előttünk, fiatalok előtt. Ő nem csak a szemináriumban, hanem az otthonában is foglalkozott velünk. Rendkívül élénken segítette és támogatta a mi generációnkat, valamennyien nagy hálával tartozunk neki. Az egyetemre visszagondolva a legtöbbet talán Korniss óráinak köszönhetem, a görög filozófia történetéről és problémáiról. Sémi filológiából doktoráltam.

— Professzor úr, nem szólt a háború éveiről.

— Nézze, erre én most nem akarok kitérni. Mindenki megjárta a maga tragikus útját, én is. Apámat Auschwitzba hurcolták, meggyilkolták.

— Mi történt önnel a háború után?

— Rövid ideig az a megtiszteltetés ért, hogy a zsidó gimnáziumban, amelynek nyolc évig a tanulója voltam, vallástanár lehettem. Aztán jött a pécsi hitközség meghívása, és 35 évig rabbiként dolgoztam ebben a városban. Később életem emlékezetes időszaka volt, amikor Scheiber professzor és a tanári kar meghívására a szemináriumban taníthattam. Két napot Pesten töltöttem, a többit Pécsett. Ez a város nekem nagyon sokat adott, sok barátot szereztem ott. A sors úgy hozta, hogy judaisztikai kérdésekben az egyetlen szakértő voltam Pécsett, s ennek nyomán állandó kapcsolatom volt az ottani tudományos intézetekkel. Pécsi a feleségem, Pécsett születtek a gyerekeim, érzelmi, családi szálak kötnek tehát oda. Később Pesten rövid ideig működtem a Vasvári Pál utcai templomban, utána a Hegedüs Gyula utcai templomban, majd Scheiber professzor halála után a szemináriumba kerültem, igazgatónak.

Irodalmi tekintetben nem tevékenykedtem sokat, mert életem legnagyobb részében gyakorlati rabbi voltam. Két monográfia fűződik a nevemhez. az egyik a pécsi, a másik a Tolna megyei zsidók története. Ez utóbbit kiváló gazdaságtörténész barátommal, a Szekszárdon működő Szilágyi Mihállyal együtt írtuk. Tanulmányaim jelentek meg itthon és külföldön, több van jelenleg is kiadás alatt. Nagy élmény volt számomra, hogy részt vehettem a zsidó tudományok tizedik világkongresszusán Jeruzsálemben, ott héber nyelvű előadást tartottam. Többfelé adtam elő, Amerikában. Heidelbergben, legutóbb Belgrádban, a héber nyelv barátainak világkongresszusán. Most Kohn Sámuel Héber források a magyar történethez című gyűjteménye elé írtam áttekintő előszót a magyar zsidó histográfiáról. Az a megtiszteltetés ért, hogy címzetes egyetemi tanár lettem.

— Mikor került a rabbiképző élére?

— Scheiber Sándor halála után, hat éve.

— Igazgató úr, szólna néhány szót a rabbiképzőben folyó munkáról?

— Tevékenységünk két részre osztható. Egyrészt gyakorlati hitéletet folytatunk a templomban, másrészt a rabbiképző oktató szerepet tölt be. Mindössze negyven hallgatónk van jelenleg, hiszen az a társadalmi kör, amelyből a fiatalok jöttek, az utóbbi negyven évben összezsugorodott. Vannak rabbijelöltjeink, kántorjelöltjeink, és egy új létesítményünk, ahol hittanárokat és judaisztikatanárokat kívánunk képezni az elemi és a középiskolák számára.

— Évtizedekig ez az intézet volt Kelet-Európában az egyetlen rabbiképző...

— Ma is az, de most kevesebben jönnek külföldről is, mert amióta a határok megnyíltak, az orosz hallgatók távolabbra kívánnak menni. Éveken át adtunk rabbikat a Szovjetuniónak, Csehszlovákiának, és voltak hallgatóink Bulgáriából és az egykori NDK-ból is.

— Igazgató úr, térjünk át egy másik kérdéskörre, a magyar zsidóság helyzetére.

— A magyar zsidóság most fordulóponton áll. Trauma, hogy erőteljesebb az antiszemitizmus, mint azt korábban gondoltuk. Azt hittük, hogy négy évtized múltán ez a kérdés elhalványult, de csalódtunk. Hozzáteszem: időnként túl erősen exponálják ezt a problémát. Több alkalommal kifejtettem, hogy nem kell ennyit foglalkozni a nyilvánosság előtt ezzel a kérdéssel, mert félreértésekre ad alkalmat. Nézetem szerint ezeket a dolgokat szakértői körben kell először tisztázni és utána a nyilvánosság elé lépni. Nagyon szomorú és egyben nagyon jó tapasztalataink is vannak. Ami a negatív megnyilatkozásokat illeti, nem akarok név szerint említeni senkit, mert nem akarom, hogy azt higgyék, mi valami szervezett üldözési kampányt folytatunk bárki ellen is szándékos vagy netán meggondolatlan szavai miatt. Azonban hozzá kell tennem: nem félünk senkitől, és megfelelő, intellektuális módon igyekeztünk, és gondolom, igyekezni fogunk a jövőben is felelni ezekre a véleményekre. Ami a pozitívumot illeti, a magyar szellemi élet jeles reprezentánsai egyértelműen elhatárolták magukat, és elítélték az antiszemtia megnyilatkozásokat. Ilyen tekintetben nagyon fontos volt a Csengeri Imre, kiváló amerikai tudós patronálásával Bécsy Tamás és Kabdebó Lóránt pécsi professzorok által kezdeményezett Holocaust-konferencia, amelynek a megnyitóján Mayer Mihály, a most hivatalba lépett pécsi püspök teljes határozottsággal fellépett az antiszemitizmus ellen, egyházát és magát ettől elhatároló beszédet mondott, s megkövette a magyar zsidóságot a múlt egyházi mulasztásai miatt. De idesorolom Horváth Balázs belügyminiszter szavait az emlékezetes Dunaparti emlékműavatón, ahol a kormány nevében is elhatárolta magát az antiszemita megnyilatkozásoktól.

Várjuk a további jelentős és eredményes lépéseket.

— Amiket ön most elsorolt, azok nagyon szép gesztusok. Nyilvánvaló, hogy normális ember — legyen vezető funkcióban vagy legyen a szellemi élet vezető egyénisége — antiszemita nézetekkel nem lép színre. No de hadd emlékeztessem arra, hogy éppen a Szombatban jelent meg Konrád György tanulmánya, amelyben felveti: ha az antiszemitizmus a mindennapokban továbbra is erősödik, akkor a magyar zsidóság egyetlen választható útja, ha elköltözik ebből az országból. Egy dolog a magas politika, s egy másik a hétköznapok antiszemitizmusa.

— Igen, ez így van. De a tömeges kivándorlás nem megoldás, mert nagyon sokan vannak olyanok, akik innen különböző okok miatt soha nem fognak elmenni. Az ő megfelelő védelmükről is gondoskodni kell — amennyire ebben egyáltalán védelmet lehet nyújtani. Védelmet lehet adni közigazgatási úton, védelmet lehet adni rendőri úton, de az előítéletekben, az érzelmekben élő antiszemitizmussal szemben nem nyújthatunk védelmet, mert a gyökeret senkiben nem tudjuk kicserélni. Ez egy szívós ügy, amelyben a szellem embereinek, az egyházaknak, az íróknak állandóan küzdeniük kell. Nincs más út, mint a meggyőzésé.

— Időnként az az ember érzése, hogy az ebben az országban majdnem mindig jelen levő látens antiszemitizmus éppen akkor válik láthatóvá, amikor a szellemi élet valamelyik képviselője markánsan megfogalmazza valamilyen okból.

— Meglehet, igaza van, de ezek ellen a gondolatok ellen nem tudunk másképp küzdeni, mint ellenválasszal.

— Ezek a nézetek immár sajtót is kapnak.

— Igen, ami megjelenik a Hunnia Füzetekben vagy a Szent Koronában, az egyenesen vérlázító. Nem tudom, hogy a demokrácia, a szólásszabadság meddig terjed, mikor csap át lázításba. Ezt kell a közéletben tisztázni, mert itt nagyon súlyos dolgok történtek. Természetesen ezek a megnyilatkozások, elhatárolódások kevesek. De itt kell például a sajtó szerepére felhívnom a figyelmet. Csak az ész erejére tudok hivatkozni.

— Az antiszemitizmusnak általános vélemény szerint gazdasági okai vannak.

— Ezzel én vitatkoznék: gazdaságilag kiegyensúlyozott helyzetben is tapasztalható antiszemitizmus. Sőt továbbmegyek: olyan országban is lehet zsidóellenesség, ahol alig élnek zsidók. Tehát az antiszemitizmushoz még csak zsidók sem kellenek. Valahol a közgondolkodásban, a nevelésben kellene a dolgot megfogni. De hogy miként, azt nem tudom megmondani. Hatni kellene az emberekre, hivatkozva a jóérzésükre, az intellektusukra. A szellem embereinek összefogására lenne szükség. Nagy kérdés azonban, hogy az érzelmekkel szemben mekkora a ráció ereje.

Friss Róbert

Kettős kötődés – új zsidó szervezet született

5751 kiszlév 25-én (a polgári időszámítás szerint 1990. december 12-én) megalakult Budapesten a Magyarországi Zsidók Nemzeti Szövetsége. Mind a megalakulás időpontja, mind annak helyszíne szimbolikus vonatkozásokra utal. Kiszlév hó 25. napján köszöntjük a hánukkát, a fény ünnepét. Örök emlékezetéül annak, hogy a polgári időszámítás előtt 164 évvel Juda Makkabi csapatai élén visszafoglalta a zsidó fővárost, Jeruzsálemet. Kiűzve onnan a hellenisztikus hódítókat, akik három évvel annak előtte Antiochus Epiphanes királyi rendeletére a Szentélyt tisztátalanná tették, s felállították benne a görög főisten, Zeus Olympios áldozati oltárát.

A megszállók szándéka mindmáig világosan érzékelhető: a zsidó szellemiség gerincét akarták eltörni, a zsidó nemzet összetartó erejét akarták szétrombolni. Juda Makabi győztes katonái Jeruzsálem megmaradt lakosainak segítségével azonban a Szentélyt megtisztították, kijavították a sérüléseket s — ahogyan a krónikás feljegyezte — „ugyanabban a hónapban és ugyanazon a napon, amelyen a Szentélyt megszentségtelenítették a pogányok, újra felavatták azt; énekszóval, citerával, hárfával és cimbalommal. Az egész nép földre borulva, imádságos szóval áldotta Istent, aki megsegítette őket, mindmostanáig".

Am Iszraél hai — Izrael népe él. Sokszor porba sújtva, de mindig újraéledve, magunk vagyunk erre a tanúbizonyság. Mi magunk, a holocaust túlélői és a túlélők gyermekei, unokái. Rettenetes és szinte ésszel felfoghatatlan megpróbáltatásokon át, de Isten megsegített bennünket, mindmostanáig.

A budai Várban levő Táncsics (azelőtt Zsidó) utcában alakult meg a Magyarországi Zsidók Nemzeti Szövetsége, az egykori szefárd zsinagóga ősi falai között. Jelezvén ezzel is a zsidó nemzet különböző ágainak szoros összetartozását. Több mint háromszáz éve nem élnek már a szefárd zsidók közösségei Magyarországon, s több mint háromszáz év óta nem használták zsidó célra a Táncsics utcai épületet.

Az alakuló gyűlés törte meg az évszázados csendet, Hochberger László főrabbi gyújtotta meg a hánukká gyertyáit és a Hunyadi téri zsinagóga kántorával, Fóti Mordechájjal együtt héber énekkel és imával köszöntötték az Urat. Az egybegyűltek az alakuló rendezvény résztvevői végezetül Izrael Állam nemzeti himnuszát, a Hatikvát énekelték el.

A Magyarországi Zsidók Nemzeti Szövetségét azok alapították meg, akik szabad lelkismerettel úgy érzik, kettős kötődéssel kapcsolódnak a szűkebb és a tágabb világhoz. Nem közömbös számunkra Izrael Állam sorsa és a világ zsidóságának élete, mert a lelkiismereti szabadság sérthetetlen elve alapján az egyetemes zsidósághoz, a zsidó nemzethez tartozónak hisszük és valljuk magunkat, de egyúttal azt is igen fontosnak és lényegbevágónak érezzük, hogy a Magyar Köztársaság politikai változásai, kiépülő demokratikus intézményrendszere és mindennapi közállapotai hogyan alakulnak, hiszen mindannyian a Magyar Köztársaság állampolgárai vagyunk, osztozunk annak jó vagy rossz sorsában, s magunk is a változások tevékeny résztvevői kívánunk lenni.

E két szilárd pillérre alapozódik meggyőződésünk és világszemléletünk, s őszintén bizakodunk és reméljük, hogy a jövő eseményei semmiképpen sem taszíthatnak bennünket az egyoldalú elfogultság irányába, hanem szándékaink szerint a híd nemes és hasznos szerepét tölthetjük be; egy olyan hídét, amely összeköti Magyarországot a világ különböző pontjain élő zsidó közösségekkel.

A magyar zsidóság a korábbi államberendezés összeomlásával párhuzamosan leszakította a „kemény", majd a „puha" diktatúra által rákényszerített „hitfelekezeti" felülcímkézést és lépésről lépésre megteremtette és egyre jobban kimunkálja a szabad és sajátosan magyar zsidó közéletet. Igen széles, színes és gazdag ma már a magyarországi zsidóság szellemi és intézményi palettája, s életereje megújulásának, alkoteóereje újjászületésének ez a legfontosabb záloga.

Elsöprő erővel lépett színre 1988-ban, még a pártállam időszakában a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület,

s részben erjesztő erejének hatására, részben tőle függetlenül a legkülönfélébb zsidó irányzatok és csoportosulások szervezték meg hamarosan saját közösségi életüket. A Zsidó Diákszövetség és a Bné Berit, a Lubavicsi Ház és a Cionista Szövetség, a Bné Akiva és a Makkabi Sportklub egyre újabb lehetőségeket és fórumokat teremtett a magyarországi zsidóság számára.

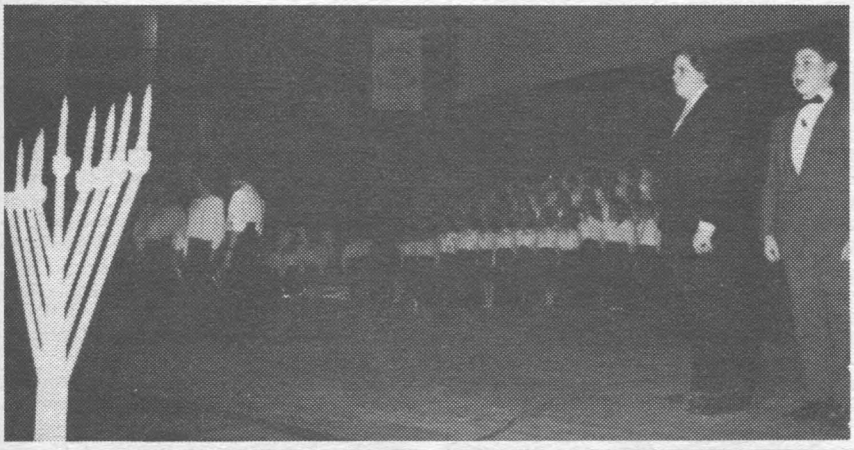
Őszintén megvallva, kezdetben féltünk, hogy mindez az erők szétaprózódásához és kíméletlen belharcokhoz vezet. A magyar zsidóság higgadtsága és nyugodt méltósága azonban útját állta e veszélyes fejleménynek. Világosan megtapasztaltuk, s ma már tudhatjuk, ezek az újonnan létrejövő vagy a korábbi, de betiltott tevékenységüket felújító csoportosulások és irányzatok nem egymás ellenében, hanem éppen ellenkezőleg, egymást kiegészítve működnek és tevékenykednek a magyarországi zsidóság szellemi arculatának megújításáért, jövőjének megnyugtató rendezéséért.

A Magyarországi Zsidók Nemzeti Szövetsége ebbe az egyre inkább kiteljesedő szellemi és intézményi sorba kíván beilleszkedni és a megújuló magyar zsidóság új útjainak egyikét — s talán éppen a legnehezebbiket — szándékozik nagy tapintattal s a sokféle történelmi sebesülés és érzékenység kímélésével, de meggyőződésünk következetes és higgadt képviseletével járhatóvá tenni a jelen és az eljövendő nemzedékek hasznára. Reméljük és hisszük, hogy ennek révén mind a magyar, mind a magyarországi zsidó élet egy igen fontos és értékes új színnel, új lehetőséggel gazdagodhat.

Rózsa T. Endre

A Wesselényi utcai iskola ünnepélyes felavatása

TÁRSADALMI ESEMÉNNYÉ VÁLT, mégsem vesztett bensőséges zsidó ünnepi hangulatából az amerikai alapítványú Mszoret Avot, vagy közismert nevén a Wesselényi utcai iskola felavatása. Miniszterek, diplomaták, köztük az Egyesült Államok népszerű volt budapesti nagykövete, Mark Palmer, továbbá más egyházak képviselői, egyaránt kipával fejükön. Azután rabbik itthonról és külföldről, a hazai zsidó közélet és a két testvériskola vezetői, valamint újságírók. És persze legnagyobb számban az érintettek, vagyis a gyerekek, a pedagógusok és a szülők töltötték meg a pazar Kongresszusi Központot. Ott volt még a vendégek között egy szerény házaspár is. Csak amikor a színpadra hívták őket, tudta meg a jelenlevők többsége, hogy ők az alapítvány letéteményesei: *Albert Raimann* és felesége. Írásban küldte üdvözletét George Bush, Göncz Árpád, Chaim Herzog és a kanadai miniszterelnök. Személyesen köszöntötte az intézményt Budapest főpolgármester-helyettese, *Székely Gábor*, egyesületünk egyik alapítója.





A Mszoret Avot felavatásán a fiatalok előadása és a vendégek egy csoportja

Ünnepi beszédében New York egyik tekintélyes rabbija, *Moise Scherer* hangsúlyozta: „Nem lehet szabad az a zsidó, aki nem nevelheti gyermekét ősei hitében." Szólt arról, hogy az iskola felavatása hozzájárult Magyarország nemzetközi tekintélyének gyarapításához; jelentős külföldi személyek fejezték ki elismerésüket az iskola megteremtéséhez nyújtott segítségért a magyar kormánynak és Budapest önkormányzatának.

Jutott a szeretetből minden jelenlevőnek és persze a két igazgatónak, dr. *Efráim Frischnek* és dr. *Hajdú Péternek* is. A legnagyobb sikert a diákok aratták, akik magyarul, ivritül és angolul adták a műsort, s elmondták: „Köszönjük Istenünk, hogy eljött iskolánk felavatásának napja..."

Megemlékeztek hánukka ünnepéről és fellépett az ELTE zenekara is. A legnagyobb hatást keltő keretjátékot a fiatalok adták elő — többek között — a származásukat eltitkoló vagy legalábbis elhallgató szülőkről, akiknek a hallgatását a nagymama törte meg. A múltat valóságos dokumentumok idézték fel: a színpad fölé erősített vásznon diaképeken régi zsidó iskolák tablói jelentek meg a 20-as, 30-as évekből. Megjelentek talán soha nem ismert rokonaik, a sárga csillaggal megbélyegzettek 1944-ben, a deportálás előtti percekben és a lágerekben. Láthatták a soá egyik legmarkánsabb fényképét is: az SS előtt kezeit feltartó, szemében már a halált tükröző, nagysapkás, 6—7 éves fiúcskát. Több tucat bakfis táncban, ősi és új héber és magyar dalokban fejezte ki a közelmúlt identitászavarát és a jelen magunkra találását. A keretjáték befejezéseként a valóságot az iskola hétköznapjairól, a szarvasi tábor epizódjairól készült film mutatta be.

Az avatáson a Szombatnak exkluzív interjút adott az iskola alapításának kezdeményezője, megvalósításának mozgatója, fenntartásának éltetője, az ismert New York-i üzletember, *David Moskovits*.

— Zsidó ügyet Amerikában is lehet szolgálni, Izraelnek is változatlanul szüksége van segítségre. Ön mégis miért velünk törődik, miért mozgósítja ügyünkben az amerikai földrészen és Nyugat-Európában ismerőseit?

— A Magyarországról elszármazott zsidók, köztük rengeteg ortodox hitű, nem felejtették el szülőföldjüket, kötik még őket az emlékek, az itt eltemetettek éppúgy, mint az itt élő rokonok. De nem elhanyagolható a lelkiismeretfurdalás sem, hiszen akik 1945 előtt már másutt éltek, elismerik, hogy talán határozottabb fellépéssel legalább százezer embert megmenthettek volna. Ezt a mulasztást már nem tehetik jóvá, ezért most legalább a lelkeket, vagyis a zsidó tudatot segítenek megőriztetni!

Az iskola felülmúlja minden várakozásomat. Hihetetlen, hogy az eltelt néhány hónap alatt mennyi ismeretet szereztek a tanulók és mennyire áthatotta őket a zsidó szellem és öntudat.

A mai est megható és gyönyörű! Nem vagyok egyedül, akinek szeme többször könnyes lett az örömtől és elérzékenyüléstől — mondta befejezésül David Moskovits.

(várai)

Hánukká 5751, Budapest

NÉMI ELŐÍTÉLETTEL vágtam bele a hánukkái bál(ok)-ról szóló tudósítás előkészületeibe. Epés megjegyzéseket kívántam tenni két ünnepség — a hitközségi és a kulturális egyesület rendezvényének — azonos időpontra szervezéséről, de nem lett igazam.

Mindkét helyen: a Síp utca 12-ben, s az alternatív bál színhelyén, az Óbudai Társaskörben szép számmal gyűlt össze a szórakozni vágyók serege. A hitközségi székház falait Arató András e helyütt immár tradicionális, alkalmi diszkózenéje döngette, s tizenévesek öröme tette próbára a nehéz időket átélt épületet. A MZSKE bálja egy másik generáció igényére épített, a Budapest Klezmer Band afféle zsidó lakodalmast játszott, s talán nemcsak az elfogultság mondatja velem: *ez* nem *az* a lakodalmas. Jiddis szövegek, századfordulós hangulat jellemzi ezt a muzsikát, amit a közönség jó félórán át szolidan, ülve hallgatott, s csupán egy fiatal társaság érezte meg, hogy ez nem komoly, akadémikus zene, hanem talpalávaló. E különleges zenekar harmadik koncertje volt a hánukkái, s a későbbiekben remélhetőleg a hangulatkeltés finom változatait legalább úgy használják, mint hangszereiket.

Lassan oldódott a közönség hangulata, s csak a szünet után, ismertebb dallamokra mozdultak a lábak. Ekkor az ünnepi megilletődöttség is alábbhagyott, végre érezni lehetett a báli légkört.

A rendszerváltás előtt két bál teremtett lehetőséget kötetlen együttlétre a zsidó fiataloknak. Púrímkor és hánukkákor a Goldmark Teremben vagy az Anna Frank Gimnáziumban telt ház jelezte az érdeklődést, évről évre újabb és újabb arcok tűntek fel, s ma sem különben. Aki gyakran jár zsidó rendezvényekre, maga is tapasztalhatja az utánpótlás szüntelen jelentkezését. Ugyanakkor a huszonévesek nemzedéke mintha kikopna e közéletből. Mi több, nem találja, sőt nem is keresi a kapcsolatot az immár nyilvánosan működő és bőséges programot szolgáltató mozgalmakkal. A tinik s a negyven fölöttiek adják a tömegbázisát a közösségi életnek. Talán a rövid lelkesedést követő érdektelenség, a családalapítás vagy a napi munka utáni fáradtság lehet a távolmaradás oka. Az idősebbek nosztalgiával elmúlt éveiket kutatják, s ami tinédzser gyermekeiknek (unokáiknak) spontán vonzalom, nekik csupán az újra felfedezett akolmeleg?

Közösség vagyunk. Ha egy zsidó bálban egyikünk odalép egy társasághoz, könnyebben ráhangolódik beszélgetésük hullámhosszára, mint másutt.

De hagyjuk ezt most, hiszen bál van, és sietni kell, hogy még idejében elérjük Óbudáról a Síp utcai összejövetelt. Nemcsak e sorok írója igyekszik, többen kíváncsiak, milyen a hangulat odaát. Még időben érkezünk: fergeteges hórázás közepette immár három iskola növendékei, s azok is, akik csak alkalmi vendégek zsidó intézményekben, ám annál lelkesebbek. Békésen megférnek a közösségi s az ortodox iskola diákjai, itt vannak az Anna Frank tanulói is.

A szemfülesebbek a bál végén tódulnak a szendvicsekért, süteményekért, ilyenkor rendkívüli árengedmény, végkiárusítás menti az enyészettől a kínálatot. Akik nem először báloznak itt, tudják, ki kell várni ezt a pillanatot.

Még néhány szót váltanak a lelkesebbek, akik másnap is ünnepelnek, mert nagyszabású gyertyagyújtás lesz a Síp utca kertjében. Az újjáalakult MIOK, immár a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége, a Cionista Szövetség, s a lubavicsi hászid mozgalom budapesti oktatási központjának különös triója együtt ünnepel, miközben a magyarországi ortodoxia újonnan megnyitott dísztermében köszönti a fény, a templomszentelés ünnepét.

Belső szétszóratás ez, jótékony sokszínűség vagy ösztönös, önbizalomnövelő erődemonstráció, ki tudja? De hánukká szellemében hirdetik a csodát. Létezünk. **sz. t. g.**

Esetünk a „mássággal" és Szőcs úrral

Lapunk 1990. évi 7. és 8. számában esszét közöltünk arról, antiszemita volt-e a 20. század első fele magyar szellemi és irodalmi életének sokat vitatott, nagy hatású személyisége, Szabó Dezső. A magyar zsidóság körében nem volt jó híre ennek az írónak, amire Szabó Dezső bőven szolgáltatott is egykor okot, noha valóban nem állítható róla egyértelműen, hogy antiszemita volt.

Az esszének azért adtunk helyet, hogy előmozdítsuk a vitát, a tisztázást. A tárgyilagosság, a másféle felfogás tisztelete késztetett bennünket rá. Az esszé szerzőjéről, Szőcs Zoltánról tudtuk, hogy gondolatvilága távol áll a miénktől, azt is tudtuk, hogy a Hunnia című jobboldali folyóirat szerkesztője, ez azonban nem tartott vissza írása publikálásától, hiszen az önmagában véve jó és tisztességes írás volt.

Úgy látszik azonban, hogy a másság ilyetén, cselekvőleg dokumentált tisztelete nem elég Szőcs Zoltán úrnak. Az ő és eszmetársai szemében a magunkfajta tollforgatók „acsarkodók", akik „nem tűrik a másságot". Legalább is ez áll a Hunnia 13. számában, bizonyos Bognár József cikkében.

E cikk olvasásához nagy önuralomra van szükség, mert igencsak ágaskodik az emberben a szándék, hogy az ügyészséghez forduljon, és ha nem közösség megsértése címén, akkor legalább rágalmazás és hitelrontás okán kérjen bűnvádi eljárást a szerző és az inkriminált szövegnek a lapban helyet adó szerkesztők ellen.

Az országban végbemenő ideológiai váltásról szólva „a gadógyörgyök, kenedijánosok, szalaipálok" ellen rohan ki a Hunnia, és nehéz leküzdenem a gyanút, hogy csekélységem és barátaim ilyen módon történő említése jelzés értékű: a zsidó vagy zsidó származású társadalmi gondolkodók, publicisták és kritikusok **en bloc** vonták magukra Hunniáék haragját.

Mi vagyunk „a rényipétereknek" „stílusban és arroganciában méltó követői", akik „rendszeresen uszítanak minden ellen, aminek köze van a magyar identitáshoz. Rendszeres hobbijuknak tekintik a magyarság lejáratását".

„E réteg célja a pusztítás, mást nem is tud" — vágja végül a fejünkhöz a Hunnia cikkírója. A lapban — persze — ott áll, hogy az egyes cikkekért a szerzők a felelősek. Mégis joggal feltételezhető, hogy Szőcs Zoltán nem csupán „a másság" iránti tiszteletből adott helyet lapjában Bognár úr tajtékzó stílusú rágalmazásainak.

Ami a **Szombat**ot illeti, nem vennénk a lelkünkre, ha ennek ellenére azzal vádolhatnák némelyek (a Hunnia tájékán) Szőcs urat, hogy egy zsidó lap háziszerzője. Ezért — a másság iránti minden tiszteletünk fenntartásával — arra kell kérnünk őt, hogy a jövőben kerülje el kéziratait szerkesztőségünket.

G.

PORTRÉ

Kádár Iván

Ha nem is tartalmában, de formájában feltétlenül rendhagyó könyvecskét bocsátott útjára jó másfél évvel ezelőtt a Magvető Könyvkiadó. Kádár Iván izgalmasan érdekes vallomását (Esszé történelmi oldalnézetből) és Mezei Andrásnak Kádár Ivánnal folytatott beszélgetéseit (Kilenc kedd) a kiadó úgy foglalta egységes kötetbe, mintha két önálló kötet lenne. Nem figyeltem a sajtóvisszhangját, arra viszont jól emlékszem, hogy a kis alakú, kék színű könyvecskét elolvasás után olyan érzéssel tettem vissza a könyvespolcra: milyen jó, hogy ilyen emberek is járnak közöttünk.

Amikor a szerzők 1987 végén a kötetet összeállították, aligha gondolt bármelyikük is arra, hogy mire a mű megjelenik, Kádár Iván a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület egyik vezetőjeként a magyar zsidó közélet reprezentánsa.

Bár a kötet — már csak a műfaj sajátossága maitt is — Kádár Iván életének számos epizódjával ismerteti meg az olvasót, az alábbiakban vázoljuk életútját.

Kádár Iván (Budapest, 1921) jogi végzettségű közgazdász, számítástechnikai szakember. Asszimiláns zsidó család gyermekeként (apjának jól menő ügyvédi irodája volt) a gimnáziumi érettségit követően matematika szakon kezdte egyetemi tanulmányait. Ám az első év elvégzése után — édesapja halála miatt kenyérkereső foglalkozást kellett vállalnia — átiratkozott a Pázmány Péter Tudományegyetem állam- és jogtudományi karára, kenyérkereső foglalkozása szerint pedig a pesterzsébeti Magyar Vasfonalárugyárban textilfestő munkás volt.

A munkaszolgálatot (mint egyetemista) 1944-ig sikerült elkerülnie, akkor azonban megkapta a behívót; a jászberényi munkaszolgálatos elosztóközpontból az ottani zavaros helyzetet kihasználva visszatért Budapestre és illegalitásba vonult. Az illegális KMP-vel való kapcsolatai során ismerte meg Sólyom Lászlót, aki ellátta őt m. kir. hadnagyi igazolvánnyal. Így lett az orvosegyetem Kiska-alakulatának egyik vezetője és kapta Sólyom Lászlótól a megbízást, hogy a KMP illegális nyomdáját biztonságosan helyezze el. E feladat végrehajtása során került kapcsolatba Grósz Endrével (1949 óta: David Gur, Izrael), aki közölte vele: az illegális nyomda nem a KMP-é, hanem a cionista mozgalomé, a zsidó ellenállásé. (Részletesebben l. Benedek—Vámos: Tépd le a sárga csillagot, Budapest, 1990. 85. és 209—219. old.)

1945-től mint lelkes kommunista az MKP központjának munkatársa; 1948-tól a Közgazdaságtudományi Egyetemen politikai gazdaságtant, a közgazdasági elméletek történetét, majd ökonometriát oktat; 1955-ben a közgazdaságtudományok kandidátusa lett. 1956 nyarán-őszén részt vett és felszólalt a Petőfi-köri vitákon, majd az egyetemi tanárok képviseletében tagja lett az Értelmiségi Forradalmi Bizottságnak; a visszarendeződés során mint „ellenforradalmárt" eltávolították az egyetemről.

Nem kis erőfeszítésébe került, amíg az Építéstechnikai és Gazdasági Irodánál sikerült elhelyezkednie, ám mivel az elsők között volt, aki Magyarországon számítástechnikával foglalkozott, a 60-as évek elején kinevezték a Számgép igazgatójává. (Ez volt az első magyar számítástechnikai vállalat.) Leváltására 1965-ben azért került sor, mivel azokat a „volt 56-os" munkatársait, akiket börtönbüntetésük letöltése után vett fel a vállalatához, a kerületi pártbizottság figyelmeztetése ellenére sem volt hajlandó elbocsátani. Egy ideig az Infelor Számítástechnikai Vállalatnál dolgozott, mint szoftveres, majd a Külkereskedelmi Minisztérium számítóközpontjának, a Datorgnak igazgatóhelyettesévé, 1968-ban a Magyar Nemzeti Bank számítóközpontja igazgatójává nevezték ki. 1983 óta az SG2 nevű magyar—francia szoftvervállalatnak (szoftveréexport) a vezetője.

*

— E jórészt szakmai életrajz nem ad választ arra, mikor, hogyan vált Kádár Iván a MZSKE egyik vezetőjévé.

— Ismeretes, hogy egyesületünk szervezését Rózsa T. Endre és Deák Gábor kezdeményezte, és szervezőmunkájuk első lépéseként bevonták Mezei András, aki irodalmáraink közül soha nem rejtette véka alá a zsidóságát. Ő vont be engem a közös munkába, hiszen jól ismert, és tudta, hogy egy olyan egyesület létrehozásánál, amelynek elsődleges célja a zsidó azonosságtudat felébresztése, szíves örömest bábáskodom. Ez 1988 nyár elején történt. Igyekeztem közreműködni a kezdeti akadályok elhárításában, az alakuló közgyűlés előkészítésében. E közgyűlésen — 1988. november 21. — elnökségi taggá választottak, és azóta folyamatosan részt veszek az egyesület vezetésében.

— Az azóta eltelt bő két esztendő népünk háromezer éves történetéhez viszonyítva nem sok, mégis megkérdem: betöltötte-e az egyesület vállalt feladatát?

— Jó lenne, ha most azt válaszolhatnám: igen, betöltötte, ez azonban csak féligazság lenne. Inkább azt mondom, hogy e két év csak ahhoz volt elég, hogy megkezdjük ezt a munkát. Ha tetszik, ha nem, fel kell ismernünk, hogy olyan országban élünk, ahol, bár az antiszemitizmus mint szervezett erő a holocaust óta nem jelentkezhet (ezt a törvény bünteti), nagyon sok az antiszemita, akik a demokrácia éltető levegőjében hallathatják hangjukat. És hallatják is. Ám erre a „jelenségre" számottevő zsidó tömegek úgy reagálnak, mint a strucc: a homokba dugják fejüket. Pontosabban szólva arra törekszenek, hogy mint zsidók felszívódjanak, eltűnjenek a társadalomban. Csak arról az „apróságról" feledkeznek meg, hogy attól, hogy kijelentik önmagukról, ők nem zsidók (és ennek megfelelően viselkednek), környezetük változatlanul zsidónak tartja őket. És nem akarnak hinni a szemüknek, amikor azt tapasztalják, hogy a társadalom azokat becsüli igazán, akik a magyar kultúra mellett a háromezer éves zsidó kultúra örökségét is emelt fővel — ha úgy tetszik, büszkén — vállalják. Egyébként is: naivitás volna feltételezni, hogy afféle feladatot, mint amit egyesületünk maga elé tűzött, néhány év alatt lehetséges teljesíteni. Erős a gyanúm, hogy ezzel a problémával még az unokáink is küszködni fognak.

— Ezek szerint ott tartunk, ahonnét két évvel ezelőtt elindultunk?

— Szerencsére nem. Mert ha erőfeszítéseinket — szerintem még nagyon hosszú ideig — az elvégzendő feladatokra kell összpontosítani, a sikereinket sem kell elhallgatni. Azt ugyanis, hogy napról napra mégis csak nő azok száma, akik valamilyen formában megvallják zsidóságukat, és ebbe a körbe írók, művészek, tudósok, sportolók, gazdasági szakemberek, politikusok is beletartoznak. Vagy a most létesített zsidó iskolákba, értesüléseim szerint, olyanok gyerekei járnak (talán nagyobbrészt?), akik talán még nem is olyan nagyon régen titkolták, de legalábbis elhallgatták zsidóságukat.

Külön kell beszélnünk zsidó ifjúságunk reneszánszáról. Ugyan ki gondolt volna két évvel ezelőtt arra, hogy napjainkban olyan zsidó ifjúsági szervezetek fognak működni, mint a Kadima cserkészcsapat, a Sómér Hacair, a B'né Akiva, a Dror Habonim, a Zsidó Diákok Szövetsége. Nem dicsekvésképpen mondom, de néhányuk létrehozásában egyesületünknek igen tevékeny része van. Vagy: ugyan ki gondolta volna, hogy a 90-es évek elején Magyarországon divattá válik a héber nyelv tanulása.

De nézzünk körül a felnőttek körében is. Ugyancsak két éve múlt, hogy a Magyar—Izraeli Baráti Társaság megalakult és kitűnően működik; immár tucatnyi tagszervezete van a Magyarországi Cionisták Szövetségének, működik — reméljük egyre eredményesebben — a B'nai B'rith, a Munkaszolgálatosok Országos Egyesülete, és mint legfrissebb hajtás, a Magyarországi Zsidók Nemzeti Szövetsége. És élénk szervező munka folyik a vidéki zsidóság körében is, alakulnak vidéki tagszervezeteink, amelyekhez — eredeti szándékunknak megfelelően — csatlakozhat minden zsidó: vallásos és vallástalan, cionista és anticionista, az aki elsődlegesen zsidónak és az is, aki elsődlegesen magyarnak vallja magát. És persze az is, aki magyarnak és zsidónak, ket-

tős gyökerűnek határozza meg önmagát — magam is ezek közé tartozom — és nem hajlandó az és kötőszót a vagy-gyal felcserélni.

Az a tapasztalatunk, hogy e sokféle azonosságtudatú zsidó jól megfér egyesületünk keretében, hiszen nem vagyunk politikai szervezet, vagyis politikával csak akkor és annyiban foglalkozunk, amikor és amennyiben zsidó érdekek védelméről van szó.

— Tanúja lehettem, amikor — 1989. május 21-én, vasárnap este — Jeruzsálemben a Salamon király szálló különtermében egyesületünk küldöttségét búcsúztatva a Szochnut szervezési osztályvezető-igazgatója annak a reményének adott hangot, hogy küldöttségünk tanulmányútja eredményeképpen legalább három kérdésben változni fog a nézetünk, mégpedig a judaizmus, a cionizmus és Izrael Állam vonatkozásában. Erre válaszolva ön sokunk érzését tolmácsolta: nincsen szükség e kérdésekben semmiféle szemléletváltásra. Sokan vagyunk ugyanis Magyarországon, akik kiábrándultak a világot megváltani szándékozó eszmékből, és akik számára Izrael Állam a múltban sem csupán egyik volt a sok közül . . .

— Egyszerűen arról van szó, hogy Izrael minden zsidó számára — és nem csupán azok számára, akik önmagukat cionistaként határozzák meg — reménység és támasz. Olyan ország, amelyre milliónyi gondja, problémája ellenére mindannyian büszkén tekinthetünk. Az ország, ahol a földtől kétezer éven át elszakított zsidó életet teremtett a kősivatagban, ahol a „gyáva zsidó" bebizonyította, hogy katonának sem utolsó. Izrael Állam léte minden zsidó számára, éljen a föld bármelyik pontján, biztonságot jelent. És valóban, egyre többen vagyunk Magyarországon is, akik felismertük: a zsidókérdés megoldásának Izrael Államon kívül immár nincs alternatívája. Még akkor is ez a helyzet, ha ez csak unokáink vagy dédunokáink életében teljesedik ki.

Varga Sándor

EGYÜTTÉLÉS

Ami régen esedékes

A HÁNYATOTT SORSÚ néhai esztergomi érsek, Mindszenty József bíboros életéről közölt cikksorozatot a Kurírban Stoffán György. Ebben idézte a főpap következő kijelentését:

„A Magyar Püspöki Kar a zsidók üldözése idején körlevelet adott ki a zsidóság üldözése ellen. Ez önmagában bizonyítja, hogy a magyar katolikus egyház és általában az egyház nem volt közömbös. És a magyarországi zsidó egyház maga elismerte ezt. Magyarországon kétszázötvenezer zsidót a katolikus egyház mentett meg."

Kétségtelen, hogy katolikus lelkészek és egyházi intézmények (kolostorok, nevelőotthonok stb.) sok zsidó életét mentették meg, elsősorban Budapesten. Ezt hálával és elismeréssel írom le, annál is inkább, mert magam is e megmentettek közé tartozom. Remélem, nem minősül azonban hálátlanságnak, ha a bíboros említette kétszázötvenezres számot erősen túlzottnak ítélem. Ha ugyanis ezt az adatot ténynek fogadnám el, azt kellene mondanom, hogy a holocaustot túlélő maradék magyar zsidóság teljes egészében a katolikus egyháznak köszönhette életét. Hogyan lett volna ez lehetséges?

Azt természetesen senki sem állítja, hogy ennyi zsidó rejtőzött volna egyházi épületek falai között. Mindszenty József idézett szavait csakis úgy lehet értelmezni, hogy az egyház nem annyira az üldözött egyének rejtegetésével, sokkal inkább az üldözések elleni hangos tiltakozásával érte el, hogy az a negyedmilliónyi zsidó megmenekedjék.

Csakhogy az a tiltakozás egyáltalán nem volt hangos. Nagyon is halk és bátortalan volt, alig jelentett többet a Sztójay-kormány (vagyis a Baky László- és Endre László-féle tömeggyilkosok) kérlelésénél. 1944. június 29-éig a magyar püspöki kar képviselői csak a deportálást végrehajtó kormánnyal folytatott bizalmas tárgyalásokon emeltek szót az „Endlösung" módszerei ellen, akkor is csak óvatosan, nem a zsidóság elleni „törvényes" diszkrimináció elítélésének szilárd elvi alapján. És amikor június végén elkészült a prímási pásztorlevél, mely kikelt a zsidóüldözések ellen, a kormánynak a legtöbb helyen sikerült megakadályoznia, hogy ez eljusson a helyi lelkészekhez, vagy ha eljutott, fel is olvassák. Serédi hercegprímás a kormány hitvány és felemás ígéretei fejében már július 7-én táviratilag hívta fel az egyházközségeket: ne hozzák nyilvánosságra a pásztorlevelet.

Sem hely, sem szükség nincs itt arra, hogy részletezzem, miképpen próbálta a magyar katolikus egyház vezetősége elhitetni önmagával és a papsággal, hogy bátortalan és felemás gesztusaival megtette a zsidók megmentéséért, amit kellett volna. Azok a püspökök, akik a bátor és nyílt fellépés szószólói voltak (mint Apor Vilmos vagy Márton Áron), magukra maradtak. Amikor a gyilkosok a magyar zsidókra törtek, sem az áldozatok, sem hóhéraik nem szerezhettek tudomást arról, hogy a magyar katolikus egyház elítéli ezt a gaztettet. A martalócok legfőbb főnökeinek a fülébe sugdosott tiltakozó szavak hogyan bátoríthatták volna a kiszolgáltatottakat, hogyan tarthatták volna vissza a bűntől a kegyetleneket?

Nem, a magyar zsidóságnak a vészkorszakot túlélő része túlnyomólag nem a katolikus egyháznak köszönhette megmenekülését, hanem (a Szálasi-puccsig) a szövetséges hatalmak és kiváltképpen Roosevelt amerikai elnök nyomatékos figyelmeztetésének, később pedig — 1944. október 15. után — a szovjet hadaknak.

Sem a katolikus egyháznak, sem a magyar társadalomnak nem tesz jó szolgálatot az, aki a valós történelmi tényeket és számarányokat valamiféle legenda ködével fedi el. Egyháznak, társadalomnak és — tegyük hozzá — a hazai zsidóságnak is az szolgálna javára, ha a zsidó—keresztény párbeszéd a száraz és nagyobbrészt igen szomorú tények ismeretében folynék. Napjainkban — örvendetes módon — számos kezdeményezésnek vagyunk tanúi, amelyek mind ezt a párbeszédet kívánják előmozdítani. Ezt szolgálja többek között a Keresztény Ökumenikus Baráti Társaság, valamint a Komoróczy Géza professzor körül szerveződő új egyesület, amelyek — más hasonlókkal együtt — hasznosan munkálkodnak a kölcsönös megértésen.

A megértést segítheti a zsidó, valamint a különböző keresztény vallások tanításának, hagyományainak és szokásainak kölcsönös megismertetése. Hiba lenne azonban azt hinni, hogy széles tömegeket meg lehet nyerni, érdeklődésüket le lehet kötni teológiai fejtegetésekkel. A vallási tanítás mindenekelőtt azzal az attitűddel szolgálhatja a megbékélést vagy szíthatja a gyűlölködést, mely más felekezetűekről, főleg pedig a zsidóságról alkotott szemléletét jellemzi. Mindenekelőtt toleranciára van szükség, a kereszténység körén túl is ható ökumenikus szellemre, a csalhatatlanságnak és az egyedül üdvözítő tan birtoklásának a feladására.

Úgy tudjuk, a II. Vatikáni Zsinatnak a nem keresztény vallásokról szóló nyilatkozata *(Nostra aetate)* teljes terjedelmében eddig csak egy igen szűk körben hozzáférhető kiadványban jelent meg magyarul. A dokumentum kibocsátásának tizedik és huszadik évfordulóján megszületett pápai megnyilatkozásokról pedig nem is adtak ki magyar fordítást. Holott épp ezek a dokumentumok mentik föl a zsidóságot a Krisztus-gyilkosság vádja alól, ami közel két évezreden át annyi gyötrelem és üldöztetés indítéka és ürügye volt.

Kis György katolikus lelkész a Magyar Zsidó Kulturális Egyesületben nemrégen megtartott előadásán elmondta, hogy hosszú éveken át — szinte mindmáig — mennyi gáncsoskodásban, akadályoztatásban volt része a hazai katolikus egyházi felsőség részéről, amikor publikálni igyekezett művét, amelyben szembeszállt az ún. teológiai antiszemitizmussal, a vallási türelmetlenséggel és részletesen szólt a magyar katolikus egyháznak a zsidósággal kapcsolatos érdemeiről és vétkeiről egyaránt.

—ó —y

Karsai László:

Zsidókérdés Magyarországon 1919–1945

Előtanulmány-vázlat Vitézy Lászlónak
egy talán soha el nem készülő filmjéhez

Az első világháború után (román) fegyveres segítséggel uralomra került ellenforradalmi rendszer önmaga ideológiáját „keresztény-nemzeti-antibolsevista"-ként definiálta. Mint arra Szabó Miklós több tanulmányában rámutatott, a „keresztény" ebben az összefüggésben döntően a „nem zsidót" jelentette. A kurzus talán legnagyobb hatású történetfilozófiai műve Szekfű Gyula Három nemzedéke volt. Bibó István 1979-es esszéjében e mű lényegét így határozta meg: A 400 éve áhított függetlenség visszanyerését a magyar középosztálybeli értelmiség szinte teljes közönnyel fogadta, a Monarchiára mint a történelmi ország fennmaradásának biztosítékára nosztalgiával gondolt vissza; mélységesen liberalizmusellenes volt, elmarasztalta a felvilágosodás egész eszmekörét, a zsidó bevándorlást és a kapitalizmust, valamint az egyházpolitikai törvényeket. Nem kiegészítésként, pusztán magyarázatként hozzáfűzhetjük: A „nép legszélesebb tömegei", ideértve a munkásság és a parasztság döntő többségét is, az első világháborút és a forradalmakat mint a vereség, a kudarc, az ország megcsonkításának időszakát élték át, tudatosították. Az ország, a haza külső ellenségei, a békediktátumot ránk erőltető nagyhatalmak (Anglia és Franciaország) a hagyományos urbánus-értelmiségi-vállalkozó-szabadfoglalkozású rétegek számára eddig követendő-utolérendő példaképek voltak. A haza belső ellenségei sokak szemében ekkor lettek a fenyegető bolsevik-zsidó forradalmárok, jól titkolt szövetségeseikkel, a judeo-plutokrata-szabadkőműves nagytőkésekkel.

Bűnbakkeresés

A múlt, a Trianonhoz vezető út kritikus-önkritikus értékelése helyébe a bűnbakkeresés lépett. A politikai hisztéria a térségünkben jellemző kultúrnemzeti fejlődés „természetes" következményeként erre a szerepre a zsidóságot jelölte ki. Szabó Miklós ennek a *„kultúrnemzeti" fejlődésnek* a legfőbb jellemzőit a következőképpen foglalta össze: A kultúrnemzet (ellentétben az organikus, kiegyensúlyozott fejlődésű állam-nemzettel; angol, skandináv stb.) a felgyorsított, felülről erőltetett, irányított modernizációs folyamat terméke. Erős bizonytalanságérzés és veszélyeztetettségtudat jellemzi (nemzethalál-víziók, a nemzeti jellegzetességek elvesztésétől való félelem, rettegés az elkorcsosulástól). A más államokba szerveződött nációk természetes belső szövetségesei a határokon belül élő idegen etnikumhoz tartozók (például: németek), akik nem hajlandók asszimilálódni. Még veszedelmesebbek az asszimilációt szimulálók (például: zsidók). Ha vannak belpolitikai ellentétek, amelyek megbontani látszanak a nemzeti egységet, ezeket idegen etnikai tényezők ügynökei idézik elő.

A kelet-európai politikai antiszemitizmus céltáblája a polgári kapitalista fejlődés fő előidézőjének-haszonélvezőjének tartott asszimilált zsidóság. Magyarországon a kereskedelem-, hitel-, részvényügyekben (valamint az úgynevezett szabadfoglalkozásokban, például orvos, ügyvéd, újságíró) a zsidóság valóban országos számarányát messze meghaladó mértékben szerzett magának helyet, befolyást. A szabadpiaci versenyben alulmaradt rétegek azt igényelték, hogy gazdaságpolitikai eszközökkel biztosítsanak számukra nagyobb jövedelmet, mint amit a piacon elértek.

A polgári-liberális-kapitalista fejlődést két oldalról érték bírálatok: 1. a ressentiment-os (haragtartó, neheztelő. — A szerk.) antiszemiták nem akarták megváltoztatni a rendszer lényegét, csak azt szerették volna elérni, hogy a zsidókat eltávolítsák, háttérbe szorítsák; 2. az osztályharcos-baloldali bírálók nem oldalról, irigykedve, hanem alulról szemlélték ezt a rendszert, amelyet teljes egészében meg akartak semmisíteni.

1919 után a konszolidálódó ellenforradalmi rendszer hamar véget vetett a zsidóellenes pogromoknak, gyilkosságoknak. Ezeknek néhány száz zsidó esett áldozatul, de mint az majd 1938—1944 között ki fog derülni a zsidótörvények alóli mentesítéseket kérők beadványaiból, igen sok zsidó komoly, érdemrendekkel is jutalmazott ellenforradalmi tevékenységet fejtett ki 1918—1919-ben.

A numerus clausus törvény,

*

amely az egyetemi, főiskolai hallgatók számarányát szabályozta, vallásfelekezetként kezelte a zsidókat, így elvileg és gyakorlatilag sem korlátozta a kikeresztelkedett zsidók továbbtanulását. A katonatiszti, csendőri, rendőri és hivatali pályákról már 1919 előtt egyre gyorsuló ütemben szorultak ki a zsidók, s ez a folyamat most viharos gyorsasággal befejeződött. A 30-as évekre már gyakorlatilag nem maradt zsidó a végrehajtó erőszakszervezetekben. Hivatali karriert gátló tényező volt a zsidó feleség, a mégoly távoli zsidó rokonság is.

Gazdasági hatalom

Bibó az 1919—1938 közötti magyarországi antiszemitizmus lényegét világosan és pontosan megfogalmazta már 1948-ban: „Magyarországon 1919-től egy olyan, alapjában feudális-konzervatív kormányzati forma uralkodott, mely zsidóellenes kilengések közepette született meg, s a zsidók politikai és közhivatali lehetőségeinek a hátraszorításán, egyidejűleg gazdasági lehetőségeiknek a meghagyásán, sőt a monopolkapitalizmus révén való megerősítésén alapult. A politikai antiszemitizmus elfogadásának és a tekintélyes hányadában zsidók kezén levő kapitalizmus támogatásának ez a kettős politikája kezdettől fogva létrehozott egy olyan feszültséget, amelyben a »zsidókérdés« és annak »megoldása« a zsidók gazdasági hatalmának a felszámolásával vált azonos kérdéssé, s mint ilyen úgy jelent meg, mint az ország első számú *szociális* kérdése. A feudális-konzervatív kormányzat pedig, bár elvileg mindenféle társadalmi kérdés felvetésének ellene volt, mégis, ha már el nem kerülhette, könnyebben és szívesebben engedett ennek a zsidókra szorított problémafelvetésnek, mint az igazi szociális kérdés teljes szélességben való felvetésének."

Érdemes utalni arra a tényre, hogy sem Magyarországon, sem az utódállamok zsidósága körében nem tudott erős cionista mozgalom kialakulni. Az okok elemzése messzire vezetne, az egyik legfontosabb mindenképpen az igen nagy fokú asszimilálódás, az erős magyarságtudat. A felvidéki és erdélyi zsidóság zöme a két világháború közötti népszámlálásokon magát magyarnak vallotta.

A zsidótörvények (1938: XV. tc., 1939: IV. tc. és 1941: XV. tc.) közül az első kettő még *vallásfelekezetként* kezelte a zsidóságot, csak a harmadik tekinthető „nürnbergi" mércével mérve igazi *fajvédelmi* törvénynek. Ezek a törvények elsősorban a városi közép- és kispolgári rétegek (hivatalnok, kisvállalkozó) fentebb említett ressentiment-os antiszemitizmusát elégítették ki, a zsidó nagytőkéhez nem nyúltak. Érdemes talán az 1938: XV. tc. miniszteri indoklásából néhány jellemző adatot idézni. A törvényjavaslatot előterjesztő miniszter szerint 1840-ben 241 ezer zsidó élt Magyarországon, 1871-ben 553,641, 1900-ban pedig 851,378. A miniszteri indoklás kiemeli, hogy itt tulajdonképpen frissen bevándorolt vagy sokszor csak átvándorlásban levő rétegről van szó. 1920-ban az összlakosság 5,9, 1930-ban 5,1 százaléka

volt zsidó vallású magyar állampolgár. A kereskedelmi alkalmazottak 52,8 százaléka volt zsidó. 1935-ben Budapesten 1441 lapszerkesztő és hírlapíró közül 508 volt zsidó, ez 35,3 százalék. 1935-ben Budapesten 1269 színész dolgozott, közülük 339 volt zsidó, ez 28,7 százalék. Külön kiemelte a miniszteri indoklás, hogy 2780 nem zsidó ügyvéd mellett 2693 zsidó vallású ügyvéd dolgozott Magyarországon. A miniszteri indoklás utalt rá, hogy 721 nagyipari vállalattulajdonos vallási adatai ismertek 1920-ból, közülük 357 fő, vagyis 49,5 százalék volt zsidó. 152 nagykereskedelmi vállalatból 120, vagyis 78,9 százalék volt zsidók kezén.

Társadalmi-erkölcsi süllyedés

További pontos vizsgálatokat igényel még annak feltárása, hogy a zsidó földbirtokosok földjeiből mennyit vettek el, vontak kényszereladás alá és sajátítottak ki. A zsidótörvények fő és legtragikusabb következményét Bibó István plasztikus tömörséggel foglalta össze már idézett 1948-as tanulmányában: „A zsidótörvények vonatkozásában felállítandó erkölcsi mérlegnek azonban a zsidótörvényhozás helyeslésének a kérdésén kívül van egy sokkalta súlyosabb tétele is: a zsidótörvény végrehajtása során napvilágra jutott társadalmi-erkölcsi süllyedés. E törvények ugyanis széles középosztályi, kispolgári és kispolgárosodó rétegek számára azt a lehetőséget jelentették, hogy személyes erőfeszítés nélkül, az állam jóvoltából, mások kialakult egzisztenciájának a rovására maguknak új, sokkal előnyösebb egzisztenciákat alapíthattak anélkül, hogy mindennek valami igazi és átfogó társadalmi cél valami komolyabb igazolást adott volna. Hiába jelentkezett az egész akció a szociális igazságtételnek, a javak egyenletesebb elosztásának a jegyében, valójában semmi ilyen nem nőhetett ki belőle, mert hiszen az volt az egésznek lényege, hogy igazi társadalmi reformra ne kerüljön sor, s ha a szociális frazeológia vagy demagógia bizonyos határokon túllépett, az oly kapkodó ellenforradalmi államhatalom egyszerre megtalálta az ökleit. A szociális frazeológia csak arra volt jó, hogy sok ingadozó ember erkölcsi ellenkezését eloszlassa, nem is beszélve azokról, akik csupán közvetve, az állások és a lehetőségek megszaporodása által részesedtek az egész folyamatból, s így nem kerültek közvetlenül szembe magával azzal, akit eddigi egzisztenciájából kimozdítottak. Az egész politika alapvető hazugsága tehát gyakorlatilag azzal az eredménnyel járt, hogy mivel nem támaszkodhatott igazi és tiszta reformszándékokra, kénytelen volt az alantasabb indulatokra apellálni. Ettől kezdve szokták meg a magyar társadalom széles rétegei azt, hogy nemcsak munkával és vállalkozással lehet egzisztenciát alapítani, hanem úgy is, hogy valaki másnak a már kialakított egzisztenciáját kinézi magának, s aztán az illetőt feljelenti, nagyszülőit kikutatja, állásából kidobatja, üzletét kiigényli, őt magát esetleg internáltatja, egzisztenciáját pedig birtokba veszi. Ezek a lehetőségek egyrészt napfényre hozták, másrészt tovább súlyosbították a magyar társadalom erkölcsi süllyedésének a folyamatát, s e társadalom tekintélyes hányadának mohó kapzsiságáról, képmutató gátlásmentességéről vagy a legjobb esetben is rideg történetéséről olyan megdöbbentő képet mutattak, ami nemcsak az érintett zsidók számára jelentett el nem felejthető megrázkódtatást, hanem egyáltalán minden jobb érzésű magyar számára is."

1939 után a zsidótörvények hatását többen megpróbálták megítélni. *Láng Lajos*, a felsőház izraelita tagja, hivatalos adatokra hivatkozva, négy esztendő alatt 200 ezer emberre becsülte azoknak a számát, akik családtagjaikkal együtt el fogják veszíteni egzisztenciájukat, állásukat. 1941 júniusában a Magyar Izraeliták Országos Irodája (MIOI) felmérést készített; e szerint az első és a második zsidótörvény 140 ezer embert érintett (tisztviselők, értelmiségiek állásvesztése, valamint családtagjaik). Fellner Pál neves közgazdász már az 1938: XV. tc. hatását 60—70 ezer állásvesztésben jelölte meg. 1943-ban már több mint 400 ezer zsidó élt létbizonytalanságban.

1941 augusztusában körülbelül 18—20 ezer magyar zsidót hurcoltak Kamenyec-Podolszkba és öltek meg a nácik. 1942 januárjában Újvidéken legalább ezer zsidót öltek meg a magyar csendőrök és katonák. 1939 után a katonai munkaszolgálat pusztítja, alázza meg a zsidó férfiakat. Az 1939/II. tc. 141. §-a (maga a törvénycikk egyébként a honvédelemről szólt) és ennek alapján az 1941-ben kiadott 2870. sz. minisztertanácsi rendelet a 2. magyar hadsereg segédszolgálatában hadianyag szállítására, fedezékek építésére, aknaszedésre küldte ki a zsidó vallású férfiakat. Becslések szerint 1944-ig körülbelül 40—60 ezer munkaszolgálatos pusztult el.

A Kállay-kormány idején 1942 márciusától 1944 márciusáig az országon belül javult a zsidókkal szembeni bánásmód, bizonyos életkoron felüli munkaszolgálatosokat leszereltek, özvegyeiket, árváikat a hadiözvegyeknek, hadiárváknak járó ellátásban részesítették. A zsidó kulturális egyletek működhettek, csak itt taníthattak világhírű tudósok, kutatók. A budapesti, debreceni zsidó gimnáziumban, a Ferenc József Rabbiképzőben a magyar zsidók generációi tanultak továbbra is.

Mindezt egybevéve azt mondhatjuk, hogy Magyarországon 1944-ig a körülbelül 800 ezerre becsült zsidóság élete közvetlen veszélyben nem forgott. Hitler 1942—1943-ban több ízben is megpróbálta Horthyt rávenni arra, hogy „rendezze" Magyarországon a zsidókérdést, de a kormányzó (aki közismerten nagyra becsülte például Chorint, Vidát stb.) ennek ellenállt. A kormányzó Horthy Miklósról érdemes kiemelni azt is, hogy ő konzervatív, vallási alapú antiszemita volt, ellentétben Hitlerrel, aki fajgyűlölő, germán fajvédő volt.

A legveszedelmesebb, legnagyobb tömegbázissal rendelkező szélsőjobboldali mozgalmakat, közöttük a Szálasi Ferenc vezette Nyilaskeresztes Párt—Hungarista Mozgalmat Keresztes-Fischer Ferenc belügyminisztériumának rendőrei és csendőrei, szolgabírái kemény kézzel letörték, vezetőiket többször börtönbe zárták, szervezőiket internálták, behívatták katonának. A háborús konjunktúra szintén gyöngítette a népi antiszemitizmus szociális gazdasági erejét. Ugyanakkor Németh László 1943-ban Szárszón elmondott hírhedt beszédében a zsidótörvények katasztrofális következményének csak azt tartotta, hogy nem engedték meg, hogy zsidók legyenek a zsidók, és elmagyarosodott félmagyarokat, fél-negyed zsidókat szorítottak a megbélyegzéssel közibük. Németh László figyelmeztette hallgatóságát: „Jön a béke, amelynek ők lesznek a súgói, és ők lehetnek kinevezett megváltói is." Németh László utalt az önkritikátlan, boszszúszomjas zsidóságra, és kijelentette: „Nagyon rossz füle van annak a késköszörülésre, aki nem hallja, hogy *Shylock*nak éppen a szív kell."

Eichmann és a tanácsadók

1944. március 19. Magyarország német megszállása után mindez egy csapásra megváltozott. Sztójay Döme miniszterelnök (volt berlini követ, szélsőjobboldali, megalázkodásig némethű, meggyőződéses fajvédő antiszemita), Jaross Andor belügyminiszter és főleg két államtitkára, Endre László és Baky László a teljes közigazgatási-csendőri és rendőri apparátust mozgósítva körülbelül 400 ezer zsidót terelt össze vidéken gettókba, s onnan gyűjtőtáborokba. 1944 július első hetéig a magyar és német vasutasok éjt nappallá téve dolgoztak azon, hogy ezt az embertömeget Auschwitzba eljuttassák. „Fáradozásuk" eredményes volt. Le kell szögezni, hogy Eichmann néhány tucat embere kizárólag tanácsadó szakértőként vett részt a gettózásban, deportálásban, míg a gyűjtőtáborokban, tehát az elszállítás előtti utolsó állomáson már sok helyen a német hatóságok a magyarokkal együtt fosztogatták a zsidókat.

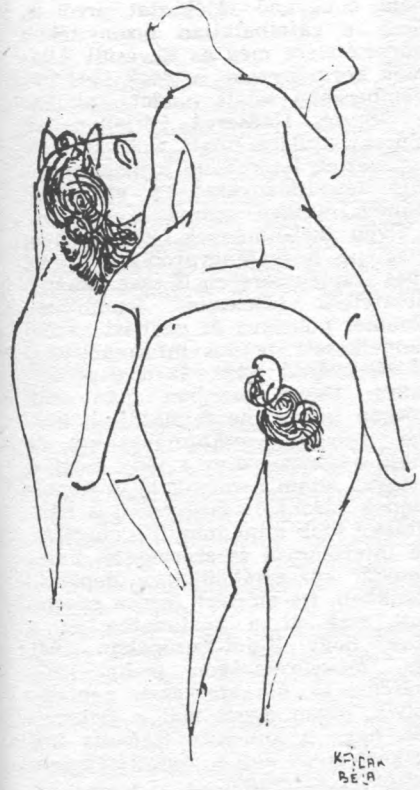
Bibó szerint a munkásság és a parasztság zöme passzívan, közömbösen figyelte 1944-ben az eseményeket. Kevesen próbáltak meg segíteni az üldözötteken. Külön érdemes kitérni a katolikus és protestáns egyházi *vezetők* 1944-es tevékenységére, Serédi Jusztinián hercegprímás tartózkodó magatartására. A Honvédelmi Minisztérium több ezer behívót küldött ki 1944 tavaszán, kora nyarán, sok helyen még a gettókba is, a zsidó munkaszolgálatosoknak jóval nagyobb túlélési esélyt adva ezzel, mintha Auschwitzba kerültek volna.

Fontos hangsúlyozni, hogy Horthynak módjában állott 1944. július 8-a után leállítani a deportálásokat, menesztette Bakyt, Endrét, majd az

egész Sztójay-kabinetet. Ennek köszönhetően a fővárosi, Szálasi által 300 ezerre becsült zsidóság több mint fele túlélte a második világháborút. 1944. október 15. után Szálasi néhány tízezer zsidót gyalogmenetekben ugyan útnak tudott még indítani Hegyeshalom felé, de Rotta, Wallenberg, Lutz tiltakozására, valamint az egyre közeledő Szovjet Hadsereg miatt ezeket a deportálásokat 1944 november legvégén leállították.

A védett házak közül a nyilas bandák még leginkább a pápai emblémával ellátott házakat kerülték el. A svájci, svéd, portugál védlevelek — egyebek között azért is, mert igen nagy mértékben hamisították őket — értéküket egyre inkább elveszítették. A budapesti gettó lakóinak számát 1944 novemberében-decemberében körülbelül 60 ezerre becsülhetjük, több tízezer zsidó pedig keresztényeknél, illetve elhagyott lakásokban bújkálva élte túl a nyilas uralmat. De ez már nemcsak a történet vége, hanem egy újabb kezdete lehet.

Márciusban a Chagall Galériában nyílik meg Kádár Béla ismeretlen rajzainak kiállítása. (Cikkünk a 33. oldalon.) Ebből az alkalomból lapunk e számát Kádár Béla grafikáival díszítjük.



Kovács József:

Láthatatlan tömegsírok

„A cigánytranszportokra vonatkozólag közlöm, hogy 1939. november 20-án az első zsidótranszport elindul Bécsből. Ehhez a szerelvényhez kapcsolnak három vagy négy vagont cigányokkal. További vonatok is indulnak majd, Bécsből, Märisch-Ostrauból és Katowicéből. A legegyszerűbb módszer, ha minden transzporthoz kapcsolnak néhány vagon cigányt. E transzportoknak előre meghatározott tervet kell követniük, biztosítani kell a lehető legtapintatosabb végrehajtást."

Adolf Eichmann-nak, a „zsidókérdés végleges megoldásával" megbízott különleges csoport vezetőjének a táviratából való ez az idézet, s alighanem ezekkel a sorokkal kezdődik maga a tragédia.

Simon Wiesenthal a cigányság ügyében is nyomozott. 1964 szeptemberében ezért utazott Prágába, hogy felleltározza a dél-morvaországi Czerné Jezero tóból kiemelt vaspántos ládákban levő náci dokumentumokat. Ott-tartózkodása idején a csehszlovák hatóságok megmutatták neki a Gestapo Moravska Ostravában hagyott és akkor nemrég felfedezett levéltárát. Ez tartalmazta az első dokumentumot, amely a cigányok módszeres kiirtására vonatkozott.

„Akkor kezdtem tanulmányozni a kérdést — írja Simon Wiesenthal — és kivizsgálni az ügyet, amivel alig törődtek... A Majna-Frankfurtban 1960 elején tárgyalt Tuschwitz-perben beszéltek röviden a cigányok kiirtásáról... A cigányok és mások sem létesítettek dokumentációs központot, és senki sem törődött különösebben azzal, hogy milyen sors volt osztályrészük, míg 1964-ben puszta véletlenségből fel nem fedeztem a Moravska Ostrava-i levéltárban a dokumentumokat."

A második világháború után 1979. október 27-én tartották Bergen-Belsenben nemzetközi nyilvánosság előtt az első megemlékezést arról, hogy egész Európában mennyit szenvedett a cigányság a náci-fasiszta uralom alatt.

„A cigányság tragédiájához hozzátartozik — mondotta a gyászünnepség megnyitójában a francia Simone Veil, az Európai Parlament akkori elnöke —, hogy a legújabb időkig nem tudtak igazán hangot adni Európában annak, hogy velünk, zsidókkal együtt ők is a fajüldözés legtöbbet szenvedő áldozatai voltak. Harmincnégy év telt el azóta, hogy a haláltáborokban felszabadultunk, s vajon mennyi szó esett azóta is arról, hogy a megszállt Franciaországtól Kelet-Európáig, a Baltikumtól a Balkánig a cigányság ugyanolyan üldöztetésnek volt kitéve, mint a zsidóság... Himmlerék nemcsak a második világháború alatt, hanem már jóval előbb célul tűzték ki a cigányság, a »cigány faj« likvidálását." A „némaságra ítélt fájdalom" eszméje, a bergen-belseni mementó jellemezte a nemzetközi találkozó felszólalóinak gondolatait is. Az akkor nemrég alakult Romani Unio, a Nemzetközi Cigány Szövetség vezetőségéből többen rámutattak: a nürnbergi perben nem került a maga valóságában napirendre az európai cigányság ellen elkövetett náci népirtás bűnlajstroma.

„Ez a jelenség azért is megdöbbentő — mondotta Romani Rose, az NSZK-ban élő cigányság egyik vezető személyisége —, mert túl a fél évtizeden át tartó kegyetlen üldöztetésen, a halálos áldozatok száma is a fő vádpontok közé tartozhatott volna Nürnberg nemzetközi ítélőszéke előtt. Összesen körülbelül egymillióra becsülhetjük a nácik és különböző országbeli cinkosaik által meggyilkolt cigányok számát."

Björn Engholm nyugatnémet államtitkár beszédéből idézzük: „A történelemtudomány a mai napig nem dolgozta fel kellő alapossággal, hogy nemcsak zsidók, lengyelek, oroszok, szocialisták, liberálisok, kommunisták voltak itt áldozatok a lágerekben, hanem egész cigány törzsek és teljes családok... Részletes listák, statisztikai adatok híján senki sem tudja, hány cigányt hurcolt ide a fasizmus, de reális, komoly becslések szerint semmi esetre sem lehet kevesebb az áldozatok száma, mint 500 ezer. Ez azonban csak a lágerekben az ínség, betegség, kínzás által és a gázkamrákban megöltekre vonatkozik. Még egyszer ennyire kell becsülnünk azoknak a cigányoknak a számát, akik a nácik megszállta területeken Lengyelországtól Oroszországig és Jugoszláviáig az SS-kivégzőosztagok vagy a kollaboráns fasiszta szervezetek lelőtt, felakasztott, tömegsírba temetett áldozatai lettek."

Az államtitkárnak ez utóbbi utalása igen fontos mozzanatra hívja fel a figyelmet. Arra, hogy a cigányság európai tragédiáját nemcsak a haláltáborokba hurcolt százezrek jelzik, hanem már a különböző országokban megelőzően elkövetett üldöztetés is.

Himmler, aki már 1938-ban „rendőrileg nyilvántartásba vette" Németországban a cigányokat, hogy amikor aztán 1939-ben a „fajvédő törvények hatályát" kiterjesztették a cigányságra is, már „birtokon belül legyenek", később minden megszállt és kollaboráns országban következetesen végigvitte tervét.

Amint megszállták Hollandiát, Belgiumot, Dániát, Luxemburgot, Elzász-Lotharingiát, mindenütt megkezdték a cigányok összegyűjtését, majd deportálását. Ugyancsak súlyossá vált a cigányok helyzete a kollaboráns Franciaországban. A vichyi kormány 30 ezer cigányt in-

ternált, s közülük 18 ezer pusztult el a haláltáborokban. Olaszországban a fasiszta kormányzat először néhány adriai szigetre és Szardíniára deportálta a cigányokat; a fiatalabb családos férfiak egy részét az Albánia elleni háborúban munkaszolgálatra besorozta, és „lehetővé tette", hogy családjuk „önkéntes alapon" Albániába követhesse őket. Amikor 1943-ban a nácik megszállták Olaszországot, azonnal megkezdték a deportálást.

A Drang nach Osten politikai háborús menetrendje jól tükröződik a cigányság sorsában is. Donald Kenrick és Grattan Puxon — akiknek 1980-ban megjelent Az európai cigányság végzete című munkáját nemzetközileg elismert alapműnek tekintik — a Kelet- és Dél-Európában megölt cigányság számát 238 ezerben jelölik meg. Észtországban, Litvániában, Lettországban a már korábban elhurcolt zsidóság helyi lágereibe vagy éppen zsinagógákba gyűjtötték össze, nagy részüket legyilkolták, Lengyelországban gettóba vitték őket; az itt megöltek számát 35 ezerre becsülik; ugyanebben az időben történt az ukrajnai cigányság — mintegy 30 ezer ember — kivégzése. Himmlerék a krími cigányság kiirtására is parancsot adtak. Szlovákiában a nemzetiszocialista publicista, C. Pokorny 1942-ben megjelent hírhedt cikke — melyben a „zsidó- és cigánykérdés megoldását" jelöli meg első feladatként — indította meg a pogromhangulatot. Mindjárt utána ott két tábort létesítetek és hatezer cigányt likvidáltak.

Rendkívül súlyos helyzet alakult ki Romániában és a horvát bábállam területén. Ez utóbbiban, Jasenovacban a fasiszta usztasák gyermekgyűjtőtábort állítottak fel! A mintegy 28 ezer horvát cigány közül mindössze néhány maradt életben.

Szerbiában kénytelenek voltak a nácik „saját kezükbe venni" a cigányság kiirtását. Koncentrációs táborokat szerveztek, ahol a férfiakat agyonlőtték. Az asszonyokat és a gyermekeket a Zemun-lágerbe vitték, elpusztításukra Németországból szállítottak ide mozgó gázkamrákat.

Antonescuék fasiszta lapja, az Eroica állandóan napirenden tartotta, hogy a „zsidókérdés" és a „cigánykérdés" azonos. A háború után megalakult vizsgálóbizottság a Romániában, illetve a megszállt ukrajnai és besszarábiai területeken megölt cigányok számát 36 ezerben állapította meg.

Kenrick és Puxon írja: „Magyarországon a cigányság tömeges üldöztetése, mint a zsidóságé, 1944 márciusa után következett be, amikor a megszálló német csapatok átvették a hatalmat."

A több mint 30 ezer magyarországi cigány csak kis részben élte túl a deportálást. Ezért személyek vagy kisebb csoportok emlékezésein kívül egyértelmű, reális dokumentációs képet nehezen nyerhetünk erről.

Azt sem tudjuk pontosan, hogy 1945 február végén, március elején a Várpalota mellett levő Kiserdőben hány cigányt végeztek ki a nyilasok. Azt tudjuk, hogy körülbelül 150 székesfehérvári és várpalotai férfit, nőt és gyermeket gyűjtöttek össze egy pajtában. A székesfehérvári cigányokat előző este szállították ide teherautókon. Reggel a férfiakat 20—25 fős csoportokban elvezették azzal az ürüggyel, hogy bunkerásásra mennek. Amikor elérték a Kiserdőt, ásattak velük egy széles és mély gödröt, ahová belelövöldözték őket. Ezután este az asszonyokat és a gyermekeket is a gödörhöz kísérték, s nekik sem kegyelmeztek. Azokat a gyermekeket, akik megpróbáltak kimászni a halottak közül, visszarugdosták a többiek közé. E tömeggyilkosságnak is csupán néhány túlélője maradt.

(Részletek A nemzet szemétdombjai című riportkönyvből, amely a Gulliver Kiadó gondozásában a közeljövőben jelenik meg.)

Pelle János:

A „szocialista asszimiláció" kezdetei

A keresztény magyar értelmiség, a politizáló közvélemény egészen 1944 júniusáig képtelen volt számot vetni azzal a ténnyel, hogy a Németország szövetségeseként elvesztett háború következményei Magyarország számára összehasonlíthatatlanul súlyosabbak lesznek, mint az 1918-as összeomlást követő társadalmi megrázkódtatások és területi veszteségek. Hazai politikusaink, beleértve a parlamenten belüli és kívüli ellenzék képviselőit is, hosszú ideig nem ismerték fel, hogy ebben a háborúban Hitler számára még az antifasiszta koalíció erőinek legyőzésénél is fontosabb „hadműveleti céllá" vált az európai zsidóság teljes kiirtása, s az első világháború „korlátozott racionalitását" háttérbe szorította, végül pedig felváltotta a totális irracionalitás, a futószalagszerű öldöklés.

Két szökevény

Az úgynevezett auschwitzi jegyzőkönyvek 1944 május közepén jutottak el a pesti zsidó hitközség vezetőihez, akik csak június második felében küldték el a koncentrációs táborból szökött foglyok beszámolóit Horthyhoz és a hazai egyházak vezetőihez, illetve a semleges országok követségi tisztviselőihez. Csak amikor a Vatikán képviselője, Monsignore Mario legátus is találkozott a Pozsony melletti Svarty Jur kolostorban a haláltáborból szökött két zsidóval, fogadták el a „végső megoldás" realitását. A pápa csak ezek után, 1944. június 25-én kérte fel Horthyt a deportálások leállítására, ezt követte egy nappal később Roosevelt elnök szigorú felelősségre vonást is kilátásba helyező üzenete, majd pedig június 30-án Gusztáv svéd királyé. Tekintettel arra, hogy az Egyesült Államok elnökének figyelmeztetését a nyugati szövetségesek június 6-i sikeres normandiai partraszállása is nyomatékosította, Horthy 1944. július 5-én leállította a deportálásokat — ezzel az utolsó pillanatig halogatott döntéssel azonban akkor csak a budapesti zsidóság egy részét lehetett megmenteni, mert az összes vidéki csendrőkerületben — a készséges magyar hatóságok közreműködésével — már valamennyi transzportot útnak indították a különböző megsemmisítő és munkatáborokba.

Az angol rádió ugyan 1944 júliusában részleteket sugárzott az auschwitzi jegyzőkönyvekből, de ezeket a „világközvélemény alapjában véve rémhíreknek tartotta, melyeket diszkreditálás céljából terjesztettek egy hadviselő hatalom halálos ellenségeiről" — írja Braham, s ugyanő tájékoztat arról is, hogy e cáfolhatatlan bizonyítékok közzétételére még az Egyesült Államok kormányzata is csak 1944 novemberében talált módot, „amikor a Szovjet Hadsereg kérlelhetetlen előrenyomulása miatt a nácik már igyekeztek lerombolni a megsemmisítő létesítményeket, s eltüntetni bűneik minden nyomát".

Ilyen körülmények között nem meglepő, hogy Magyarországon még 1944 szeptemberében is csak néhány, hivatalból tájékozott értelmiségi, zömmel politikus és egyházi vezető rendelkezett pontos információkkal arról, milyen sors vár a deportáltakra. Ekkor azonban már szűk körben ugyan, de felmerült a kérdés: milyen következményekkel jár majd az országra az a tény, hogy a magyar állam nemcsak hogy képtelennek bizonyult megvédeni a népirtástól több mint félmillió polgárát, de intézményei és szervezetei hatékonyan közreműködtek a deportálásukban. De amilyen lassan szivárgott csak át a köztudatba az a tény, hogy Kelet-Európában 1941 óta, Magyarországon pedig 1944. március 19. óta szervezett népirtás folyik, olyan gyors volt a felismerés, hogy a kollektív tragédia következményei alól a magyarság sem vonhatja ki magát.

Azok az egyházi vezetők, akik 1944 júniusától már aktívan felléptek a deportálások ellen, igyekeztek ele-

jét venni annak, hogy a háború után hazatérő, túlélő zsidók a magyarok ellen forduljanak, s hozzátartozóik elvesztéséért esetleg ártatlan kereszténységen álljanak bosszút. Komoly Ottó, a cionista ellenállás vezető személyisége számol be naplójában 1944. szeptember 14-i dátummal arról a megbeszélésről, melyet a rabbikar Bereczky Alberttel folytatott. Itt a Pozsonyi úti református egyházközség elnöke, az antifasiszta Magyar Front egyik létrehozója, aki már 1938 óta folyamatosan kiállt az üldözöttekért, „a lelkek megbékülésének szükségességéről" beszélt. Kérésére a rabbik megígérték, hogy a zsidó újév alkalmából elmondott beszédeikben azt az elvet fogják hangoztatni: „Ne légy haragtartó, ne légy bosszúálló!"

Ezt az elvet 1944 szeptember végén a rabbik beszédeikben nyilvánosan is megfogalmazták: „Mindazért a szörnyű kegyetlenkedésért, ami a magyarországi zsidókkal történt, a magyar nép nem tehető felelőssé. Itt néhány, a németek segítségével hatalomra jutott, beteg lelkű ember gaztettéről van szó. A legázott nagy többség undorral kénytelen tűrni az eseményeket, tehát alkalomadtán igazságtalan dolog lenne általánosítani és a történtekért az egész magyar népet felelőssé tenni. A kollektív megtorlás istentelen bűn és magasabb értelemben véve elsősorban annak a népnek árt, amelynek nevében egyesek elkövetik."

Az aggódó keresztény köröket azonban nem nyugtatta meg a zsidók várható reakciója felől a rabbikar csekély visszhangot keltett felhívása. 1944 szeptemberében ráadásul még azt is sejteni lehetett, hogy Magyarországon még nem zárult le a zsidóüldözés. S valóban, a nyilas államcsíny és a budapesti gettó felállítása még csak ezután következett. Eichmann ismét Budapestre jött, megindult a zsidók deportálása és a fővárosban egészen a felszabadulásig folytak a tömeges kivégzések, arról nem is beszélve, hogy a Dunántúlon, illetve Németországban egészen a háború végéig folyamatosan gyilkolták a munkaszolgálatosokat és a civil deportáltakat.

„Zsidó bosszú" vagy kivándorlás?

A keresztény gazdasági és politikai elit tagjai 1944 őszén — többek között — már csak azért is keresték a kapcsolatot a csíraállapotban levő kommunista mozgalommal, hogy tagjain keresztül kapcsolatot találjanak a Szovjet Hadsereggel, s így biztosítsák magukat a „zsidók bosszúja" ellen.

„Visszajön a sok munkaszolgálatos és sehol sem találja majd a családját. Ezek vérfürdőt fognak rendezni Budapesten" — fakadt ki ekkoriban zsidó ismerőse füle hallatára például Groh István, egy jelentős biztosítótársaság vezérigazgatója, akit országos kaszinóbeli tagtársa, Endre László informált a deportált magyar zsidók sorsáról. Pánikreakciója bírta rá arra, hogy egy Galambos Futó Sándor nevű kommunista rendelkezésére bocsássa szentendrei nyaralóját, s anyagilag is támogassa az általa vezetett illegális sejtet.

Közismert tény azonban, hogy a holocaust reakciójaként egyetlen gyilkossági kísérletre vagy támadásra nem került sor Magyarországon a visszatérő zsidók részéről. A boszszúállás különösen a jelentős zsidó lakosságú kelet-magyarországi helységekben fenyegetett volna még, ahová viszonylag sok olyan munkaszolgálatos érkezett vissza, akinek a családját Auschwitzban elgázosították. Ezek az emberek gyorsan tudomást szereztek arról, kik működtek közre aktívan hozzátartozóik deportálásában. A személyes konfliktusok így azon nyomban kialakultak, s hosszabb ideig meghatározták a települések közéletét.

A visszatérő zsidók részéről kevés indulatos, spontán kitörésről tudunk. Ezek egyikére Mátészalkán került sor. „1945 januárjában vagy februárjában történt. A visszatérő zsidók az orosz parancsnokság előtt gyülekeztek, a Kossuth utcában. A sok férfi mind meg akarta tudni, mi lett a családjával. Valósággal ostrom alá vették az épületet, tolakodtak, az őrségnek puskatussal kellett szétoszlatni őket" — mesélte egy szalkai szemtanú, Tinai Gyula.

Nehéz felmérni, mekkora lehetett a munkaszolgálatból visszatért „tömeg". Az 1946-os hitközségi összeírás Mátészalkán százötven tagot említ, vagyis az 1941-es 1555 fős létszámnak mintegy tíz százaléka maradt csupán életben. A visszatérőknek a fele egyedül álló férfi volt, de az orosz parancsnokságot „megostromló" zsidók között nemcsak helyi illetőségűek is lehettek.

A beilleszkedés csődje

A keresztény középosztálynak az „azonnali zsidó leszámolásról" kialakított teóriája 1945 tavaszára-nyarára megdőlt. Mindazonáltal



Kádár Béla rajza

nyitva maradt a kérdés: hogyan dolgozza fel a Közép-Európában legnagyobb létszámban életben maradt magyar zsidóság 1944 traumáját. Számos korabeli értelmiségi számára úgy látszott, gyökeres fordulat várható a magyar zsidóság mentalitásában. Arra számítottak, hogy a túlélők a jogfosztást és a népirtást az addig követett „beilleszkedési stratégia" csődjeként élik át, disszimilálódnak és dezintegrálódnak, tudatosan felszámolják a magyar társadalomhoz fűződő kapcsolataikat.

Magyarországon az 1945-öt követő években a zsidó tömegek számára logikusan kínálkozó alternatívának tűnt a cionizmus és a Palesztinába történő kivándorlás. Igaz, a cionista eszme a háború előtt kevéssé volt nálunk népszerű, de a koncentrációs táborokat túlélők egy része rádöbbent a zsidó haza szükségességére. Sok tízezer magyar zsidó útja vezetett a felszabadulás után Palesztinába, s nem lehetett kizárni azt a lehetőséget sem, hogy a háborút Budapesten átvészelők többsége is a zsidó öntudatosodás, a nemzetiséggé válás útját választja. Ez volt a prognózisa Bibó Istvánnak, aki az újra feltámadó antiszemitizmusra reagálva írta meg híres tanulmányát 1948-ban — úgy tűnik fel azonban, hogy a zsidóságra vonatkozó nézetei már jóval korábban, 1944—1945-ben kialakultak.

„A zsidók egy része asszimilálódott vagy asszimilálódni fog, a másik része határozott nemzeti vagy nemzeti kisebbségi öntudatra jutott vagy fog jutni: nyugodt környezetben az előbbi, szélsőségesebb esetben az utóbbi lesz a nagyobb rész számára a tisztább és egyszerűbb lehetőség: s közben még a kettő közötti, közbülső állapotnak is sokféle jelensége megmarad. Előbb-utóbb tehát a zsidóknak is, a környező világnak is be kell látnia, hogy egyik alternatívát sem lehet akár csak erkölcsi kényszerrel is előírni és egyetlen lehetőségnek minősíteni."

Bibót családi és politikai tényezők egyaránt predesztinálták a jelentős hatású, önkritikus szellemű tanulmány megírására: közeli rokonságban állt az 1944 nyaráig „süketnek és vaknak" mutatkozó Ravasz László református püspökkel, továbbá részt vett annak a Nemzeti Parasztpártnak a vezetőségében, melyet — a Magyar Kommunista Párt vezetőségével együtt — a legnagyobb felelősség terhelt az antiszemitizmus 1945 utáni feléledéséért. Bár Bibó a tőle megszokott alapossággal és felelősségtudattal elemezte a magyar zsidóság csaknem teljes elpusztulásába torkolló sorsát, nem volt képes reálisan felmérni a Magyarországon maradó zsidók valóságos lehetőségeit. Lehet, hogy a végre megvalósuló magyar demokrácia idealista perspektívájából nézve, a kivándorlás mellett, a zsidó öntudat megerősödése lett volna a helyes válasz a holocaustra; de 1948 végére már többé-kevésbé látni lehetett, hogy a kiépülő kommunista diktatúra az ittmaradt zsidók számára tömegméretekben csak a „szocialis-

ta asszimiláció" kulturálisan önpusztító, politikailag pedig meglehetősen kockázatos perspektíváját kínálja.

Internálótábor Mátészalkán

A zsidók felszabadulás utáni — társadalmilag, pszichológiailag és politikailag egyaránt érthető — reakciója semmiképp sem szolgálhatott indokul az egyértelműen antikommunista színezetet nyerő antiszemitizmusra. Mindazonáltal célszerű közelebbről megvizsgálni azokat az eseteket, amelyek a deportálásból hazatért zsidók „lelkén száradnak", és arra utalnak, hogy a kollektív felelősségre vonást a volt üldözöttek nemcsak elszenvedték, de gyakorolták is.

Ennek fényében helyes szemügyre venni az első mátészalkai rendőrkapitány visszaemlékezéseinek itt következő részletét.

„1945. február 10-én az ideiglenes kormány belügyminisztere megbízott azzal, hogy a Szatmár-Bereg és Ugocsa egyesített vármegyének a rendőrségét vizsgáljam felül és szervezzem újjá... A központi bizottságnál Révai és Gerő elvtársak fogadtak és tárgyalták meg velem ezt a feladatot... Mi, internacionalisták, mi már kaptunk ilyen megbízatásokat. Hiszen ugyanilyen megbízással jöttem haza a Szovjetunióból 1921-ben... Nem ismertem senkit. Mikor aztán híre ment, hogy már rendőrfőkapitány is került, akkor aztán főként az elhurcolt zsidó vallású egyének, akik vissza tudtak jönni a németországi, lengyelországi haláltáborokból, azok jelentkeztek, és főként az ő személyükre, az ő munkájukra támaszkodott kezdetben a rendőrség. Hát ez természetesen nehéz volt. Őket mindenükből kifosztották, nekik sem lakásuk, sem bútoruk, sem egy váltás fehérneműjük, egy falat kenyerük, tartalékuk nem volt. És ilyenformán az ő szolgálatuk kifogásolható volt, mert a rendőri szolgálatot arra használták fel, hogy házkutatásokat tartsanak, keressék a maguk ingóságait, elhurcolt javait, s lovukat, tehenüket, szerszámot, az üzletből elhurcolt ingóságot, és ilyenkor már velük nagyon nehéz volt a munka. És csak nagyon kevés volt az, mert a párt is tulajdonképpen az ő többségüket tömörítette magába, és ilyenformán bizony elég gyenge és labilis lábon állt a Magyar Kommunista Párt."

(Bernáth József, volt Szatmár megyei rendőrfőkapitány visszaemlékezése a rendőrség megszervezésére. Szatmári Múzeum Adattára, XXXIII/26. köt. 1—19. lap.)

*

Itt kell még megjegyezni, hogy Bernáth József szalkai rendőrkapitány zsidó rendőrök segítségével szervezi meg Mátészalkán a Jármi úti volt kaszárnyában az internálótábort, ahol körülbelül 100—200 internált volt állandóan (gyerekek, nők, férfiak, teljes családok), mérki és vállaji svábok, jegyzők, intézők stb. Az örök viselkedése az internálótáborban a későbbi zsidógyűlölet ok-okozati kérdéseire is nagyrészt választ ad.

*

A szalkai rendőrkapitány emlékezését Farkas József, a Szatmár Múzeum igazgatója szívességéből közöljük, ő fűzte hozzá a kommentárt is.

Kérjük olvasóinkat, amennyiben a szalkai internálótáborról tudomásuk van, illetve felvilágosítással tudnának róla szolgálni, írjanak levelet a Szombat szerkesztőségének.

Volt egy nyomda

1944 tragikus esztendejében működött Budapesten, az Erzsébet körút 13. szám alatt egy nyomda, amelyről ma már kevés szó esik. Pedig a benne tevékenykedő keveseknek nagyon sokan nagyon sokat köszönhetnek. Ez a néhány helyiség az embermentés szolgálatában állt. Nem könyveket nyomtattak itt, hanem hamis igazolványokat az üldözöttek számára.

Hasomér Hacair, azaz Ifjúgárda volt a neve annak a baloldali zsidó fiatalokból álló csoportnak, amelyik megpróbált ellenállást vagy legalábbis mentőakciókat szervezni a németek megszállta Magyarországon. Hősi küzdelmükről az utóbbi négy évtizedben itthon igen keveset hallhattunk, még kevesebbet olvashattunk. 1989 májusában Budapesten járt a nyomda egykori vezetője, ***Dávid Gur,*** aki Izraelben él, régi harcostársainak zömével egyetemben. Több érdekes előadásban számolt be ezekről az időkről.

Csoportjuk már 1942—1943-ban, amikor még csak a viharfelhők tornyosultak a magyar zsidóság felett, megkezdte illegális tevékenységét. Szlovákiai és lengyelországi menekülteket juttattak hamis igazolványokhoz, rejtettek el, egy részüket Románián keresztül bevándoroltatták az akkor brit uralom alatt álló Palesztinába. Ez az „alija" 1944-ben is folytatódott, mintegy 15 ezer személy távozott Románián keresztül, akiknek kis hányada elesett a határrendőrséggel és a németekkel való összecsapásokban.

A fiatalok közül sokan a nehezebb részt vállalták: 500 szlovákul értő felvidéki önként visszament harcolni, és részt vett az 1944 nyarán kirobbant, majd levert besztercebányai felkelésben. Ezeket a kiküldetéseket „tiur, retiur" (séta és visszatérés) névvel illették.

A Hasomér Hacair megbeszéléseit a hitközség Síp utcai székházában tartotta, mivel ezekben a felzaklatott hónapokban ez az épület olyan volt, mint a méhkas, és senkinek sem tűnt fel a fiatalok jövés-menése. Később parkokban, tereken találkoztak. Főként a Szent István parkban osztogatták és cserélték a hamis igazolványokat, ez volt a „börze". Bár igyekeztek a hivatalos kereteket kihasználni, a megalkuvó Zsidó Tanácsban nem vettek részt, csak az úgynevezett vidéki osztály munkájában.

A helyzet súlyosbodásával áttették székhelyüket a „Palesztina Hivatallal" együtt a Vadász utca 29. szám alatti modern épületbe. Ez az „üvegház" háromezer embernek nyújtott menedéket. Augusztus 23-a után, Románia kiugrásával megszűnt a délkelet felé való távozás lehetősége. Előtérbe került a külföldi semleges követségekkel való kapcsolat. Kraus Miklós, a Palesztina Hivatal vezetője Karl Lutz svájci konzullal működött együtt.

Felvették a kapcsolatot a hazai ellenállási mozgalmakkal is. A kommunista párt részéről Kiss János volt a kapcsolatuk. Az ellenállás úgynevezett katonai csoportjából Kádár Iván, Sólyom László és Pálffy György találkoztak velük. Ennek az együttműködésnek az eredménye volt a cionisták körúti illegális nyomdájából származó nagyszámú hamis igazolvány. Nemcsak ők, hanem Ortutay Gyula, Boldizsár Iván, Kiss Károly, Sólyom László is ezekkel a hamis dokumentumokkal menekültek meg a fasiszta titkosrendőrség elől. (Több visszaemlékezés szerint Kádár János is innen kapott igazolványt.)

Egyszerű ötlettel készültek ezek az első pillantásra tökéletes hamisítványok. Megszereztek, átalakítottak és lemásoltak egy 1926-os szabadalmi pecsétet, és végül már 170 pecsét birtokában voltak.

Másféle tevékenység is folyt a Vadász utcában. Megpróbálták élelmezni a kényszerlakhelyre szorult üldözötteket. Ezt a titáni munkát egy Grosszman Sándor nevű fiatalember végezte. A nyilas uralom alatt nagy szerepe volt a védleveleknek, az úgynevezett Schutzpassoknak. Csak a Perczel Mór utcában 160 ezret osztottak ki. Sokat tettek azokért a gyermekekért, akiknek szüleit elhurcolták. Harminckét gyermekotthonban hatezer gyermek talált menedéket. Weis Rudi bácsi, békebeli élelmiszer-nagykereskedő húsz társzekere szállította az élelmet Pest környékéről.

A Hasomér Hacair-tagok részt vettek az ellenállásban is. A Kiska (Kisegítő Karhatalom) alakulatainak egyenruhájában fegyveres akciókat hajtottak végre. Volt egy úgynevezett Korridor-tervük is, hogy tudniillik csatlakozzanak a

Szovjet Hadsereghez. Ez nem járt sikerrel; egy osztaguk eljutott ugyan a szovjetekhez, de azok bizalmatlanságból letartóztatták őket. Kizárólag cionistákból tevődött ösz-sze a megyeri ellenállási csoport, amelyet a felszabadulás óta kommunista alakulatként tart számon a történetírás. Eme szétágazó tevékenység jóvoltából az ifjúsági csoportok nemcsak a magyar zsidóság élcsapatává váltak, hanem megbecsült partnereivé is a magyar antifasiszta ellenállás minden csoportjának. Ebben oroszlánrésze volt a Székesfőváros Építészeti Hivatala Nyomdájának, ahol Dávid Gur vezetésével (itthon Grósz volt a családneve) ezrével gyártották az igazolványokat, és bőségesen juttattak belőlük minden ellenállási csoportnak.

Dávid Gur 1948-ban társai nagy részével kivándorolt Izraelbe. Részt vett az 1948—49-es függetlenségi háborúban. Elvégezte az egyetemet, kultúrmérnök lett. Utolsó hazai cselekedeteként 1948 márciusában közreműködött a Dohány utcai emléktábla elhelyezésében, amely a Hasomér Hacair fiatal szocialistáinak hősi harcát örökítette meg. Ezt az emléktáblát a most folyó felújítás során eltávolították. Remélhetőleg mihamarabb visszakerül helyére és emlékeztet Dávid Gur bajtársaira!

Róbert Péter

The Jewish Agency for Israel
Budapest

Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület
Budapest

A mostani orosz alija egyike a legfontosabb dolgoknak, ami Izrael Államban az utóbbi negyven esztendőben történt. Igen nagyra értékeljük önfeláldozó segítségüket, amellyel a Magyarországon tartózkodó orosz alijázók ittlétét könnyebbé teszik.

Remélem, hogy együttműködésünk az ügyben a későbbiekben is ugyanilyen virágzó lesz.

Budapest, 1990. november 3.

Köszönettel:
Joseph Brosh

Fizessen elő a Szombat-ra – most!

HAGYOMÁNY

Púrím

ZSIDÓ ÜNNEPEINK SORÁBAN oly ritka a gondtalan, önfeledt öröm ideje. A történelem, a kétezer éves száműzetés játszott közre abban, hogy a szomorúság és a gyász került túlsúlyba az emléknapok sorában. A nép életerejét és belső hitét bizonyítja, hogy Izrael Állam megszületése óta (a holocaust közeli emléke ellenére) ismét az örömnapok kerültek előtérbe. Hosszú, keserű évszázadok során azonban a púrím volt szinte az egyedüli fénysugár, amely feloldani igyekezett a sok szomorúságot. A bánat óráinak gyakorisága még erőteljesebbé, még féktelenebbé tette a púrími vidámságot: a hagyomány szerint ilyenkor a zsidó annyit köteles inni, hogy ne tudjon különbséget tenni az „áldott legyen Mordeháj" és az ‚átkozott legyen Hámán" felkiáltások között. (A héber nyelvben a két kifejezés számértéke ugyanannyi.) A régiek maskarába öltöztek ezen a napon, s a történetet megelevenítő púrímjátékot rendeztek, vidám púrími dalokat adtak elő, a mókának-mulatságnak senki sem szabott mértéket.

Kölcsey Ferenc unokahúga, Antónia irodalmi értékű naplójában 1839-ben leírja a szatmárcsekei zsidók púrími vigasságát: „Ma Hámán ünnepét ülték, vagy inkább futották meg. Minden zsidó nagy vigalomban vala, s jó napot csinált magának. Néhányan pásztoroknak öltözködének zsíros gubák- s bundákba, és egy lovas zsidót kísérének, ki mindenféle rongyokkal beaggatva vala, örömrivalgásokkal futottak utána a zsidó gyerekek is. E különös menet végig járá a falut, s minden Ábrahám unokája háza előtt megállott, hol kész lakoma várá őt. Ők mindnyájan boldogok voltak ma. Boldogabbak, mint bármily örömittas úr a velncei vagy római karneválban."

Érdekes, hogy a naplóíró Kölcsey Antóniában ez a vidám felvonulás, a népi életet élő zsidók látványa nem ellenszenvet, sőt megértést és szeretetet ébreszt. A hitéhez és hagyományaihoz ragaszkodó zsidó ugyanis a tiszta lelkű emberben együttérzést kelt, s még a megrögzött antiszemitát is kevésbé zavarja, mint a hozzá hasonulni igyekvő, gyökereitől elszakadt, megalkuvó társa. „Ők — olvassuk a naplóban a csekei zsidókról — még mindig meg tudták tartani nemzetiségüket, s oly sok száz évek után is híven őrizték azt. Sok zsidó inkább vesztené életét, mintsem nemzetisége bélyegiről lemondjon. És ezt ők oly hazákba teszik, hol létöket is drágán kell fizetniök. Mindig megindulást s mozgalmat érzek keblemben, midőn zsidót szenvedni látok, s örömet akkor, ha boldognak vélem őt lenni. Ma is, midőn hallám vidámságukat az embereknek, részvét könnye szökött szemembe."

Talán nem véletlen, hogy a púrím ilyen mély népi gyökereket eresztett a világszerte szétszórt zsidóság talajában. Hiszen ez az egyetlen ünnep, amely nem Izraelben, hanem egyértelműen a diaszpórában keletkezett, feltehetőleg I. Artaxerxész (Ahasvéros) perzsa király idejében, i. e. 440 körül. A könnyen befolyásolható királyról, a zsidó „származású" királynéról (Eszterről), a zsidók meg nem alkuvó bírájáról (Mordehájról) és a gonosz főminiszterről (Hámánról) szóló fordulatos történetet bárki elolvashatja a bibliai Eszter könyvében. A púrímkor mindmáig tekercsből felolvasott kötet (héberül *megila*) igen tanulságos, különösen az antiszemitizmus és általában az ember lélektana iránt érdeklődők számára.

Eszter könyve az egyetlen a héber Bibliában, amelyben Isten neve nem fordul elő. Ennek ellenére ez az a bibliai könyv, amelyet előszeretettel értelmeztek misztikusan.

A Talmud tanúsága szerint az ókorban, a javnei iskolában, ahol a Biblia harmadik részének kánonját összeállították (i. sz. 100 körül), sokat vitatkoztak afölött, hogy egyáltalán felvegyék-e Eszter könyvét a Szentírás kötetei közé. Végül úgy döntöttek, hogy jóllehet nem szerepel benne Isten neve, valójában mégis ott mozog rejtve az isteni irányítás, amely a zsidóság megmeneküléséhez vezet. A könyv neve: *Eszter* — héberül így is olvasható (más pontozással): *Eszatér* — elrejtőzöm. A hagyomány szerint Isten olykor nem észrevehető módon vesz részt a történelem, az ember sorsának irányításában, jelenléte csupán rejtve marad. Nem véletlen, hogy amikor Eszter könyvét hagyományos dallammal felolvassák a zsinagógában, a 6. fejezet elején, ahol a király éjszakai ébrenlétéről szól a történet és ez egyben az egész eseménysorozat fordulópontja is, a „király" szót a nagyünnepi dallammal éneklik, ami a Királyra, a megváltó Egyistenre utal: Ő hozza a megváltást Izrael népére...

Ünnepünk neve (púrím) sorsolást jelent, ezért a „zsidó farsangot" a *sorsvetés ünnepének* is nevezik. Lehetne azonban ennek a szónak más értelmezést is adni. Maga Eszter könyve írja, hogy a „pur" szó perzsa eredetű, s hogy sorsot, vagyis véletlent jelent — ennek többességa ma a púrím. Van, aki az életet csupán véletlenek játékának tartja, s ha jól meggondoljuk, Eszter könyvének változatos története sem más, mint véletlenek sorozata, kiszámíthatatlan események egymásutánja. Ám a zsidó ember hagyományosan nem így gondolkodik: a kifürkészhetetlen véletlent tudatos sorsnak érzi, amelyben az ember életének és a történelemnek értelme van. Ez az a sorstudat, amellyel jobbítani akarjuk önmagunkat és a világot, amely hitet, reményt és lelkesedést képes kiváltani mindannyiunkból, amelynek jegyében élni érdemes. Ez a púrím igazi jelentősége.

Raj Tamás

Vadász Ferenc:

Nur der Herr Graf stimmte nicht mit!

A hitleristák pozsonyi lapja, a Grenzhote írta ezt 1942. május 19-én gróf Esterházy Jánosról, a szlovákiai magyarság vezetőjéről, azt követően, hogy a parlament egyetlen magyar nemzetiségű tagjaként, valamennyi képviselő közül egymaga szavazott az ország zsidó lakosságának deportálása ellen.

HARMINCNYOLC ŐSZÉN, a Münchenben megkötött négyhatalmi egyezmény, majd a bécsi döntés értelmében az 1918-ban létrejött Csehszlovák Köztársaság délkeleti határvidékén, a magyarok által lakott területek egy része húsz év után visszakerült Magyarországhoz. A honvédség alakulatai bevonultak az Ipolyságra, Komáromba, Lévára, Losoncra, Rozsnyóra, Kassára, Ungvárra, Munkácsra és más városokba, a falvak százait csendőrkülönítmények szállták meg. A Felvidék és az „anyaország" újraegyesülését a november eleji napokat követően örömujjongással fogadta a magyar lakosság. A *T. G. Masaryk* elnök vezetésével létrejött demokratikus berendezkedésű csehszlovák állam széthullását már jóval ezt megelőzően siettette az a *Konrad Henlein* által vezetett szudétanémet „ötödik hadoszlop", amelynek stratégiáját, akcióit, mind sűrűbben elkövetett provokációit Hitler és vezérkara irányította. Ezzel váll váll mellett haladt a szlovák *Andrej Hlinka* (1864—1938) szélsőjobboldali, nacionalista, antiszemita és csehellenes pártja, amely létrehozójának halála után *Vojtech Tuká*val (1880—1946) és *Jozef Tisó*val (1887—1947) az élen megvalósíthatta régi törekvését, az „autonóm" szlovák állam létrehozását. Ez az „önálló" ország, a nácik bábállamaként, fennállása éveiben ádázul megtorolt minden demokratikus kísérletet, a nemzetiségeket elnyomta, zsidó lakosságát deportálta, haláltáborokba hurcoltatta. A Führer Pozsonyba rendelt megbízottjának ellenőrzése alatt álló kormányt előbb Tiso plébános, később Tuka vezette, amikor az előbbit államfővé választották.

A szlovák államban 1938 őszét követően még jelentékeny számú magyar lakosság maradt. Csehszlovákia magyarságának többségét az előző húsz év első felében a gróf Esterházy János által vezetett *Magyar Népközösségi Liga* képviselte. 1932—1936 között ő volt az *Országos Keresztényszocialista Párt* elnöke. Ebben az időszakban jött létre *Jaross Andor* vezetésével a *Magyar Nemzeti Párt*, amely 1936-ban egyesült Esterházy pártjával. *Egyesült Magyar Párt* néven folytatták tevékenységüket.

Jaross 1938 után Budapesten Imrédyhez csatlakozott, a szélsőjobboldali mozgalmak egyik irányítója, 1944-ben a Sztójay-kormány belügyminisztere, félmillió zsidó állampolgár deportálásának és megöletésének legfőbb irányítója lett.



Esterházy János gróf 1942-ben

Az Esterházy—Jaross-párt (így emlegették) két vezetőjének útja 1938-ban örökre elvált egymástól. Esterházy János a fasiszta szlovák államban visszamaradt magyarság vezetőjeként hősies, dicsőséges és mártíromsággal végződött utat járt meg.

*

A harmincas évek második felében jómagam, mint afféle „riportertanonc" — mondhatnám úgy is, hogy „tudósítókifutó" —, gyakran lótottam-futottam szülővárosomban, Komáromban, s környékén, a Csallóköz falvaiban kerékpáron, hogy híreket, adatokat gyűjtsek a Magyar Napnak a lakosság életéről, hangulatáról, a fasizmus fertőzésének terjedéséről, az erősödő háborús veszélyről, s mindezekre a munkások, szegényparasztok, kisemberek reagálásáról. Ez idő tájt nem éreztem rokonszenvet az „Esterházy—Jaross-párt" és annak képviselői iránt. Később — a háborús években — ennek indokoltsága sokszorosan beigazolódott, ha Jaross pályafutását vesszük tekintetbe.

Esterházy sorsáról, tragédiájáról a háború után még sok éven át semmit sem tudtam. Magyarországon nem hallottunk és nem olvashattunk róla. Húsz évvel ezelőtt, a Kossuth Kiadónál megjelent *Tenyérnyi ég* című könyvemben egy 1942-ben játszódó történet részeként régi felvidéki legendát elevenítettem fel. Arról szólt, hogy amikor Kassa városa hajdani főbírójának esztendőről esztendőre lejárt a szolgálata, fekete lepellel bevont kocsira ültették, és száz polgár kísérte a fogatot a temetőbe. Ott fel kellett állnia a gyászszekéren, amelyen tizennyolc deszka feküdt, s megkérdezni: — Uraim, bíráim, elbocsátjátok-e szolgátokat? Ha a főbíró tisztességgel látta el megbízatását, az emberek így feleltek neki: — Hűséges voltál, elbocsátunk békével! Akkor a polgárok a lelépő bíróval együtt elmentek az utódjáért. Átadták annak is a tizennyolc deszkát. — Hat illeti a becsületest koporsónak — mondták neki —, ha igazul él és igaz ügyet szolgál. Tizenkettőből máglya gyúl, ha a nép kiválasztottja hűtelen volna, áruló.

Nem sejtettem, hogy amikor ezeket a sorokat papírra vetettem, Kassa és környéke magyarságának a prágai, majd a töredék magyarságnak a pozsonyi országgyűlésbe választott képviselője már egy évtizede halott. 1942-es magatartására utalva azt írtam: „Esterházy János, a szlovákiai magyar párt vezetője, a zsidó lakosság elhurcoltatása, az embertelenség tombolása ellen tiltakozik. Úgylehet — gondolkodik el ezek hallatán a siralomházban könyvem hőse, a néhány órával ezután kivégzett munkásmozgalmi harcos —, egyszer ez a volt ellenfél is megkapja majd az elismerés és tisztesség hat szál koporsódeszkáját."

Csak csodálkoztam, hogy ez az Esterházyról szóló rész a hetvenes évek közepén és végén — a fordító jóvoltából — nem maradt ki könyvem Csehszlovákiában megjelent szlovák, majd cseh nyelvű kiadásából sem.

Fábry Zoltán, a Csehszlovákiában élt bátor antifasiszta közíró *Stószi délelőttök* című kötetében ez olvasható. „A fasizmus győzelmes órájában Esterházy János és pártja — a szlovákiai Magyar Párt — nem kooperált és ezzel a szlovenszkói magyarság teljes egészében az antihitlerizmus itteni egyetlen kollektív hordozója lett."

Fábry, Tiso államfőnek egyik Privigyén elmondott beszédéből ezeket az akkori helyzetet jellemző szavakat idézte: „A magyarok, akik szintén élnek Szlovákiában, irigylik a németektől, hogy annyi jogot adunk nekik. Ezt válaszoltam: jöjjetek velünk, ahogy a mi németjeink jönnek, és akkor ugyanazokat a jogokat fogjátok kapni."

Esterházy nem irigyelte azokat a jogokat, amelyeket a szlovákiai németek élveztek, nem akarta, hogy az ottani magyarok együtt meneteljenek Tisónak a nácikat vakon kiszolgáló kormányával, a Hlinka-gárda gyilkos rohamosztagaival. Ez volt az az idő, amikor *Milo Urban*, a fasisztává züllött nagy tehetségű szlovák író nem átallotta büszkén kijelenteni: „A szlovák történelem a nemzetiszocailista kinyilatkoztatásnál nagyobb és sorsdöntőbb művet nem tud felmutatni."

A Grenzbote említett támadó cikke, amely a Gestapo figyelmébe ajánlotta Esterházyt, a Gárdista cí-

mű szlovák lapot idézte: „Hogy minden képviselő igennel fog szavazni, egyetlenegy kivételével, azt biztosra vehettük. Aki nem szavazott, az egyedül Esterházy képviselő volt... A gárdisták a parlamenti ülés után felkeresték szerkesztőségünket, még örültek is a ténynek, mert mint mondták, jó előre arra fogadtak, hogy Esterházy nem fogja megszavazni a zsidók kitelepítését."

*

1991. március 14-én lesz Esterházy János születésének századik évfordulója. Ennek tudatában rászántam néhány délutánt, hogy az Országos Széchenyi Könyvtár hírlaptárában átlapozzam a pozsonyi Magyar Hírlap 1942-ben megjelent számaiból az ott fellelhető példányokat. Az egyik januári lap hírül adta, hogy a központi gazdasági hivatal elnöke bejelentette: a szlovákiai 12 és félezer zsidó érdekeltségű vállalat közül 9950-et már likvidáltak. Az előző három hónapban 7000 zsidót szállítottak el Pozsonyból. A megtett intézkedések — mondotta — elégtelenek voltak. Ismertette a további „arizálás" feltételeit, azt, hogy zsidók tulajdona miként juthat szlovák „árják" birtokába.

A magyar napilap fejlécén ez olvasható: Lapvezér: Esterházy János. főszerkesztő: Somos Elemér.

A szlovákiai közéletben, sajtóban, rádióban tomboló antiszemita gyűlöletkampány egész ideje alatt a szlovák hatóságok intézkedéseiről szóló hivatalos hírekhez a Magyar Hírlap nem fűzött kommentárt. Szerzőinek tollából egyetlen szó, amely a zsidók ellen irányult volna, nem látott napvilágot. Esterházy és munkatársai tudták, felismerték, hogy az a szélsőséges nacionalista politika, amelyet Tiso és a szlovák fasizmus többi vezére megvalósít, ha nem is olyan pusztító, megsemmisítő módon, mint a zsidókat, az ország más kisebbségi sorsban élő nemzetiségeit is sújtja. A megyei hivatalok, hogy a magyarok kiszolgáltatottságát minél teljesebbé tegyék, egymás után oszlatták fel a lakosság által választott képviselő-testületeket, a községek igazgatására szlovák kormánybiztosokat jelöltek ki. Végezetül a Magyar Hírlap kiadását is betiltották, helyette Magyar Szó címmel adtak ki lapot, amelyet szerkesztőként *Kurt Eger* SS-ezredes és egy *Heinrich Klüne* nevű másik náci jegyzett.

Esterházy 1932-ben történt színrelépésének tizedik évfordulójáról a fasiszta szlovák államban maradt magyarok küldöttei Ótátrafüreden emlékeztek meg. Az elnök ez alkalommal, sok egyéb között, meghatottan szólt édesapjáról, akit négyévesen veszített el. „Egy forró nyári napon beküldtek abba a szobába, ahol apám haldoklott — mondta. — Kicsi fiát arra arra figyelmeztette, hogy legyen jó magyar és mindig emberséges ember." Az utolsó évtizedre így tekintett vissza: „Ha sok és nagy sikerem nem is volt, azt a zászlót, amit kezembe adtak, tisztán őriztem meg és ezután is vigyázok rá, hogy senki ne mocskolja be."

Táviratok százai köszöntötték ez alkalommal Szlovákia minden részéből és Magyarországról. Jaross Andor neve nem található az üdvözlők között, de ez — feltehetően — nem lepte meg Esterházyt.

*

A Komárom-Esztergom megyei Új Forrás című folyóiratban *Molnár Imre* és *Tóth László* által *Az örökség* címmel közreadott dokumentumok így idézik Esterházy János élete utolsó éveinek eseményeit:

1944 — a szlovák nemzeti felkelés résztvevőivel közvetett kapcsolatban áll. Százával segíti Magyarországon át meneküléshez az üldözött zsidókat és más, szlovák vagy cseh egyéneket
— memorandumban tiltakozik Magyarország német megszállása ellen, melyet eljuttat a nyugati nagyhatalmak képviselőihez
— a nyilasok Magyarországon letartóztatják, és rákényszerítik, hogy lemondjon pártvezetői tisztségéről. Miután ezt megtette, visszatér Pozsonyba, ahol pártja egy emberként újra őt választja meg vezetőjének
— az év utolsó hónapjaiban a Gestapo körözést ad ki ellene, de nem hajlandó elmenekülni az országból

1945 — az oroszok Pozsony felszabadítása közben letartóztatják, majd tizenkét nap elzárás után szabadon engedik
— családjától elbúcsúzva felkeresi Gustáv Husákot, hogy átadjon neki egy memorandumot, melyben az új magyarellenes intézkedések ellen tiltakozik. Husák letartóztattatja és átadja a KGB ügynökeinek
— több magyar pártvezetővel a Szovjetunióba hurcolják, ahol egy évet tölt a moszkvai Ljubljanka börtönben. Koholt vádak alapján elítélik, majd szibériai táborokba viszik, ahol súlyos tüdőbetegséget kap

1947. november 16-án a Szlovák Nemzeti Bíróság, távollétében, „in contumaciam", kötél általi halálra ítéli a köztársaság szétveréséért és a fasizmus kiszolgálásáért

1949 — a szovjet hatóságok Ágcsernyőnél kiadják őt a csehszlovák szerveknek. Családja és barátai közbenjárására a köztársasági elnök ítéletét kegyelmből életfogytiglanra változtatja. Bejárja Csehszlovákia szinte valamennyi börtönét, közben családja szétszóródik, csupán egyetlen húga tarthatja vele a kapcsolatot rendszertelenül. Leveleit, ha engedélyezik, szlovák nyelven írja
— a fűtetlen börtönökben betegsége egyre jobban elhatalmasodik

1957 — utolsó kérését, hogy szállítsák a nyitrai börtönbe, mert szülőföldjén szeretne meghalni, elutasítják
— március 8-án a morvaországi Mirov börtönében mártírhalállal ért végére szenvedéseinek s földi élete golgotájának. Hamvai kiadatását és emberhez méltó eltemetését a mai napig nem engedélyezték.



Tiso, az „Önálló" szlovák állam elnöke Hitlernél

Gyerekek „illegalitásban"

Kiszállt a Gestapo

Negyvennégy tavaszán a Sztójay-kormány amnesztiarendelete folytán megnyílt előttem a budapesti hírhedt toloncház kapuja, és én szabad lettem. Akik ezeket az időket velem együtt megélték, nem fogják cáfolni: éppoly rettegve gondoltunk szabadságunkra, mint fogságunkra. Mindent elmondhatok magamról, csak azt nem, hogy negyvennégyben szabad voltam. Abban a pillanatban, amint kinttermettem az utcán, elhatároztam, illegalitásba vonulok.

Nem tudtam, mit vállalok magamra én, Sneider Rózsa, húszéves fővel, minden tapasztalat híján, egy szál magam, én, a kárpátaljai lány, aki alig kóstolt bele szép fővárosunk életébe.

Vas utcai albérletembe igyekeztem Komlós Zsigmondékhoz (Komlós János ismert újságíró szüleihez). A család nagy szeretettel fogadott vissza, és tudomásomra hozták, ezentúl jóban-rosszban végig együtt maradunk. Márpedig én illegalitásba megyek, jelentettem ki.

Bizonyos összegért, már nem emlékszem, mennyiért, vidéki bóheréktől hamis iratokat szereztem. Egy

kis batyuval (a bőröndömet elhajítottam, ugyanis kofferrel hurcolkodó férfi, nő, mindegy, gyanút keltett), a legszükségesebb holmimmal a hónom alatt elhagytam eddigi lakhelyemet. Az első utamba eső kapualjban letéptem a kabátomról a sárga csillagot és eldobtam.

Így lettem egyik napról a másikra Sneider Rózsából Káldi Katalin, fajtiszta árja, debreceni lakos, akit kibombáztak és Pesten keresett menedéket. Még egy „csekélység" maradt hátra. Utána kellett néznem, miből fogok megélni. Egyszer csak rábukkantam egy szolid, nekem való hirdetésre. Dr. Baál gyermekszanatóriuma nevelőnőt keres 2—5 éves gyerekek mellé. A munkafelvételhez még képzettség sem feltétlenül szükséges. Rohanás a helyszínre. A szanatórium a Svábhegyen volt, a Majestic szálló közelében, ott, ahol német gestapósok éjjelnappal nyüzsögnek.

Szép, hosszú fekete hajamat fonatba tűztem, magas nyakú blúzt, bő parasztszoknyát öltöttem, és egy feltűnő ezüst kereszttel a nyakamban megjelentem leendő munkaadóimnál. Baálné fogadott, és kijelentette, hogy ha a teendőimet kielégítően ellátom, felvesznek a gyerekek mellé nevelőnőnek.

Meg voltam győződve, megfogtam az isten lábát.

Mintegy húsz gyereket kellett másodmagammal ellátnom. Etettük, altattuk, fürösztöttük, öltöztettük a kicsinyeket. A ráadás éjszaka következett. Két-három bombariadót éltünk meg minden éjszaka. Kapkodás, sírás-rívás, gyors öltözködés, és le, az óvóhelyre. Nekünk kellett lelket önteni a gyerekekbe. Néha magunk is rászorultunk volna erre. Családunkban sok volt a gyerek, köztük nem kevés fiú, úgyhogy hamar rájöttem, a ránk bízott fiúcskák körül vannak metélve. Nem is



Káldi Katalin — alias Sneider Rózsa

szólva arról, hogy be voltak tanítva, keresztényeknek vallják magukat. Szegénykéim néha belezavarodtak a felmondandó leckébe.

Dr. Baálról is ejtenék néhány szót. Százszázalékos kivételezett volt, még az első világháborúban súlyosan megsebesült, agyműtéten esett át. Mint kivételezettnek engedélyezték a privát szanatórium fenntartását. A mai napig sem értem, hogy negyvennégyben, amikor már olyan súlyos ellátási zavarokkal küszködött a lakosság, kiváltképpen a zsidóság, mi vitte rá, hogy szanatóriumot tartson fenn. Mintegy húsz zsidó gyerek talált itt biztos menedéket.

Dr. Baálnak volt egy barátja, aki rendszeresen felkereste a családot. Hogyan támadt az az ötlete, hogy legjobb barátját feljelenti a Gestapónál, nem tudni, a mindennapi árulás talán benne volt a levegőben, igaz, olyan ember is kellett hozzá, aki ekkora aljasságra kész volt. Nem ő volt az egyedüli... Különben a gyerekeket is kifaggatta, sőt még a nadrágjukba is belenézett.

Egyik nap futótűzként terjedt el a hír: dr. Baált és a feleségét letartóztatta a Gestapo. Elképesztő felfordulás, kavarodás, zűrzavar támadt. A gestapósok nyomban hozzákezdtek a gyerekek elszállításához.

Kihalt a szanatórium, a személyzet lélegzet-visszafojtva nézte végig, hogyan dúlnak fel minden zugot a kopók. Alólam pedig, mondhatnám, kicsúszott a talaj. Mi lesz velem? Rögvest megfordult a fejemben, hogy a személyzet kihallgatására is sor kerülhet, papírjaimat pedig nem tanácsos mutogatni. Amint megjelent a megbízott igazgató, bekopogtam hozzá. Megjátszottam a felháborodott alkalmazottat, nem valami fényesre sikerült. Követeltem, számoljanak el velem, mert elhagyom az intézményt, ahol ilyen botrányoknak van kitéve az ember. Sajnos, csak másnapra ígérték az elszámolást.

Kétségek és bizonytalanságok között hánykolódtam végig az éjszakát.

Újra a megbízott igazgató szobájában voltam. Egész bensőmben reszkettem. Az elbocsátó iratokat, meg egyebet kellett átvennem, aláírnom, kitöltenem. Körülményesen fogtam a tollat, jelezvén, ez nem az én szerszámom. Erre az új igazgató, állítólag a patinás Rákóczi család sarja, hozzámlépett, megsimogatta a fejemet, megnyugtatóan a szemem közé nézett, mint aki azt mondja: „Lányom, tőlem nem kell tartania." Nagy kő esett le a szívemről. Most pedig minél hamarabb el innen!

A szanatóriumból elhurcolt gyerekek sorsát homály fedi. Hátha ennek az írásnak a nyomán idehaza, netán a világ valamely közeli vagy távoli részén megszólal valaki:

— Én közülük való vagyok. Élek.

Lejegyezte: **Kroó László**

Közgyűlést tartott a Magyar–Izraeli Baráti Társaság

December 17-én a Honvédség Művelődési Háza színháztermében rendezte közgyűlését a Magyar—Izraeli Baráti Társaság, ahol Hidvégi György főtitkár számolt be az elmúlt két évben végzett sokrétű munkáról. A közgyűlés elfogadta az 1991/92. évi tervet, módosította alapszabályait és újjáválasztotta tisztségviselőit. Elnök: Rapcsányi László, társelnök: Mezei András, főtitkár: Hidvégi György, alelnökök: Drucker Tibor, dr. Gonda György, dr. Schweitzer József, Szenes Iván és dr. Szentágothai János.

A közgyűlésen, amelyen részt vett Shlomo Marom, Izrael Állam nagykövete, Gregor József, Pozsgay Imre és Szentágothai János, felolvasták Jeszenszky Géza külügyminiszter üdvözlő levelét, amelyet teljes terjedelmében közreadunk:

Tisztelt Főtitkár Úr!

Örömmel és köszönettel vettem meghívásukat 1990. december 17-én tartandó közgyűlésükre. A legnagyobb sajnálatomra a fennálló kötelezettségeim miatt a meghívásnak nem tudok eleget tenni.

Szeretném megragadni az alkalmat, hogy kifejezzem örömömet a baráti társaság léte és kétéves eredményes működése alkalmából. Az új magyar külpolitika — mint ezt a kormányprogram is jelezte — nagy figyelmet fordít Izrael Államhoz fűződő viszonyunkra és érdekelt e viszony további fejlődésében. Személy szerint is nagy figyelemmel követem Izrael erőfeszítését, hogy az emberiség egyik ősi kulturális központjában a parlamentarizmus, a modern szabadságjogok, az emberi méltóság és a prosperitás biztos alapján álló viszonyokat teremtsen. Tudatában vagyunk annak is, hogy az ismert történelmi előzmények és adósságok ellenére Izrael népe mind az ország területén, mind a tágabb térségben a nemzetek, nyelvek és felekezetek tartós és békés együttélésének megteremtésére törekszik.

Magyarország számára azért sem közömbös Izrael jövője, mert a judeo—keresztény civilizáció közös öröksége mellett összeköt bennünket a magyar kultúrán nevelkedett, ezt az örökséget a tragikus emlékek ellenére is őrző és ápoló több százezres magyar zsidó közösség.

További munkájukhoz sok sikert kívánva, tisztelettel és baráti üdvözlettel:

Dr. Jeszenszky Géza

Egy rendkívül bonyolult bűnügy

Napjainkban a bűnüldözés erőit végső próbára teszi a bűnözés nagyarányú megnövekedése, továbbá az, hogy a legkülönbözőbb nációkhoz tartozó csempészek, üzérek, félkézkalmárok, pénzhamisítók és orgazdák nyitnak lerakatot és kirendeltséget az országban.

Ám egy heroincsempész banda felszámolása és bíróság elé állítása még az egyszerűbb feladatok közé tartozik, hiszen legföljebb csak Bangkoktól Sydneyig kell nyomon követni a delikvenseket. Annál nehezebb és bonyolultabb feladatot jelenthet rendőrség és ügyészség számára egy politikai bűnügy szálainak a kibogozása, amikor is — hogy csak az éppen aktuális példára utaljak — a József körúttól egészen a Népligetig kell követni a nyomokat, és nem néhány tucatnyi, hanem legalább két, ha ugyan nem három gyanúsított körül kell tisztázni a tényállást.

Nyilván a tényállás bonyolultsága lehet az oka, hogy a *Szent Korona* című jobboldali hetilap hasábjain folyamatosan elkövetett antiszemita uszítás ügye már a „nyomozás" szakaszában hónapokon át elhúzódott. nem is csoda: nem elég tudni, hogy az egyértelműen inkriminálható cikkek megjelentek e lapban, hogy szerzőik személyazonossága kétségtelen, hogy a lap fő- és felelős szerkesztői kicsodák, tudni kell — bizonyára — sok mást is.

Talán azt, hogy mit nem írt meg *Romhányi László* azokon kívül, amiket lapjában megírt, illetve megjelenni hagyott. Vagy azt, hogy mit nem közölt a Szent Korona azon felül, amit kétségkívül olvasni lehetett benne. Talán erre voltak kíváncsiak a nyomozók, akik házkutatást tartottak Romhányiéknál? Vagy netalán arra, hogy honnan kap anyagi támogatást ez a nacionalista hecclap?

Bennünket mindenesetre jobban érdekel az a másik kérdés, hogy mikor és hogyan torolja meg végre a törvény azt az antiszemita uszítást, amelynek ténye még laikus szemmel nézve is kétségtelen és amelynek elkövetői öt percnyi nyomozással egyértelműleg azonosíthatóak.

Reméljük, mire e sorok napvilágot látnak, panaszunk tárgytalanná válik, mert a bíróság meghozza elmarasztaló ítéletét. Reméljük, hogy napjainkban nem kell külön politikai döntés, sem bátorság ahhoz, hogy a független bíróság antiszemita uszítókkal szemben is érvényt szerezzen a törvénynek.

G.

Bocsánat, de ez nem tetszik!

— Ha fölhív telefonon, ne mondja meg, honnan beszél, csak a keresztnevét említse — tanácsolja V. úr bizalmas hangon a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület munkatársának. — Tudja, esetleg más is belehallgat...

— Szeretnék belépni az egyesületbe — szól Z. úr a fönt említett munkatársnak —, de volna egy kérdésem: Ki lehet-e állítani a tagsági igazolványt álnévre? És azt is szeretném, ha a programot és más kiadványokat nem a lakásomra küldenék, hanem a barátom címére...

— Micsoda dolog az, hogy nyitott borítékban küldték el nekem a Szombatot? — háborog X. úrhölgy a szóban forgó munkatársnak, aki nem győz mentegetőzni amiatt, hogy a lapot tartalmazó boríték oly roszszul záródik.

— Hogy jönnek ahhoz, hogy ilyeneket küldözgessenek? — lobogtatja egy mérges úr a Chabad Ház Egység című kiadványát. — Ki adta meg ezeknek a címemet? Tiltakozom!

Miért ez a sok méltatlankodás, tiltakozás?

A válasz roppant egyszerű: az illetők el akarják kerülni, hogy a hivatali kollégájuk, a szomszédjuk vagy akár a postás megtudja, hogy ők zsi... (ó, dehogy, bocsánat az obszcén szóért), hogy ők izraeliták. Ezt persze nem illik így mondani, sokkal szebb, ha diszkrécióra, személyiségi jogokra hivatkoznak.

Megkérdezhetnénk: ha ennyire takargatják zsidó mivoltukat, akkor miért léptek be egyesületünkbe, mely a nevében hirdeti zsidóságát? Nem kérdezzük, ismerjük a választ is, az okot is. A holocaustot túlélt diaszpóra-zsidóság tipikus, szkizofrén megnyilvánulása ez. A pszichológus megérti, a szociológus tudomásul veszi és objektív tényként tanulmányozza, a novellista megírja. Mindez azonban nem teszi elfogadhatóbbá ezt a magatartást számunkra, akik azt szeretnénk, hogy a zsidók Magyarországon is egyenlő jogaik biztos tudatában vallják magukat zsidónak.

Ideje, hogy a zsidó szervezetek ne vegyék megértőleg tudomásul, az egyének pedig leküzdjék végre magukban ezt a gyávaságot. Nem tetszik.

ggy

Sivár örökség

A többségi nemzet zsidókkal szembeni (vélt és/vagy valós) kisebbségi érzése egy Nessus-ing, amelyben bajos önként és dalolva masírozni az Európa-ház felé kijelölt menetvonalon.

A létező szocializmus öröksége sivár. A zsidókérdést sajátos módon állította takaréklángra: 1. Leszoktatta a zsidókat arról, hogy zsidók legyenek; 2. az antiszemitizmust legalizálta a távoli Izrael Állam iránti ellenérzés szentesítésével. A zavar ily módon mindenkit sújt. Az elbocsátások célpontjai lesznek emberek, akiknek felfedezik zsidó voltát, aztán mint kommunistát, mint népfrontaktivistát, mint volt MHSZ-tagot, munkásőrt, BM-ügynököt, MSZBT-tagot, KISZ-est stb. távolítják el. Feltételezhető, hogy az önnön zsidóságát vállaló értelmiség a magánszférában is talpon marad. Tekintettel arra, hogy válsághelyzetben az antiszemitizmus pluralizmusát nemcsak sokszínűsége, rétegspecifikussága, hanem radikalizmusa is jellemzi, ezért botorság azt hinni, hogy egy demokratikus jogállam törvényeivel kordában tartható. További nehézséget okoz, hogy a zsidó identitás a zsidóság szemszögéből nézve itt, Európában a legkevésbé sem lezárt folyamat — ez magyarázza az önmagát zsidónak valló, önmagát egyszersmind sokféleképpen meghatározó embercsoport fokozott érzékenységét; minden létét, egzisztenciáját, békéjét zavaró gesztust antiszemitizmusként él meg, akkor is, ha a kritika és sok támadás szerzője szintén zsidó érdekek nevében lép fel.

Egy heterogén, önmagát egységes kisebbségként objektíve meghatározni nem tudó népcsoport életét egy vele ellenségesen (és a nemzet nevében) fellépő réteg érzelmei szerint, a kölcsönös önmérsékletre apellálva irányítani — sehova sem vezet. A térségünkben tetten érhető antiszemitizmus a tehetetlenség vélt erőhelyzetéből való gyáva agresszivitása, amely az ország érdekeit nézve improduktív agresszivitás. Ez az előre látható eredménytelenség a gazdasági bizonytalanság éveiben nem mérsékli a meglevő és latens antiszemitizmus aktivitását: az elkeseredettségből fakadó gyűlölet új falak emelésével ktierjeszti hatókörét új kritériumok alapján kinevezett zsidókra. Ennek mértéke, az antiszemitizmus határa nem szabható meg és semmilyen nagyságrendben sem igazolható. Az egészséges társadalom, a létbiztonság perspektívája visszaszorítja majd az antiszemitizmust. A gyógyulás érdekében nap mint nap nevén kell nevezni.

Pásztor Antal

Színes és fekete-fehér másolatok fényképről és diáról is 297×420 mm méretig

Nyomtatvány készítés *Idealprint* XIII. Váci út 19, a Könyvesházban

„Meg kell érteni a cigányokat is"

Beszélgetés Karády Eszterrel magyarokról, franciákról

Karády Eszter (22 éves) nyílt, rokonszenves egyéniség. Édesapja az az 1956-ban Franciaországba emigrált Karády Viktor szociológus, aki az elsők egyikeként kezdte el a legújabb kori magyar zsidóság kutatását, akkor, amikor ez a téma még politikailag kényes kérdésnek számított és nem kaphatott nagyobb nyilvánosságot Magyarországon. Eszter anyai ágon zsidó ősöktől származik, Franciaországban él, de gyakran tartózkodik Magyarországon. Érzékeny a kisebbségi elnyomás minden formájára és összehasonlítási alappal is rendelkezik. Önként adódott, hogy erről beszélgessünk vele.

— Van-e Franciaországban zsidókérdés?

— Franciaországban az átlagpolgárt nem foglalkoztatja, hogy ki zsidó és ki nem az. Ott nem akarják a nevéből mindenáron „megfejteni" valakinek a származását. Magyarországon azonban ez több amatőr „nyelvész" állandó foglalatossága. Itt sokkal nagyobb az érdeklődés a faji kérdés iránt, Franciaországban viszont inkább a szélsőjobboldal idegenellenességében fejeződik ki, és legfőképpen a színes bőrű vendégmunkások ellen irányul. Persze nagy felháborodást váltott ki és élénk vitát kavart a zsidó sírok meggyalázása, ám jellemző, hogy a közvélemény csak egy-egy ilyen ügy kapcsán gondolkozik el az etnikai problémákon. Az utóbbi időben megnőtt az érdeklődés a közép-európai országok iránt, ahol a nemzetiségi kérdés az egyik legsúlyosabb probléma. A kulturális életben is előtérbe kerültek a XIX., XX. századi közép-európai írók, akik között közismerten sok a zsidó származású.

— Mit tudsz a magyarországi zsidóság sorsáról és jelenlegi helyzetéről?

— Mi otthon a családban nem sokat beszélgetünk a múltról. Édesapám elfoglalt ember, akit leköt a munkája. Rengeteget utazik, hogy kutatásaihoz anyagot gyűjtsön. Szerény, nem törtető személyiség, ami sokszor hátrányos helyzetbe hozza másokkal szemben. Nagymamámmal sem gyakran idézzük fel a múltat, de azt tudom, hogy Magyarországon a zsidóság sokat köszönhetett a kommunistáknak, mert a szovjet katonák szabadították fel a gettókat. Nagyapámnak későn érkezett a segítség, őt már elhurcolták a németek. A kommunizmus persze embertelen oldalát is megmutatta. Nagyszüleimnek kis élelmiszerüzlete volt Hajdúdorogon, amit államosítottak. Amikor a falubeliek megtudták, hogy elveszik a boltot, mindent felvásároltak, hogy segítsenek: minél kevesebb kerüljön a „közösbe". Úgy hallottam, az elmúlt évtizedekben a nemzetiségek viszonylag békésen élhettek Magyarországon. Nem tudni viszont, hogy mostanában milyen irányban változhat a helyzet. Beszélgettem olyan egyetemistával, akit órák alatt sem sikerült meggyőznöm arról, miszerint butaság az az elképzelés, hogy ma minden hatalmat: a gazdasági életet, a politikát és a tömegtájékoztatást is a zsidók tartanak a markukban.

— Te minek tartod magadat?

— Franciaországban franciának, Magyarországon magyarnak érzem magam. De kritikusabban szemlélek mindent, mint egy átlagfrancia vagy átlagmagyar, ha léteznek egyáltalán ilyenek. Mindenre jobban odafigyelek, mindent több nézőpontból szemlélek, így bizonyos szempontból gazdagnak tekinthetem magam. Amikor valamilyen kellemetlen, az érzéseimet sértő jelenséget tapasztalok, akkor azt rögtön bírálni kezdem. Nagyon jó, hogy két kultúrán nevelkedtem és — azt hiszem — bele tudom élni magam egy francia, de egy magyar ember érzésvilágába is.

— Milyen kellemetlen élményben volt részed Magyarországon?

— Külföldiként úgy gondolom, hogy nagyon indulatosan kezelik itt a cigánykérdést. Kérdeznem sem kell, máris elkezdik szidni a cigányokat. Ez engem nagyon bánt. Sok magyar nem tudja megérteni, hogy egy nemzetiség beilleszkedése nem történhet meg egyik napról a másikra. Egy népnek, amely évszázadokon keresztül sátorban élt és vándorolt, az alkalmazkodáshoz időre van szüksége. Nem elég lakást adni nekik, tekintettel kell lenni a kulturális hagyományokra is. Meg kell érteni a cigányokat, ez a legfontosabb. Minden nép értékeit becsülni kell. Debrecenben megismerkedtem és elbeszélgettem egy szlovákiai magyar házaspárral. A férfi, amikor megtudta, hogy lakóhelyének csodálatos zsinagógáját meg akarják semmisíteni, egy csomó fényképet készített róla és elküldte őket egy zsidó szervezetnek azzal, hogy próbálják megakadályozni a rombolást. A házaspár nem volt zsidó, de magukon érezték a kisebbségi lét szorítását és fogékonnyá váltak a nemzetiségi elnyomás minden megnyilvánulására. Véleményem szerint ez a helyes magatartás, amely a nemzetiségi megbékéléshez vezethet Közép-Európában.

S. B.

Pénteken Szombatot...?

November 30-án, pénteken Szombatot kértem a Téka Váci út 19. számú könyváruházában. A folyóiratpulton egy tucatnyi 7. számot találtam, a 9-es se égen, se földön. Mondom a kis kocsiján könyveket görgető eladó hölgynek, hogy mit óhajtok.

— Ez van (mármint a 7. szám), egyéb felvilágosítással nem szolgálhatok... — válaszol.

— Kérem, 2-es dioptriás olvasószemüveget használok, ettől függetlenül még a vibráló neonfényben is látom, hogy a 7-es szám szeptemberi...

— Mondom, ez van, nincs más. Épp elég baj van az összes folyóirattal. A kutya sem viszi. Rajtunk porosodik — legyint közömbösen az eladó, s megy tovább a kocsi. Én utána.

— Nem látszik — vitatom az előbbieket. — A reklám szerint például a Szombatot a Téka könyvesboltjaiban lehet beszerezni. Ez a legnagyobb bolt, ha itt sincs, akkor hol van?

— Van egy üzletünk itt a Bulcsú utcában és... Várjon, előveszek egy reklámszatyrot. azon tán rajta van, hol még...

Nem volt rajta. A reklámszatyor vissza a helyére, én meg — csekély lekicsinylő mustra után — inkább kinn az utcán. Toporgok a hatalmas könyváruház előtt. Eszem ágában sincs a Bulcsú utcába menni. Ha a nagy boltban nem volt, miért lenne a jóval kisebb üzletben?! A Pozsonyi útra megyek, ahol szintén kicsi, de roppant vonzó Téka könyvesboltban első pillantásra észreveszem a pultra, látható helyre kirakott novemberi Szombatot, s természetesen megveszem. Még mosolyt is juttatnak az eladók a 37 forint kiadás mellé.

...Ha csak a Szombatot érintené, szóvá se tenném...

Pless Zsuzsa

Új magyarországi zsidó időszaki kiadványok

Budapesten, a belvárosi Képíró utca 11-ben több mint esztendeje működik az úgynevezett *Chabad Ház*, a New Yorkban élő *Schneerson* rabbi („a lubavicsi rebbe") vezette ortodox vallási iskola szellemi műhelye. A „ház", amely különféle oktatási és nevelési programokat kíván megvalósítani, *Egység* címmel bocsátotta ki időszaki lapját. A még szeptemberben sokaknak megküldött első szám „a zsidó egység szellemében... az asszimiláció elleni harc sikerében bízva" köszöntötte az olvasót. Azóta kézhez kaptuk a másodikat is, mely a hánukká ünnepének időszerű tudnivalóin túl a chabad hászídizmus múltjával is megismertet.

A kiadvány elsősorban a hitélet elmélyítésére, a hagyományok elevenen tartására szolgál népszerű formában közölt magyarázataival, elbeszéléseivel.

A Joint történetéből

Nemrégiben a magyar sajtó beszámolt arról az örvendetes tényről, hogy közel négy évtizedes szünet után ismét megkezdte működését Magyarországon a Joint, ismét megnyitották a szervezet budapesti irodáját. Az újabb nemzedék számára már nem olyan ismert ez a rövidítés és ez a fogalom, mint a két háború között és főleg a háború után már élt kortársaiknak.

American Joint Distribution Committee volt a neve annak a segélyszervezetnek, amely 1914 végén alakult azzal a sajátos céllal, hogy segítséget nyújtson a harci események — főleg a galíciai frontmozgások — következtében sanyarú helyzetbe került kelet-európai zsidóságnak. Ezt a tevékenységét a két háború között folytatta és kibővítette. Meg kell említenünk, hogy gyakran eltekintettek a felekezeti szempontoktól, például magyar hadifoglyok tízezreit szállították haza tengeri úton Szibériából az első világháború után — valláskülönbség nélkül.

A második világháborút közvetlenül megelőző időkben és a háború alatt nem működhetett Magyarországon a Joint. A rászorulók segélyezését ekkor az OMZSA (Országos Magyar Zsidó Akciók) végezte. De már 1944 végén megkezdte tevékenységét a felszabadult Szegeden. Szökött bori munkaszolgálatosok létesítették az első Joint-kirendeltséget, amelyhez az addig Bukarestben működő magyar bizottság csatlakozott; Kecskemétre, majd 1945. február 15-én Budapestre helyezték át a központot. Már 1945 január végén szegedi élelemmel működő konyhát állítottak fel a volt gettóban. 1945 márciusában Budapesten megalakult a szervezet ideiglenes vezetősége, amely májusban felvette az érintkezést a svájci, a francia és a New York-i központokkal. A segítőkirendeltség végrehajtó szervezete 1945 június végéig a Nemzetközi Vöröskereszt A osztálya volt.

Augusztusban megalakult a magyarországi képviselet, amelynek tagjai a Joint részéről dr. Görög Frigyes, a Neológ Országos Iroda képviseletében Stöckler Lajos elnök, az Orthodox Központi Iroda vezetője, Kahan-Frankl Samu és a Cionista Szövetség elnöke, dr. Geyer Albert. Ugyanekkor megalakult — mint a magyar zsidóság egységes segítőszervezete — az Országos Zsidó Segítő Bizottság.

E bizottság feladatkörét dr. Joe Schwarcz, a Joint európai elnöke abban jelölte meg, hogy teljesen politikus módon a zsidóság minden árnyalatára terjedjen ki gondoskodása a következő kérdések megoldásánál:

1. Zsidók deportációból való hazahozatalának elősegítése.

2. Hazaérkezés után (beleértve a gettóból és bujdosásból kiszabadultakat) segítse a rászorulókat. Ez a megsegítés elsősorban élelmezés, ruházat és elhelyezés tekintetében történik. (Népkonyhák, deportáltotthonok, felruházási akciók, egyszeri pénzsegély, átmeneti gyógyszersegély.)

Azután állandóbb jellegű gondoskodás is a bizottság feladata. Több mint ötezer gyermekről gondoskodnak részben gyermekotthonokban, részben, ha lehetséges, a szülői háznál. (E gyermekek 25 százaléka teljesen árva, 50 százaléka félárva volt.)

A Joint-segélyezés mértékéről 1945. december 31-ig némi képet adnak ezek az adatok: pénzsegélyben 35 ezren részesülnek a fővárosban. Élelmiszert Budapesten rendszeresen kaptak 42 ezren. Ruházathoz jutott körülbelül 12 ezer személy. 1945. december 31-ig havonta egy-egy millió, tehát a megjelölt időpontig kilencmillió svájci frankot osztottak ki.

A bizottság egyik szerve, a Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság (DEGOB) e határidőig 26 „expedíciót" bonyolított le a deportáltak hazahozatalának előmozdítására. December hó végéig 85 ezer magyarországi zsidó visszatértét regisztrálták. (Ezek közül a magyar vidéken visszatérők száma 55 ezer, fővárosi 20 ezer, és körülbelül tízezren továbbutaztak Kárpátaljára és Erdélybe.)

Budapesten 32 gyermekotthon és hat vidéki városban 10 gyermekotthon működött. Átutazó külföldi zsidókról hat nemzeti bizottság gondoskodik, és 210 vidéki fiók osztja széjjel a Joint élelmiszeradományait, illetve tart fenn népkonyhát. Gyógyszert is nagy értékben juttatott a Joint a magyar zsidóság részére.

*

Meg kell jegyezni, hogy a Joint, bár amerikai jómódú zsidók pénzéből működött, mégsem zárkózott el a nem zsidók szociális célú támogatásától. Így nagyobb összegeket adományozott a hadifoglyok, azok gyermekei és hozzátartozói, valamint a különböző városi gyermekvédelmi és egészségvédelmi intézetek céljaira is a Nemzetközi Vöröskereszt útján.

Nagyon jelentősek voltak a Joint által fenntartott üzemek, ahol a volt üldözöttek munkát és szakmai képzést kaptak. 1945 és 1949 között voltak időszakok, amikor háromezren dolgoztak ezekben az intézményekben. Az itt dolgozók részére kulturális és sporttevékenységet is biztosítottak.

Mr. Leawitt (USA) ügyvezető igazgató szerint, aki 1947-ben tett látogatást hazánkban, Magyarországon folyt a legjobb, legeredményesebb Joint-munka. Nagyrészt e szervezet tartotta fenn a DEGOB-ot, a Deportáltakat Gondozó Országos Bizottságot. Nemcsak az elhurcoltak hazahozatalával foglalkoztak, hanem információs osztályuk híreket juttatott el az életben maradt hozzátartozóknak.

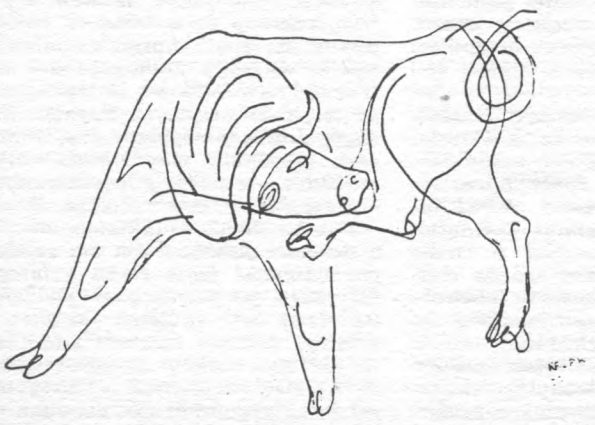
1947 májusában 30 ezer férfi és 50 ezer nő részesült ruhasegélyben. Csak a Bethlen téri központban 90 alkalmazott dolgozott. Érdekes olvasmány a szervezet üzemi sajtója. 1945—1948 között három lapjuk jelent meg mint az általuk fenntartott munkahelyek szociáldemokrata és kommunista alapszervezeteinek orgánumai. Címük: Üzemi Munka, Fény, Híradó.

Nemcsak a munkával kapcsolatos közleményeket találhatunk bennük. Kirándulási felhívások, táncestélyek leírásai, beszámoló egy házasságközvetítő iroda működéséről színesítik az üzemi lapokat. Bizonyos mértékig eltérő irányzatot képviselt a Sorsunk című lap, amely cionista irányzatú volt, így főleg a kivándorlás híreivel, lehetőségeivel foglalkozott.

Sajnos ez a jótékonysági szervezet sem élte túl az ötvenes éveket. A szovjetunióbeli anticionista kampány során nálunk is lecsaptak erre a teljesen politikamentes, de Amerikából pénzelt intézményre. Vezetőit letartóztatták, műhelyeit bezárták, a dolgozókat szélnek eresztették. „Levágtuk a Joint véres csápjait..." — lelkendezett a korabeli magyar sajtó. Mindenesetre a hozzátartozóikat vesztett, támogatásra szoruló volt üldözöttek segélyezéséről elfelejtettek gondoskodni.

Azóta más szelek fújnak. Szeretettel üdvözöljük az újra megnyílt Joint-irodát. Reméljük, hamar beilleszkedik a magyar szociális gondoskodás rendszerébe. Bőven lesz tennivalója!

R. P.



Kádár Béla grafikája

Tisztelt előfizetőnk!

Ezúton is elnézést kérünk mindazoktól, akik lapunkra előfizettek és csak késve kapták meg a múlt év decemberi Szombatot. Mindenkinek — a postai értesítés beérkezése után — megküldjük lapunkat.

A Bázeli Nyilatkozat a zsidó nép helyzetéről napjainkban

1990. október 27-én és 28-án nemzetközi rabbikonferencia tanácskozott Bázelben, mely nyilatkozatban fordult valamennyi zsidó közösséghez. A hánukká alkalmából közzétett deklarációt — némi késéssel — az alábbiakban ismertetjük.

A ZAKLATOTTSÁG, a gondok és az aggodalom e napjaiban hálát adunk Istennek azért, hogy nemzedékünk tanúja lehet a zsidó élet reneszánszának. Drámai módon jut ez kifejezésre azáltal, hogy a zsidók a Szovjetunióból visszatérnek népünkhöz, földünkre és szellemi örökségünkhöz.

Történik mindez a soá traumája után, a zsidó szellemi élet virágzó központjainak elpusztítása után, valamint a kommunista elnyomás és indoktrináció hetven éve után, és ez valóságos csoda. Jeremiás jövendölését halljuk fölhangzani (23.8): „Él az Úr, a ki kihozta és a ki haza vezérlette Izráel házának magvát az északi földről és mindama földekről, a melyekre kiűztem vala őket, és lakoznak az ő földjökön." Ezek az események egyúttal megerősítik a Tóra és ama szövetség örök érvényességét, mindig eleven voltát, amelyet Isten kötött Izrael népével a Szinaj hegyénél.

Legyenek ezek a tények a büszkeség forrásai minden zsidó számára és szolgáljanak további alapként hagyományaink ápolására és fenntartására. Egyszersmind figyelmeztessenek is bennünket, hogy komolyan vegyük egymás iránti felelősségünket — kol Jiszraél arevim ze ba-ze. Minden zsidó felelős a másikért. A szeretet szellemében emelkedjünk fölül meghasonlásainkon, és munkálkodjunk együtt mindanynyiunk javáért.

Készen állunk a Biblia igéjének beteljesítésére is: „Vezess vissza bennünket magadhoz, Örökkévaló, és mi visszatérünk; ifjítsd meg napjainkat, miképp egykor."

Amikor a népünk és Izrael állama iránti elkötelezettségünket hangsúlyozzuk, igen komolyan veszszük az emberiséggel és a teremtéssel szembeni felelősségünket is. Az ellenséges érzület, ami egyes országokban még létezik a zsidókkal szemben, semmiképpen nem tarthat vissza bennünket attól, hogy ezentúl is mindent megtegyünk valamennyi népért.

A világ ma sok súlyos gonddal néz szembe. Ilyen gond a környezet pusztulása, a nyersanyagforrások kimerülése, az éhség és a nyomor, a fegyverkezés és a háború, a fajgyűlölet és a durva anyagiasság. Hagyományaink szellemi gazdagsága kész szembeszállni a fenyegető veszélyekkel. Sürgetőleg felhívunk tehát minden zsidót, erősítse meg szellemi örökségünk iránti elkötelezettségét. Bőséges és mély szellemi forrásainkat arra is fel akarjuk használni, hogy megoldásokat találjunk a mai társadalmat szorongató problémákra. Tesszük ezt a próféta látomására tekintve: „mert a tanítás Sionból jő, és Jeruzsálemből az Úrnak beszéde". (Jezs.2.3.)

OMEGA TOURIST KFT.

SRI LANKA

9 nap, 8 éjszaka május 3–11.
Részvételi díj: 121 870 Ft + vízum
Költőpénz 72 USD váltható

Üdülés MÁLTÁN

9 nap, 8 éjszaka
Szállás-kategóriától és időponttól függően a részvételi díj:
52 756 Ft-tól 58 730 Ft-ig változó.

Szolgáltatás: repülőjegy, transzferek (rep.tér–szálloda és vissza), félpanzió

Jelentkezni lehet
az OMEGA TOURIST irodáiban:
VI., Teréz körút 56. (tel.: 131-0378) és
IX., Ferenc körút 38. (tel.: 117-0017)

Gettó zsidók nélkül

A reneszánsz korszakát megelőzően csak a Giudecca-szigeten laktak zsidók Velence körzetében. A 16. század elejére — elsősorban spanyol és portugál földről érkező menekültek betelepülése folytán — annyira felduzzadt itt a zsidó lakosság, hogy sokan átköltöztek egy közeli vasöntöde területére. Ezt fal vette körül, benne lezárható kapuval. Ezt a velencei öntödét gettónak nevezték, róla származott át a szó minden későbbi olyan település megjelölésére, ahol csak zsidók éltek.

A velencei gettó három részből áll. A legrégebbi ma az a Ghetto Nuovo, mely az egykori vasöntöde helyén áll. Ehhez épült hozzá a Campiello delle Scuole körül a Ghetto Vecchio, valamint a Ghetto Novissimo.

A gettókban roppant szűkös volt a hely. A lakóházak nem lehettek terebélyesek, tornyok módjára a magasba kellett törekedniük.

Más itáliai államok viszonyaihoz képest különben viszonylag enyhe korlátozások sújtották csak a zsidókat Velencében. A gazdasági élet kedvezően alakulhatott, a művészetek és a szellemtudományok is virágozhattak. Kiváltképp a héber nyomdák tettek szert nagy hírre. A velencések tudósai nagyra becsülték a tudományok zsidó művelőit, és élénk kapcsolatban álltak velük.

Öt zsinagóga működött a gettóban: egy olasz, egy spanyol, egy levantei és két askenázi: a Nagy és a Canton zsinagóga. Valamennyiben gazdag berendezés volt és oly dús díszítés, hogy az néhol már szinte zsúfoltnak hatott. Öt közül négyben a rövid oldalfalak mentén áll a frigyszekrény és a bima, a bejárat viszont az egyik hosszanti falon át nyílik. A Nagy Zsinagógában múzeum látható 1955 óta. A legnagyobb az öt közül viszont a Spanyol Zsinagóga, amely négyszáz éve, amióta csak megépült, megszakítás nélkül működik. Az itteni frigyszekrényt a mózesi kőtáblák ábrázolása ékesíti.

Valaha élénken lüktetett az élet a velencei gettóban, ám ma sajátságos hangulat fogja el itt a látogatót: ború, szomorúság és melankólia leng az épületek között. A mintegy hatszáz velencei zsidó legtöbbje nem ebben a városrészben él, vallási központjuk a könyvtárral és az aggok házával azonban ma is itt van.

T. Kröni

Zsidóból zsidó, szegényből milliomos

A bár micvát 1990. december 11-ére tűzték ki Los Angelesben. Ám elmaradt — a gálaesttel együtt, mely követte volna. Az ünnep helyét a gyász foglalta el: az avatandó ugyanis december 10-én elhunyt. 92 éves volt.

Armand Hammer Oroszországból jött zsidó bevándorlók gyermekeként New Yorkban nevelkedett föl. Tizenhárom éves korában nem volt része a felnőtté avatás hagyományos szertartásában, és később, felnőtt férfiként is távol maradt a tradícióktól, a zsidóságtól.

Hammer már milliomos volt, amikor 24 évesen bevégezte a tanulmányait és orvosdoktori diplomát szerzett. És még fiatal ember, amikor az oroszországi bolsevista fordulatot követő legelső években sikerül rávennie magát Lenint, hogy Moszkva üzleti kapcsolatra lépjen vállalatával. Azóta mindvégig szívesen látott vendég volt a Szovjetunióban, amelynek vezetőivel — Gorbacsovig bezárólag — szoros kontaktust tartott.

1957-ben Hammer százezer dollárért jutott az Occidental Petroleum nevű olajcég birtokába, amelyet ő fejlesztett milliárdos nagyvállalattá.

Mint emberbarát és mint a szuperhatalmak közötti béke önkéntes diplomatája, amerikai politikusok és elnökök megbecsülését, sőt barátságát is élvezte. Neves műgyűjtő volt, aki értékes darabokkal gyarapította Los Angeles múzeumait. Számos rákellenes alapítvány élén állt, és minden évben százezer dolláros díjjal jutalmazta azt a kutatót, aki a legtöbbel járult hozzá a rák gyógyíthatóvá tételéhez. Egymillió dollár díjat tűzött ki annak, aki feltalálja a rák hatásos ellenszerét; ez a pénz most is várja a pályázót.

Arnold Hammer ismét a zsidóság felé fordult kései éveiben. Moszkvában ő járta ki, hogy elhagyhassa a szovjetországot *Ida Nudel*, a zsidó alijamozgalom ismert aktivistája, akit Hammer a saját repülőgépén vitt Izraelbe. Az Occidental Petroleum az utóbbi években komoly összegeket fordított Izraelben kutatófúrásokra, mert Hammer az élete végéig szilárdan hitte, hogy ott vagy az izraeli partok előtt lennie kell olajnak. Asdodnál csakugyan rá is bukkantak nagy mélységben, bár ott a kitermelés nem látszik kifizetődőnek. A kutatófúrások azonban Hammer halála után is folytatódnak.

Az olajmilliárdos műgyűjtő és filantróp 92 éves korában elhatározta, hogy pótolja, amit tizenhárom évesen elmulasztott: bár micvá lesz. A halál közbeszólt.

(Az Allgemeine nyomán)

Jerzy Urban „Nem"-e

„Vágyódunk Jerzy Urban után" — mondja nekem Varsóban egy külföldi újságíró. Az 57 éves Urban — saját meghatározásával élve: „származása szerint zsidó" — volt a kommunista hatalom utolsó éveiben a lengyel kormány szóvivője. A lengyel kormány „bizonyítványát" szellemesen magyarázta, olykor éles hangon. Néha agresszív volt, arrogáns; minden volt, de unalmas — soha. Most pedig, sóhajtott kollégám bánatosan, meg lehet halni az unalomtól a kormányszóvivő sajtóértekezletein.

Urban jelenleg a *Nie* (Nem) című folyóirat tulajdonosa, kiadója és főszerkesztője egy személyben. Az újság alcíme: „Hetente megjelenő napilap" és két oldalán két függőt mutató kéz — jobbra és balra. A Nie valóban jobbra is, balra is üt. Irgalmatlanul kineveti a kommunistákat, akik most hirtelenül színt váltanak; leleplezi az álszent képviselőket, akik az abortusztörvényt akarják úgy módosítani, hogy a katolikus egyház kedvében járjanak.

A lap ötmillió złoty (körülbelül 40 ezer forint) jutalmat ajánlott annak az asszonynak, aki hajlandó lesz bíróság előtt tanúsítani, hogy egy szenátor fizette abortuszát. Néhány szenátor állítólag becsületsértés vádjával bírósági eljárással fenyegette meg a Nie-t, mire az így reagált: „Mi csak azokra céloztunk, akik úgy érzik, hogy rájuk céloztunk." Később egy asszony levelét idézte a lap: „Az abortuszom költségeit valóban egy szenátor viselte ugyan, azonban mégsem árulom el a nevét, mert miután értesült a Nie által felajánlott jutalomról, annak többszörösét ajánlotta fel nekem hallgatásomért."

Urban világosan, pontosan és szellemesen fogalmaz, úgy beszél, mintha írott szöveget olvasna. A szocializmus sokak számára nagyon kényelmes rendszer volt — mondja. — Arra volt alapozva, hogy ne a munkahelyen kelljen erőlködni — hanem a bevásárlásnál. A gyárak dolgozóik kényelmét szolgálták, nem azokat, akik gyártmányaikra igényt tartottak; a rendelőkben az orvosok érezték magukat kényelmesen, nem a betegek, az üzletekben az eladónők voltak elégedettek, nem a vevők.

Urban szerint nagy lesz még az az ár, amelyet az előző rendszer megdöntéséért fog a társadalom fizetni. Az életszínvonal befagyasztása vagy csökkenése hosszú évekig eltarthat. Amikor ez nyilvánvalóvá válik — talán már 1991 folyamán — nincs kizárva, hogy a csalódás és az elkeseredettség új baloldali hullámot hoz majd magával. De ez a hullám nem fogja megerősíteni sem a kommunistákat, sem azokat, akik bármilyen módon az előző rendszerhez kötődtek. Talán a francia Poujade-mozgalomhoz hasonló jelenségekre számíthatunk, és nacionalista megnyilvánulásokra — hangoztatja. Mindenesetre Wałęsa mint államelnök helyzete nem lesz egyszerű.

Ki ellen irányulhat a nacionalizmus? Az oroszok ellen? A németek ellen? A zsidók ellen? Urban szerint, az oroszellenes hangulatokkal szemben a németellenesség egyelőre háttérbe szorul, ami eléggé érthető. Miután 42 éven át nem volt szabad beszélni az oroszokkal szembeni ellentétekről. Ami pedig az antiszemitizmust illeti, Lengyelországban talán ötezren sincsenek, akik zsidóknak vallják magukat. „Mások, mint például én is, zsidó származásúak, de már évtizedekkel ezelőtt elszakadtak az őket a zsidósággal összekötő szálak. Lengyelországban az antiszemitizmusnak nincs való tárgya. A zsidó csak amolyan jelkép, azoké, akik felelősek a mai helyzetért és szenvedésekért. Vannak más, hasonló jelképek. Például az utóbbi időben a kommunisták lettek azoknak a jelképei, akiknek jó dolguk volt az előző rendszerben, most pedig mint vállalatvezetők ismét hatalmon vannak és gazdagodnak. Természetesen igaz, hogy vannak ilyen esetek, mint ahogyan az is igaz, hogy az új kormánynak vannak zsidó származású tagjai és tanácsadói. De amint ezeket az eseteket általánosítják és jelképpé válnak, megszűnnek igaznak lenni."

— Amikor kormányszóvivő volt, sokan gyűlölettel viseltettek önnel szemben — mondtam Urbannak. — Ön élvezte feladatát?

— Igen, feltétlenül. Tudtam, hogy gyűlölet tárgya vagyok. De rendkívül érdekes volt a munkám és volt egy nagy előnye: nem hárult rám felelősség a végrehajtásért. Csak szavakért voltam felelős.

— Volt-e valaha is kapcsolata Izraellel?

— Egyszer voltam Izraelben. 1956-ban. Ott élt két nagynéném, ők azóta meghaltak. Egyikük fia itt járt tavaly Lengyelországban, de sajnos csak nagyon körülményesen tudtam magam megértetni vele. Az anyjával természetesen lengyelül beszélgettem, a fiú azonban nem tud lengyelül, én pedig nem beszélek más nyelvet. Egy kicsit értek angolul, jiddisül egyáltalán nem.

Jehuda Lahav

Hírek Izraelből

Szűnőfélben az arab többség Kelet-Jeruzsálemben

Feltétlenül több zsidót kell hozni Kelet-Jeruzsálembe! — Nem kisebb személyiség mondta ezt, mint *David Ben Gurion*, mégpedig kevéssel az 1967. évi hatnapos háború után. A mai izraeli kormány megfogadja a hajdani kormányfő tanácsát: azt tervezi, hogy öt év alatt hatvanezer bevándorlót telepít Izrael fővárosának keleti, egykor csaknem kizárólag arabok lakta részébe. Elhatározták, hogy évente ötezer új lakást építenek Kelet-Jeruzsálemben, vagyis háromezerrel többet, mint korábban tervezték. Más forrás szerint az évi ötezer új lakást az egész város kapja; ezek nyolc városrész között oszlanak meg, ám a nyolcból hat Kelet-Jeruzsálemhez tartozik.

A bevándorlási ügyekkel foglalkozó kormánybizottság a jeruzsálemi Templom-hegyen október elején lezajlott véres incidens után döntött úgy, hogy új bevándorlók tömeges betelepítésével meggyorsítja a keleti városrész elzsidósítását. Az arab lakosság lélekszáma itt mintegy 140 ezer. A Szovjetunióból 1990-ben bevándorolt 120 ezer emberből kilencezren költöztek Jeruzsálembe, ahol jelenleg 350 ezer zsidó él.

Ariel Saron lakásépítkezési miniszter, a bevándorlási kormánybizottság elnöke kijelentette: Jeruzsálem a zsidó nép fővárosa, és mint ilyen erősebb a Biztonsági Tanács minden határozatánál.

(Allgemeine és Associated Press)

A bevándorlás gondjai

GOMBAMÓD SOKASODTAK a sátortáborok 1990 nyarán az izraeli városok nagy terein és parkjaiban: azok költöztek a sátrakba, akik nem tudták tovább megfizetni a növekvő lakbéreket. Lakásbőség korábban sem volt, de a nagymérvű bevándorlás felhajtotta az árakat a lakáspiacon. Június is rekordot hozott már: 22 év óta nem volt 12 500 bevándorló egyetlen hónapban, de júliusban még többen érkeztek: 16 ezren. Amint Varsó repülőteréről is megindultak Izrael felé a szovjet kivándorlók tranzitjáratai, a havi ráta még tovább emelkedett. A *Jewish Agency* elnöke kijelentette: júliusig egymillió szovjet zsidó közölte kivándorlási szándékát; az izraeli konzulátus Moszkvában naponta ezer vízumot ad ki.

A bevándorlókat a hatóságok pénzzel látják el, ennek birtokában aztán a legtöbben maguk gondoskodnak lakásról. A lakbérek néhány hónap alatt megduplázódtak: sokan, akiknek kiadható lakásuk vagy lakrészük volt, rájöttek, hogy aranybánya birtokosai. Gyakran az egész évi bért előre kell kifizetni, márpedig a havi összeg sem csekély: kétvagy háromszobás lakásért a kisebb keresetűek havi jövedelmük háromnegyed részét is kénytelenek megadni. A szerződés lejártával aztán könyörtelenül el kell hagyni a lakást — de nincs hová menni. Fiatal családfők, a hadseregből leszerelt pályakezdők, kisnyugdíjasok gondja ez.

Jeruzsálemben és Tel-Avívban, Beér-Sevában és Askelonban, Ramat Ganban és Ramat Hasaronban mindenütt hasonló a kép: fiatal családok tucatjai transzparensekkel tüntetnek a színes sátrak előtt. Július végén 1576 ilyen hajléktalan család volt, a tiltakozó mozgalom azóta kiterebélyesedett. A „Kneszet-táborban", ahonnan a törvényhozás épületére látni, a lakók már szabályzatot alkottak, vezetőséget választottak és beiratkozási díjat szednek.

A hatóságok nem sokat tudnak tenni. Néhol ideiglenes vízvezetékről és áramellátásról gondoskodnak, de a legtöbb sátortáborban aggasztóak az egészségügyi körülmények. Előfordul, hogy a tiltakozókat néhány napig hotelekben szállásolják el, ám ez nem megoldás. Amint az sem lenne az, ha hatalmi szóval feloszlatnák a táborokat. A hosszú időn át koalíciós válsággal küzdő kormány egy értékes évet elvesztegetett, és csak újabban kapcsolt rá: a kabinet „bulldózerét", *Ariel Saron* lakásépítési minisztert felhatalmazták, hogy akár a tervezésre és építkezésre vonatkozó jogszabályokat is figyelmen kívül hagyva sürgősen állítson fel háromezer házat összerakható elemekből. A Legfelső Bíróság alig három hét múlva azonban semmissé nyilvánította e felhatalmazás rendkívüli jellegét, vagyis az építkezési előírások gondos betartását rendelte el, ami nyilván erősen lelassítja a munkát.

A kormány fölismerte, hogy nem tréfadolog, ha öt év leforgása alatt egymillió bevándorlóval kell számolnia, és ezért — ha az eddigi módon mennek a dolgok — 1992 nyarára a hajléktalan családok száma elérheti a kétszázezret. Saron átfogó programmal állt elő rövid és hosszú távra. A legközelebbi két évben a kormányzat 50 ezer lakókocsit és 40 ezer előre gyártott házat kíván vásárolni, emellett még 1990-re 45 ezer, a továbbiakban évi 60 ezer lakást szándékozik építeni. Ehhez azonban 13,5 milliárd dollárra lenne szükség.

Ennyi pénzünk egyszerűen nincs! — jelentette ki *Jichak Modai* pénzügyminiszter. — Amíg odahaza munkanélküliség van, Saron külföldön akar kész házakat venni? Miért nem az újonnan bevándoroltaknak teremt munkalehetőséget?

A dilemma megoldása nem könnyű. Saron méltán figyelmeztetett arra, hogy a szovjet alija elapadhat, ha a lakásgondok nem enyhülnek. Modai viszont kimondta: meg kell barátkozni a gondolattal, hogy a 90-es évek bevándorlóinak az ország talán nem kínálhat kedvezőbb körülményeket, mint amilyeneket az 50-es években tapasztalhattak az akkoriak. A „maabarot", az ebből-abból összetákolt szükséglakótelepek egy egész nemzedék sorsára nyomták rá a bélyegüket.

(Ben Segenreichnek a bécsi Die Gemeindében közölt cikke nyomán)

PLESS & FOX
ÉKSZERÜZLETE

Budapest
XIII., Szent István krt 18.
V., Kigyó utca 5.
Szentendre, Fő tér

Ékszer
Antikvitás
Órák
Régi kegytárgyak

P&F

Vétel · Eladás · Aukció

Az egyesület kultúrtermében megnyílt Chagall Galéria lehetőséget nyújt képző- és iparművészeknek kiállítás rendezésére.

Jelentkezni lehet Magén Istvánnál. Telefon: 175—7337.

Kik jöhetnek, kik nem?

Michael Kleiner, a Likud képviselője az izraeli törvényhozásban, aki a Kneszet bevándorlási és integrációs bizottságának az elnöke, indítványozta, hogy korlátozzák az úgynevezett hazatérési törvényt. E törvény értelmében nyomban bevándorlásuk után megkapják az izraeli állampolgárságot mindazok, akiknek egyik nagyszülőjük zsidó volt. Kleiner azt javasolta, hogy az Izraelbe való ilyetén hazatérés joga csak azokat illesse meg, akiknek a nagyapja, illetve a nagyanyja Izraelben él. Kénytelen volt azonban visszavonni a javaslatát, mert még saját pártjában is hevesen támadták miatta.

— Csak csodálkozhat az ember — mondta *Uriel Lynn*, a Kneszet jogi bizottságának ugyancsak Likud-párti elnöke —, hogy amikor még közöttünk vannak a holocaust túlélői és amikor mások még jól emlékeznek rá, hogy a nácik számára az üldözés jogcímének az egyik nagyszülő zsidó volta számított, a Kneszet egy tagja szerint szükséges a hazatérési törvény módosítása. Azt kell hinnünk, hogy Kleiner megállapodást kötött az antiszemita Pamjaty-mozgalommal, hogy ha az a zsidókat üldözi, majd nyugtot hagy a zsidók unokáinak.

Ariel Saron lakásépítési miniszter, aki egyben a kormány bevándorlási bizottságának az elnöke, újságírók előtt kijelentette: Elutasítok minden tervet a hazatérési törvény megváltoztatására. Szükséghelyzetben vagyunk, amelyben zsidók ezrei menekülnek a Szovjetunióból. Az a tennivalónk, hogy megnyissuk a haza kapuit a zsidó nép előtt.

A bevándorlók beilleszkedésével foglalkozó miniszter, *Peretz rabbi* viszont a parlament bevándorlási bizottsága előtt föltette a kérdést: „Nem-zsidó államot akarunk-e létrehozni?" Peretz is a törvény korlátozó módosításáért emelt szót.

David Efrati belügyminisztériumi igazgató szerint 1990-ben a szovjet bevándorlók 68 százaléka nyilvánította magát zsidónak. Ugyanakkor viszont minimális azon bevándorlók száma, akiknek legalább egyik nagyszülőjük ne lenne zsidó. Efrati mindössze száz ilyen esetről tud, és becslése szerint legföljebb még egyszer ennyi létezhet. Rendkívül csekély a születési bizonyítványt vagy más okiratokat meghamisítók száma. A Szovjetunióból érkező bevándorlóknak kétszer kell igazolniuk zsidó származásukat: egyszer Moszkvában az izraeli konzuli delegáció előtt, amelytől a vízumot kapják, másodszor pedig az izraeli személyazonossági igazolvány átvételekor.

Ida Nudel, a szovjet zsidók kivándorlási és emberi jogi mozgalmának egykori ismert aktivistája, aki maga is a közelmúltban érkezett Izraelbe, úgy nyilatkozott, hogy a hazatérési törvény megváltoztatása tragédia lenne, családokat szakíthatna szét. Ugyancsak elutasítja a törvénymódosítást Natan Scsaranszkij és a szovjet-zsidó cionista fórum.

A szovjet alija-mozgalom egy másik aktivistája, *Jurij Stern* szerint a törvénymódosítási indítványt rendkívül rosszul időzítették, mert az alijázással szemben szíthatja fel az érzelmeket. Izrael jobban tenné — mondta Stern —, ha az olyan lényegi problémákkal törődne, mint a foglalkoztatás és a lakásépítés. Ő annak a híve — folytatta —, hogy aki zsidó vezetéknevet örökölt a nagyapjától és emiatt a Szovjetunióban hátrányos megkülönböztetés a része, azt ne utasítsák vissza Izrael kapuitól.

Eliahu Esszaz rabbi, egy szintén a Szovjetunióból jött aktivista viszont így vélekedett: „Ha a törvényen nem változtatunk, akkor reális lehetőség van arra, hogy itt egy harmadik politikai tényezővel is számolni kell majd a zsidókon és az arabokon kívül: az oroszokkal."

(Die Gemeinde)

Hírek

☐ *Izrael lakossága a legutóbbi évben a nagyarányú bevándorlás következtében 4,7 millióra növekedett — jelentette a bázeli Jüdische Rundschau múlt év november elsején, jeruzsálemi forrás alapján. Az összlélekszámon belül a zsidók 3,85 milliót számlálnak, ami 81,7 százalékot jelent. — A lakosság száma egy év alatt 3,8 százalékkal gyarapodott, az előző évben csak 1,6 százalékkal. A zsidó népesség száma 3,9, míg a nem-zsidó népességé 3,1 százalékkal nőtt.*

☐ Kelet-Európában növekednek az izraeli beruházások. 1990-ben — nem teljes adatok szerint — 11,3 millió dollár értékben huszonnyolc cégalapítás történt, illetve kapott hatósági jóváhagyást az izraeli kormányzattól, beleértve leányvállalatok, kirendeltségek és vegyes vállalkozások létesítését is. 1989-ben csak 2,3 millió, 1988-ban pedig mindössze 180 ezer dollárnyi izraeli tőke jelent meg Kelet-Európában.

*

☐ *165 millió dollárnak megfelelő összeggel növelik az 1990/91-es költségvetési évben Izrael katonai kiadásainak előirányzatát. A hadsereg az Öböl-válság miatt 225 millió dollárnyi növelést igényelt, de a pénzügyminiszter ehhez nem járult hozzá.*

*

☐ Modiin lesz az új város neve, amelynek a felépítését a közelmúltban határozták el az izraeli hatóságok. Ciszjordánia határának közvetlen közelében áll majd, de törzsökös izraeli területen, Jeruzsálem és Tel Aviv között. A Lakásépítési Minisztérium közlése szerint 27 ezer lakás épül benne mintegy 89 ezer ember számára. A legtöbbjük a Szovjetunióból vándorolt be. A területet az állam bocsátja rendelkezésre, az építkezést azonban magánvállalatok végzik. A munkálatok hamarosan elkezdődnek.

(AFP)

idea
TOURS KFT

AUKCIÓ!

Az Idea Tours Kft. 1991. március 1–4-ig

műtárgyárverést rendez

Az értékesítésre szánt képek, szobrok, porcelánok, szőnyegek, ezüsttárgyak beadása 1991. január 28-tól folyamatosan történhet az Idea Tours Kft. Budapest V., Semmelweis utca 14. sz. alatti helyiségében naponta 10–16 óráig.

Telefon: (361)118–6046, telefax: (361)118-6099, telex: 202584–IDEA H

Arcok a magyar zsidó irodalomból

Kiss József, a népnemzeti költő



A zsidó gyerek tollal a kezében születik – mondta egyszer egy (nem zsidó) ismerősöm. Lehet benne valami. Ha költő, ha regény-, vagy drámaíró, ha újságíró, még ha ügyvéd, szónok, akkor is csak az a kérdés, milyen nyelven, melyik országban, illetve országról festi képeit, meséli történeteit, rajzolja figuráit. Mi – természetesen – magyar zsidó íróművészekkel kívánunk foglalkozni.

Kiss Józseffel kezdjük a sort. Mezőcsáton született 1843-ban, Budapesten halt meg 1921-ben. Megérte a magyarországi zsidó emancipációt, és részt vett az első magyar zsidó kongresszuson (1868). Szülei rabbinak szánták, de ő Bécsbe szökött, majd Rimaszombatban és Debrecenben folytatta tanulmányait. Volt nyomorgó korrektor és költőfejedelem; a múlt század második felének legnépszerűbb költője, idős korában kezdő fiatalok ülték körül, hallgattak bölcs tanácsaira. A Hét című lapja 1890-től 1924-ig (a költő halála után Fehér Árpád szerkesztette) szolgálta a magyar irodalmat, közölte frissiben magyarul az új francia és más európai költők műveit, vezércikkírói között a kor legnevesebb, később a Nyugathoz csatlakozó költői, novellistái is szerepeltek.

Az 1908-ban megindult Nyugat más színt hozott a magyar szellemi életbe, és természetesen konkurense lett a még Arany János-i hagyományokat ápoló A Hétnek. Kiss József Ady Endre költészetét már nem tudta befogadni, a magyar irodalmi közvélemény pedig kettejük közül az utóbbit választotta. Az egykori költőfejedelem magára maradt, de Adyval szemben még alulmaradni is dicsőség.

Balladáiban Arany János nyelvét és ifjúsága népszínműinek figuráit helyezte át magyar zsidó környezetbe. Nem csoda, hogy a balladák közül sokat fordítottak le angol, bolgár, eszperantó, francia, héber, japán, lengyel, német, orosz, román és szlovák nyelvre. Ezekből a balladákból idézünk fel itt néhányat.

Kartal Zsuzsa

Simon Judit

Simon zsidóéknál minden esztendőbe'
Kis deszkakoporsót tesznek le a földbe,
Kis deszkakoporsó – alig-alig rőfnyi,
Szegény kicsi féreg, nem tudott megnőni!

Simon Judit haja kincs-arannyal ér fel,
Sírva simogatja mind a két kezével.
Ráfogja az ollót – jaj be nagy kár érte!
Nagy titokban úgy megy a szent pap elébe.

„Hét országra híres szép hajam lenyírtam,
Hét országra híres szépségem elsírtam,
Te szent pap, te szent pap! mondd meg azt az egyet:
– Hát én már gyermeket föl se nevelhessek?"

Fölpillant a szent pap a vén Bibliából,
Összeroskad Judit egy nagy vád sulyától:
„Kellene most, kéne? Volt idő, nem kellett:
Legelső gyermeked, Judit, hova tetted?"

Fehérebb a hónál Judit asszony képe,
Eltemeti képét rózsás tenyerébe,
Súgva ejti a szót, fuldokolva, törten:
„Gyilkos két kezemmel enmagam megöltem.
Apja, ki megejtett, cserbe hagyott rútul,
Szegény gyönge kis lány – reszkettem a csúftúl...
Vajudó lázas éj – jó volt temetkezni.
Jobb volna most nékem a föld alatt lenni!"

Forgatja a szent pap szent könyveit rendre,
Lássa, melyik milyen bűnhődést szab erre?
„Kelj fel, Judit, kelj fel! Vesd le gyászruhádat,
A te nagy bűnödre mind kevés e bánat.
Más itt a megváltás – iszonyú az ára!
Van-e erőd, Judit, egy nagy fogadásra?
Gyilkos a te ajkad, ha ártatlant csókol:
Eltiltalak téged az anyai csóktól!
Epedj el, sorvadj el, légy mondhatlan árva:
Gyermeked násznapján, akkor légy megváltva."

Simon zsidóéknál fényes minden ablak,
Lakzinak beváló keresztelőt csapnak.
Simon zsidó rágyújt egy régi zsoltárra,
Könyben ázik Judit halovány orcája,
Kicsike magzatját százszor ölbe kapja,
Eleped egy csókért, s mégsem csókolhatja.

Simon zsidóéknál jaj csöndesen vannak,
Sűrűn beaggatva valamennyi ablak.
Judit asszony kezét töri sírva-ríva:
„Jaj, ha ennek is még halál van megírva!"

„Tüzel a homlokom, lelkem anyám, úgy ég –
Ha te megcsókolnál, mindjárt meggyógyulnék!"

„Csitt, kicsikém csitt! csitt! Húnyd be pici szemed.
– Istenem teremtőm! Ne hagyj el engemet!"

„Kipattogzott szácskám, édes anyám lelkem,
Ugy-e, ugy-e azért nem csókolsz te engem?"

Simon zsidó képe elfakul, elkékül:
„Gonosz vagy te Judit, májastul, veséstül.
Mondta már azt más is – egyebet is, mást is –
Oly igaz az egyik, mint igaz a másik:
A ki rossz anyának, rossz az feleségnek,
Gyermekem ugy éljen, mint elűzlek téged!" –

Mulik az esztendő, fogy is, meg megújul,
Simon zsidóéknál vigan vannak újbul.
Udvaron menyezet, násznép násznép hátán,
Simon zsidó lányát elveszi a Náthán.

Szegény koldus asszony, távoli sarokba',
Lökdösik hol balra, lökdösik hol jobbra,
Reménykedik, küzköd, átront a korláton:
„Azt a szép menyasszonyt jaj, hadd én is látom!"
Most hozzák... esküszik... a pap imádkoztat:
„Én édes véreim, még csak egy tapodtat!
Gyermekem! leányom!..." Odaborul rája,
Hülő ajkát nyomja égő ajakára,
– Ez Simon Judit szomorú nótája.

Dal a szegény Árjeról

Kétkerekű taliga, meg egy fakó pára,
Szegény Árje azon járt vásárról vásárra.
Széles Heves minden lyánya, minden menyecskéje
Szegény Árje pántlikáját és módját dicsérte.

Salgó-Tarján határod hej azóta gyászos,
Hogy azt Árje fakóján utoljára járt ott;
A pászthói zsidó lyányok gyászt azért viselnek,
Barna Eszter gyöngy szépsége a miatt hervadt meg.

„Befogva áll lovam, ne tartóztass, édes!
Leszáll a nap, a mire Pásztohára érek;
Péntek este gyertyagyujtás hogy otthon találjon:
Máskülönben hogy sietnék, egyetlen virágom?!..."

Barna Eszter két szeme oly esdőn tud kérni,
Barna Eszter csókjából hej, nehéz beérni;
Barna Eszter ölelése az igéret földje,
Édes ajka suttogása ősregék szellője.

„Hova mennél – szól a lyány, – hova mennél már ma?"
Szól a legény: „Ha anyám oly bizton nem várna!
Szegény özvegy! Nálam nélkül bús szombatja lenne:
Én vagyok az édes anyám hazajáró lelke!

Mintha látnám, hogy sürög – terit nyakrafőre,
Sokfonatu kalácsot tesz az asztalfőre:
Gyertyát is gyujt, három szálat, mosdó vizet készit:
Így várja be péntek este az ő szeme fényit!"

Szegény Árje elindult a kései utra.
Csetlik-botlik a fakó, neki már nem uj a';
Nyúl szegi az országútat keresztbe, keresztbe...
Szürke fátyol száll az erdős, hullámos hegyekre.

Országuti nagy árok betelik sötéttel,
Bokor, csalit vesződik a mátrai széllel,
Szegény Árje gondol nagyot, döcögne előre,
Hát ott terem két szál betyár hirtelen előtte.

„Pénzed, zsidó! szaporán! a pántlika árát!"
„Nem teszed el!" „No ha úgy – megadod az árát!"
Száll a fütykös, sujt a balta keményen, keményen,
Szegény Árje átbukik a nyikorgó keréken.

– Özvegy asszony azalatt terit nyakrafőre,
Sokfonatu kalácsot tesz az asztalfőre;
Gyertyát is gyujt három szálat, – mosdó vizet készit,
Igy várja be péntek este az ő szeme fényit!

Barna Eszter éjhaját tekeri csomóba,
Ágya szélin elméláz, sok a gondolója,
Habnyakáról leoldja a fekete-gyöngy klárist,
Megolvassa és mosolyog – lakodalmat számit.

Özvegy asszony egyedül kicsi-kis szobába',
Aggódva néz a gyertya növekvő hamvába!
Nagyhirtelen elalszik mind, mint egy lehellésre...
Jehova! küldj sugárt neki a vadon setétbe.

Barna Eszter álmában szívrepesve látja,
Vőlegényét fehér gyolcs esküvő-ruhába',
Hajnal felé dörömböznek: „Barna Eszter ébredj!"
– Jehova! Adj erőt neki e felébredéshez!

Stanzák

Irígylem őket, kiket végzetök
Számüzött messze a honi göröngytül,
Az édes képek raja jár velök
S nem látják a valót a fényözöntül.
Oly könnyű bízni, könnyű hinniök,
Mikor a vágyak színes szárnya lendül
S az est ködén, a hajnalpíron át
Százszorta szebbnek látják a hazát.

De túrni itthon a kemény rögöt
S méltatlan tűrni mellőzést, ezernyit,
Érezni, hogy mit könnyed öntözött:
Rügy nem neked bont, virág nem neked nyit.
Hogy pártos osztály a te örököd,
S a jognál itt csak az igazság semmibb:
S szeretni mégis – amely nem szeret –
A hazát itthon sokkal nehezebb.

Zsidó gyónás

Megjegyzések „Körmendi Balázs" könyvéhez

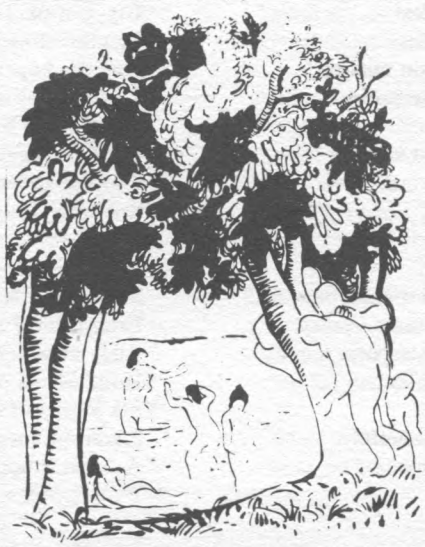
„A forradalom rohanó ár volt, amivel vitettem magamat. Hiába értékeltem át azóta értékeimet, ha őszinte vagyok, meg kell vallanom, ez volt életem leggazdagabb szaka. A magam életének eleven, perzselő érzése, eszmék birkózása és győzelme, rohanás és beteljesülés: fiatalság. Felvonultam a felvonulókkal, lelkesedtem a lelkesedőkkel, virágot tűztem a gomblyukamba és rongyos katonák sapkája mellé. Emlékszem, amikor a forradalom előestéjén a Galilei Kör tagjaival a Keleti pályaudvarra vonultunk, hogy megakadályozzuk egy frontra induló katonavonat bevagonírozását."

„Körmendi Balázs" most megjelent könyvéből, a *Zsidó gyónás*ból idéztünk. Nem csodálkozunk, ha tudjuk, hogy a szerzői álnév mögött dr. Kulcsár István rejtőzik, aki a 30-as évek elején egy kommunista per vádlottja és József Attila belső barátja volt. De több más ilyen, a század legelején született, baloldali magyar értelmiségire utaló megjegyzés is olvasható a műben. Amelynek érdekességét nemcsak az adja, hogy az Izraelbe kivándorolt szerző — aki az Eichmann-per pszichológiai szakértője is volt — 1942 végén írta azt. De az is, hogy — miután a szerző 1945-ben belépett a Magyar Kommunista Pártba és egyben a Magyarországi Cionista Szövetség egyik alelnöke is volt — 1946 elején kiadásra is szánta eme önéletrajzi jellegű munkáját. Ez azonban — s nem véletlenül — nem sikerült. A szerzőt aztán ki is zárták a kommunisták pártjából, majd 1950 elején sikerült kijutnia Erecbe.

József Attiláról — bár a szerző említi, hogy mély kapcsolat fűzte össze őket — csak néhány mondatban szól. Tulajdonképpen nem mond túl sokat a magyar baloldali mozgalmakról sem. Az akkor 41 éves szerző eme önéletrajzi munkája a cím szellemében született. A 19 éves korában reformátussá átért, s akkor már keresztény feleséggel is „rendelkező" — Kulcsár azt mondja el itt — írását egy több hónapos zsidó munkaszolgálatban kezdve —, hogyan próbált akár szocialistaként, akár szociális munkakörökben a magyarsághoz asszimilálódni. Majd azt, hogyan „bújt ki" belőle — nem sokkal az írás megkezdése előtt — a sokáig elnyomott zsidó.

Rövid, de jellemző rajzban mutatja be első feleségét, aki mint gyermekíró és mint a moszkvai „zsidó négyes" egyik tagjának sógornője, végül pedig felesége lett ismertté. Megírja, hogy a húszas évben megismert leány eredetileg tornát tanított. Pontosabban — s itt Kulcsár *Madzsarné Jászi Alicera* utal — „egy igen tehetséges asszony hozta ezt az új divatot Magyarországra, aki körül különös emberek forogtak: dadaista költők, elmehasadt festők, lélekelemzők, mezítlábas egészségapostolok, társadalomjavítók és magukat züllött fenegyereknek játszó ál-hetvenkedők". Déry Tibor és Vas István szelídebben jellemzik e kört, amelybe azonban — s ezt Déryék sem tagadják — elsősorban magukat baloldalinak, sőt nemzetközinek nevező, zsidóságukat azonban eltikolni vágyó zsidók tartoztak. (A néhány nem zsidót — mint Kulcsár írja — „néma megegyezéssel megkülönböztetett figyelemben részesítették, előnyökhöz juttatták, különösen a nők".) Kulcsár — bár igyekezett, és 1918-as, diákkori élményei meghatározóak voltak — nem tudott igazán „asszimilálódni" a budapesti kommunista — és mint többször jelzi: „pszeudokommunista" — társaságokhoz. Ahogyan a konzervatív és jobboldali keresztény orvosokhoz sem, akiknek egy része be- és elfogadta a nőgyógyászként induló, majd pszichiáterré lett doktort. Irodalmilag is finom a rajz, amelyet egy Budapest környéki elmekórházról ír a második világháború kitörése idején. Ennek főorvosa németbarát, a zsidókat sem kedveli éppen, mégis segít nemcsak a szerzőn, de más zsidó — és „zsidó származású" — orvosokon is.

A második világháború kitörése után — amikor Magyarországon még „béke" volt, de kettő is volt már a „zsidótörvényekből" — Kulcsár előbb egy orvosi újonckiképnére — mégiscsak zsidó. Vagy legkartársammal együtt". Izgalmas, hogy a baloldali múltú s akkor már majd negyven esztendős orvos így foglalja össze e rövid kiképzést: „A katonásdi kamaszossága és felelőtlensége nem volt kedvem ellenére és felébredt bajtársias hangulatom is. Különösképpen jó katona voltam." (Pedig akkor már kezdték behívni a zsidó „muszosokat".) Ekkoriban különben a szerző „őskeresztény" — katonatiszti családból származó — második felesége kezdte elnevezni szolidárisan, nemcsak szűkebb rokonságával veszve össze, de Kulcsár „halk morgását" is tűrve, férje otthonát „zsidó háznak".



Kádár Béla grafikája

Amikor aztán — nem sokkal az innen való leszerelés után — Kulcsár csapattestétől megküldték a „ZS" jelzésű katonai igazolványt, ébredt rá a kitűnő lélekgyógyász, hogy ő bizony — minden „bal", meg „jobb" felé való asszimilációja ellenére — mégis csak zsidó. Vagy legalábbis zsidó is. Konfessziójának utolsó fejezetét — amelynek címe: Nel mezzo — a szerző a következő mondatokkal kezdi: „És most itt állok, visszanézek és előre tekintek. Mögöttem? Nyugtalanság, meddő keresés, magam-áltatása."

E sorok írója személyesen ismerte, 1945 után, Kulcsár Istvánt. Mint ahogy átélte — ha nem is „dolgozta fel" szabatosan, mert fiatal volt és felületi hatások nemegyszer rossz, „leegyszerűsítő" irányokba ragadták el — azt, amik Kulcsár zsidó önfelismerését mélységekig vitték. E mélységekről lehetett és lehet ma is vitázni. Mindenesetre, e sorok írója — különben főleg dr. Dénes Béla Hollán (vagy akkor már Fürst Sándor?) utcai lakásán — többször is találkozott Kulcsár doktorral, akivel disputálni merészelt. Méghozzá a magyarság védelmében és a „zsidó kizárólagosság" ellen. Holott, mint az Kulcsár most megjelent könyve szövegéből — ha úgy tetszik, „színképelemzésből" — is kiderül, a doktornak több köze volt a magyar vidékhez és a magyar élethez, mint nekem. Nem voltam és nem lettem azóta sem cionista. Tévedésektől terhelt, immár hosszú életem tapasztalatai alapján mégis csodálkozom Bárdos Pál több megállapításán, amelyet a Kulcsár-kötet különben hosszú és számos intelligens felismerést is tartalmazó előszavában ír. Többek mellett a következő mondatokon: „Én a zsidó szót művelődéstörténeti értelemben használom a legszívesebben. Több okból is. Ez elhatárol a fajelmélettől. Így kizárjuk a populáris demagógiát, a törzsi színvonalat, ahol a másmilyen ember megölni való ellenség. De még a közép-európai gondolkodás sajnálatos buktatóit is elkerülhetjük."

Természetes, hogy a „populáris demagógiát" jó volna — a magyar nemzet érdekében is — elkerülni. Ehhez azonban nem elegendő, ha a zsidó szót csak „művelődéstörténeti" értelemben használják. Akár van — embertelen és mételyező — antiszemitizmus, akár nincs (mint ahogy úgy látjuk, tulajdonképpen kisebb már az antiszemitizmus Magyarországon, mint tegnap még gondolhattuk), a zsidóság lételméleti kérdés. S ami engem — és gondolom, még számos magát magyarnak is érző zsidót illet — ha nem is vagyok Izrael állampolgára (talán méltó sem vagyok rá!), Izrael ott van nemcsak az elmémben, de a szívemben is.

Hadd valljam be végül — nem érdem ez, csak véletlen, hogy az Inter-art Studió kiadásában most megjelent Kulcsár-könyv kéziratát én őriztem. (Legalábbis én is.) Éveken át kísért a kézirat különböző költözéseken keresztül. A szerző 1947-ben adta nekem, és — bevallom — tel-

jes terjedelmében csak most, nyomtatott formában olvastam el. Amikor négy esztendeje olvastam az újságban Kulcsár doktor haláláról, a kéziratot odaadtam az izgalmas személyiségű és életű szerző fiának, akit ismertem. (Különben azt sem tudtam addig — amire a könyv egyik borítóján utalnak —, hogy a szerző a 80-as évek elején többször is járt Magyarországon.) Miután Kulcsár doktor fiától tudom, hogy nem volt más példány, amiből a kiadó „dolgozhatott" volna, kissé csodálkozom hát, hogy a könyv közöl egy rövid levelet, amelyben Kulcsár István „útjára bocsátja ezt a könyvet".

A lényeg azonban nem ez. A lényeg az, hogy a világ — és távolról sem csak 1942 vége óta — többször megváltozott. A magamfajta idős és sok tévedésen is keresztülment emberek (magyar zsidók, zsidó magyarok) legalább néhány dologban tisztábban látnak. Vagy legalábbis, láthatnak. Változik a világ, s benne — a magunk távolról sem világméretű és gyorsaságú módján — mi. Kik azok, akik előre láthattak, vagy legalábbis, láttathattak eseményeket és tendenciákat? A nagy, az igazi költők. Közöttük *József Attila*. Aki Ars poetica című versében — miként több emlékirat közli ezt, elsőnek Kulcsár Istvánnal közölte „kész" változatban — többek között — ezt mondja:

Én túllépek e mai kocsmán,
az értelemig és tovább!
Szabad ésszel nem adom ocsmány
módon a szolga ostobát.

Ezt a verset is magyarok, zsidók — és a nemzetközi közvélemény is — tulajdonképpen csak most értheti meg teljességében.

Antal Gábor

A fiú az apáról

Édesapám, dr. Kulcsár István 1942—43-ban, két munkaszolgálata között írta a Zsidó gyónást, azzal, hogy a háború után megjelenteti. A kézirat néhány példányát biztonságba helyezte nem zsidó barátainál, s e példányok meg is maradtak.

A felszabadulás után, ha nagyon szorgalmazta volna, a Zsidó gyónás valószínűleg meg is jelenhetett volna, annál is inkább, minthogy léteztek kifejezetten (félig hivatásos?) cionista kiadók is. Akkor azonban apámat már kevéssé érdekelte ez, orvosi munkáján túl minden idejét a cionista mozgalomnak szentelte, amelynek különféle (főként sokszorosított) kiadványaiban meglehetősen sok publicisztikai írása jelent meg, Slomo Hárofé álnéven.

1948 után a Zsidó gyónás kiadása Magyarországon már nem lett volna lehetséges.

1950 nyarán — a legutolsó legális csoporttal — apám „alijázott". Az Izraelben rászakadó óriási munka (az akkó-elmekórház megszervezésével bízták meg) közepette kisebb gondja is nagyobb volt a könyv megjelentetésénél. Azonkívül — mint később elmondta nekem — az izraeli olvasókat valószínűleg kevéssé izgatták volna a könyvben érintett kérdések.

A 80-as évek elején Izraelben járt Mezei András, megismerkedett apámmal, aki megmutatta neki a könyv kéziratát. Mezei hazahozott belőle egy példányt és közreműködésével a Műhely című, Győrben megjelenő folyóirat közölte három fejezetét (Körmendi Balázs: Zsidó gyónás, Részletek egy önéletírásból. 1982/3, 4, 5), méghozzá — mint apám később nevetve megjegyezte — „a három legrázósabbat". Azt hiszem, ugyanakkor vagy nagyjából ugyanakkor járt Izraelben és ismerkedett meg apámmal Rapcsányi László is, aki magnetofonra rögzítette annak néhány részletét apám felolvasásában. (A felvételek Rapcsányi tulajdonában vannak.)

Én a kéziratot a 60-as vagy a 70-es években kaptam meg váratlanul Antal Gábortól, aki a 40-es évek végén valamilyen formában apám valamilyen köreihez tartozott Szabolcsi Miklóssal együtt (Antal Gábor közlése), és akkor ismerkedett meg a Zsidó gyónás kéziratával, illetve kapott belőle egy példányt apámtól.

A 80-as évek vége felé, azt hiszem, 1987-ben vagy 88-ban, mindenesetre már apám halála után váltak a körülmények Magyarországon olyanokká, hogy szóba kerülhetett a Zsidó gyónás kiadása. Négy kiadó utasította vissza a kiadását, méghozzá — legalábbis ezt mondták — nem elvi, hanem üzleti okokból. (A terjesztők nem haraptak rá.) Végül Bakonyi Péter Inter-artja fogadta el kiadásra, noha a szerkesztés időszakában a terjesztők egyre lejjebb és lejjebb mentek a példányszámmal. A könyv kiadása egy évet csúszott, 1989 vége helyett 1990 végén jelent meg, a sajtó teljes érdektelensége mellett. A Magyar Rádió két alkalommal foglalkozott ugyan vele (a Vasárnapi újság műsorában Rapcsányi László beszélt róla, hangszalagról felidézve apám hangját), majd Bárdos Pál író (a könyv előszavának szerzője) beszélt róla a Gondolat—jel műsorában, Szénási Sándor kérdéseire válaszolva. Az írott sajtóban — legjobb tudomásom szerint — 1991. január 1-jéig — egyetlen írás, recenzió sem jelent meg a Zsidó gyónásról, és nincs semmiféle visszajelzésem arról sem, hogyan vásárolják a könyvet az üzletekben.

Kulcsár István

Ki vagyok én?

Minek nevezze magát egy majdnem tizenhárom éves zsidó félárva 1955 Magyarországán. A fülszöveg szerint erről — az identitás zavarairól — szól Dalos György kisregénye, a Körülmetélés. Meglehet. Valószínűleg nem csak az egyedi azonosság-válságon gondolkodott a szerző, aki darabonként közreadott önéletrajzi ciklusában most gyermekkorának ehhez a szakaszához érkezett. A körülmények egyedivé teszik ugyan a történetet: félárvaság, soha nem ismert apa, sokféle valós és vélt betegséggel megvert anya, s a nagyanya erős személyisége, s mindehhez a zsidó árvaház közege az 50-es évek Magyarországán.

A szerző korosztályába tartozó olvasó mégis azt érzi: hasonló körülményeket, válságokat, kérdéseket élt meg, amikor hasonló korúként erre a kérdésre kellett válaszolnia: kicsoda is ő?

Singer Robit arra tanítja nagyanyja, hogy mondja azt, „magyar zsidó kommunista vagyok". Klein elvtárs, a párttitkár erre „A »zsidó« szóra kicsit fintorgott és atyaian kioktatta, hogy zsidónak lenni ma már nem muszáj, elég, ha az ember kommunista, az, hogy magyar az meg természetes". Nem jön be ez az önmeghatározás iskolai félbarátjának, a „rossz fiúk" közé tartozó Oczélnál sem, aki szerint „egyáltalán nem olyan természetes, hogy magyar vagy. Szerinte, pontosabban az anyja szerint ugyanis a kommunisták zsidók, a magyarok pedig keresztények. Zsidók viszont már csak azért sem lehetnek keresztények, mert ők ölték meg Jézus Krisztust".

Az identitás keresése további zavarokat okoz. Hiszen Balla úr, az árvaházi nevelő tudatos és harcos, öntudatos zsidót akar nevelni Robiból, aki a Bar Kochba nevet választja ily módon magának, átélve a zsidóság hőstörténeteit. Balla úr mesél neki Erecről, ahol „végleg elmosódnak az enyém és tiéd határai, közös az öröm és közös a bánat, mindenkire egyformán süt a gyümölcsérlelő örök napsugár, s abban a közösségben a legmíszebb zsidó is megnemesedik, ha akar". Robi eközben mélységesen, olykor a reszkető áhítatig magyarnak érezte magát. Miközben Balla a zsidó történelem tragikus mozzanatait ecsetelte, szüntelenül e meggyötört kis nemzet sorsára kellett gondolnia. Az amalekitákról, a médekről és a rómaiakról neki mindig a mongolok, a törökök és az osztrákok jutottak az eszébe. A végső kérdés: „Nem lehetne valahogy összehozni a zsidókat és a magyarokat? Elvégre ugyanazon a nyelven beszélnek és a sorsuk is hasonló."

A kisregényben Robi nem kap választ kérdéseire. Végül is, amikor elhangzik a döntő kérdés, hogy aláveti-e magát a körülmetélésnek, „nemmel" válaszol. Elhagyja a zsidó árvaházat, hazamegy nagyszerű nagyanyjához, félve-viszolygott anyjához, a terézvárosi mikrovilágba, ahol zsidóság, kereszténység, ma-

gyarság, kommunistaság oly furcsán keveredik.

Azt hiszem, a mai negyvenesek — magyar zsidók, zsidó magyarok, avagy bármely önmeghatározásúak — sokan saját dilemmáikat élik majd újra Dalos könyvecskéjével. Kik vagyunk, hová tartozunk? Lehet-e összehozni zsidóságot és magyarságot, amikor ezt, úgy tűnik, oly sokan nem akarják. Lehet-e felajánlani a „reszkető áhítatú" nemzetszeretetet, amikor erre elutasítás a válasz, vagy legalábbis visszafogott, furcsálkodó a fogadtatás.

Ebben az országban az utóbbi 160 évben a befogadás és az elutasítás hullámhegyei, völgyei követték egymást. A történelem úgy hozta, hogy a kérdésre: kik is vagyunk?, a mai napig keressük a választ. Nem asszimiláció, beolvadás a kérdés, hiszen a magyar zsidóságnak már csak morzsányi nem-magyar kultúrája van, magyarul gondolkodik, ír és eszik. (A harcos elkülönülők is!) A felszabadító felelet hiányzik. Dalos Singer Robija dönt, amikor elutasítja a briszt, az Izraelbe utazás esélyét. De hogyan döntene ma?

A hetvenes években elkezdődött a zsidó magyar sors tisztázása az irodalomban. Ember Mária Hajtűkanyara volt a könyv, ami a „zsidó sors — magyar történelem" kettősséget felvetette, kiszabadította az elfojtott emlékeket zsidókban és nem zsidókban. Vajon Száraz György ma hogyan folytatná az előítéletkutatást?

Mostanság a sajtóban furcsa viták zajlanak a zsidókérdésről. Sokan fércelnek össze elméleteket pletykákból, örökölt kudarcokból és babonákból. Ezeknek az elméletszerzőknek konok magabiztosságukban valószínűleg fogalmuk sincs arról, mit jelent, ha egy tizenéves gyerek azt kérdezi: ki is vagyok én? (Dalos György: Körülmetélés. Magvető, 1990.)

Miklós Gábor

Tíz könyv kiadót keres

Nádor György, a budapesti Rabbiképző Intézet hajdani hallgatója, az ELTE Filozófiai Tanszékének későbbi docense, magyar emigráns és évtizedek óta Anglia polgára, földrajzi és filozófiai értelemben is kanyargós életutat járt be. Egy nem minden kényszerűség nélküli marxista kitérő után visszatalálva a voltaképpen soha el nem hagyott zsidósághoz, könyvek egész sorát írta meg a zsidó filozófiáról, történelemről és folklórról. Ezek a hosszabbrövidebb monográfiák még túlnyomó részben kiadatlanok.

A bölcsesség útjai címmel 300 oldalon a bölcsesség (héberül: chochmah) kategóriáját vizsgálja a bibliai és talmudi kor forrásain kezdve. Külön munkában tárgyalja (körülbelül 200 oldalon) a héberek népi bölcsességét, amely elsősorban a mondásokban és a nyelvi fordulatokban jutott kifejezésre. Elemzésében a bibliai gondolatkincstől a talmudi, majd az újkori német-zsidó szólásmondásokon át a kelet-európai zsidóság jiddis nyelvű közmondásaiig és szólásaiig követi végig témáját. A könyv a néprajzot, a néplélektant és a germanisztikát, valamint a szlavisztikát is gyarapítja.

Egyértelműen a néprajz tárgykörébe tartozik a *Néphit és folklór a zsidóságban* című (260 oldal terjedelmű) tanulmánykötete. Huszonnégy esszét tartalmaz, egyebek között a dibbuk-hitről, Káin alakjáról, Lillithről, a gonosz démonról. A kötet egyes írásai orvostörténeti szempontból is érdekesek, ideértve a pszichoszomatikus gyógyászatot is.

A lélektan és a szexológia művelői haszonnal forgathatják Nádornak azt a (mintegy 300 oldalas) könyvét, amely *a szexualitás ókori elméletét és gyakorlatát* tárgyalja a Biblia, a Talmud és a kábbálá alapján.

A megváltás, a kábbálá és a hászidizmus a tárgya a 17 tanulmányt tartalmazó (250 oldalas) kötetnek, amely a zsidóság misztikus hagyományait vizsgálja az ősi bibliai időktől kezdve a középkoron át az újkorig. A szerző vezérlő gondolata: a kábbálának megvan a maga sajátos logikája, módszere és ismeretelmélete, így saját kategóriarendszere is van. A könyvben tanulmány található Sábbátaj Cvíről, az álmessiásról, Báál Sém Tóvról, a hászidizmus megalapítójáról, valamint Nachman von Brazlawról, a paradox kabbalista gondolkodóról, „a zsidó Kiergegaardról".

Tanulmánykötet az is, amely (jó 200 oldalon) a zsidóság apostolairól, hitehagyottairól és szabadgondolkodóiról szól, egyúttal a retorika egyfajta történelmi vázlatát is adva.

Egyértelműen vallástudományi jellegű Nádor György két könyve: *A Törvény* (250 oldalon) a hálachá, a vallási törvény kialakulását és válfajait elemzi, rámutatva, hogy a rabbinikus (farizeus) hálachán kívül létezett egy korábbi, papi hálachá is, nemkülönben Jézusnak és a korai kereszténységnek is megvolt a maga hálachája. A másik, rokon témakörben vizsgálódó munka a *zsidó ünnepekről* szól. Tizenhat tanulmányban (280 oldalon), egyenként egymással is összehasonlítva. Szól a kabbalisztikus ünnepek és a magánjellegű ünnepnapok témáiról is. Külön érdekesség a vallás és a borivás kapcsolatát tárgyaló tanulmánya.

Zsidóság és kereszténység cím alatt ugyancsak összehasonlító jellegű tanulmányokat ad közre a szerző, kerülve minden apológiát. Részletesen szól Jézusról mint példázatok költőjéről és teoretikusáról, valamint Jézusról, a hálachá tudósáról; a zsidó-keresztények peszáhi hágádájáról, Pál apostol és a zsidóság viszonyáról, arról, miképp mutatkozik meg a Talmudban az Újszövetség ismerete stb.

A jiddis nyelv és irodalom a tárgya a (260 oldalas) tizedik tanulmánykötetnek, amelynek húsz esszéje a szókincstől a motívumok vizsgálatán át a német Aufklärung és a jiddis közötti kapcsolatig, sőt még tovább, Sólem Aléchemig öleli fel témaköre gazdag problematikáját.

—ó

AK BUDAPEST

A tavaszi könyvárverésre felveszünk

antikvitásokat, ritka könyveket, kéziratokat,
metszetekkel illusztrált magyar és idegen nyelvű
munkákat, bibliofil és dedikált műveket,
apró nyomtatványokat, dokumentum értékű fényképeket.

Értékes hagyatékok és egységes gyűjtemények
árverezését vállaljuk.

Állami Könyvterjesztő Vállalat Antikvár Osztály
1053 Budapest, Múzeum körút 21. Udvarban
Telefon: 117-4932 · Naponta 8–16 óráig.

Kút

Kísérő szavak egy filmhez

A nemzetek múltjukból építkeznek. A magyar nemzet nemrég emlékezett meg 1956 és 1849 vértanúiról. Vajon kell-e még foglalkozni 34 vagy 140 év előtti tragédiákkal? — ezt a kérdést józanul gondolkodó ember nem teheti föl. Csak olyan népek maradtak fent a történelemben, amelyek nem felejtették el a múltjukat.

A zsidó nép történelmi emlékezete különösen hosszú. Megünnepeljük 3400 évvel ezelőtti kiszabadulásunkat, megemlékezünk legnagyobb prófétánk 3300 évvel ezelőtti haláláról, és meggyászoljuk Jeruzsálem 1900 éve történt lerombolását. Mégis vannak, akik azt mondják, hogy mivégre rontjuk el az emberiség jókedvét a zsidóságot alig 50 éve ért legnagyobb katasztrófa örökös felemlegetésével.

Újból és újból elmondjuk ezeknek az embereknek: a zsidóság a soaht, a vészkorszakot évszázadok, évezredek múlva sem fogja elfelejteni. És ebben az emlékezésben magunk mellett tudhatjuk az emberiség jobbik részét.

A film, amelyet *Virág Teréz* és *Sipos András* készített, arról beszél a közöttünk élő sorstársaink szavaival, a mi szavainkkal, hogy a soah nemcsak egyszerűen része a zsidóság kollektív történelmi tudatának, hanem beépült a túlélők és gyermekeik, unokáik egyéni életébe. Eleven fájdalommal mindmáig emészti a lelkeket. Mert sokan vannak, akiket ma sem hagynak aludni a közel fél évszázada átélt szörnyűségek, sokan, akik szinte máig képtelenek voltak elmondani gyermekeiknek, mi történt velük. És sokan vannak a gyermekek, az unokák, akik nem is sejtik, hogy szüleik és nagyszüleik szenvedéseik elfojtott keserveitől gyötrődnek maguk is, csak azt érzik, hogy valami nincs rendben velük, valahogyan másképp élnek és éreznek, mint azok a velük egykorúak, akiknek a családjára, szüleire nem ütött ilyen bélyeget a történelem. És azok is sokan vannak, akik évekig, olykor fél életen át is emésztik magukat, hogy szabad-e vállalniuk ás átörökíteniük zsidóságukat, és szabad-e megtagadniuk ezt az örökséget.

Sipos András és Virág Teréz filmje, mely a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület támogatásával, tagjainak közreműködésével készült el, ezeket a fájdalmakat, önemésztő kételyeket szólaltatja meg. Megrendítő, de egyben felszólító erejű film ez: arra szólít, hogy törődjünk ezekkel a köztünk élő emberekkel és segítsünk rajtuk — ki-ki a maga eszközeivel.

Virág Teréz volt az, aki Magyarországon először kezdett el foglalkozni a vészkorszakot túlélők és leszármazottaik traumáival. A sebek gyógyítása nem lehet azonban egyetlen ember ügye, sőt nem lehet kizárólag a magyar zsidóságé sem. Ahogyan a magyar zsidóság osztozott a nemzet fájdalmában és együtt szenvedett vele 1849-ben és 1956-ban, úgy a vészkorszak ütötte sebek gyógyítása is a magyar társadalom közös ügye kell hogy legyen.

Dr. Virág Teréz pszichológus, az MZSKE elnökségi tagja lélektani rendelőt kíván létrehozni a holocaustot túlélők és leszármazottaik lelki gyógyítására. Fáradozásainak eredményéről tájékoztatni fogjuk olvasóinkat.

Egy szép film ürügyén

Elszopogatható-e a radírgumi?

Nem vagyok filmkritikus, eddig nem írtam filmkritikát. Pszichológus vagyok. Ezért csak arra vállalkozom, hogy Deák Krisztina *Eszterkönyv* című filmjéhez mint pszichológus szakember szóljak hozzá. Hiteles-e, lélektanilag elfogadható-e Weisler Eszter alakjának megformálása?

Válaszommal nem akarom váratni az olvasót: igen. A filmben a rendező és a főszereplő (Nagy-Kálózy Eszter) hitelesen ábrázolja Eszter alakját. Határozottságom mögött a nyolc éve megfigyelt, úgynevezett holocaust-túlélők gyógyítása során tett megfigyeléseim állnak, amit a nemzetközi szakirodalom is alátámaszt. Mi is az a holocaust-szindróma? A vészkorszak túlélői a hatmillió áldozat emlékét nemcsak saját életük végéig nem tudják feldolgozni, „a radírgumit elszopogatni", hanem szorongásaikat, félelmeiket átadják gyermekeiknek, unokáiknak is. Az idő múlásával megkülönböztetünk első, második és harmadik generációs holocausttúlélő-szindrómát. A film egy első generációs holocaust-túlélő története; méghozzá egy olyan képlet kerül a néző elé, ahol az anya a túlélő, s a gyermek a halott.

A gyermekhalál önmagában is „elszopogathatatlan radírgumi", de a holocaust-túlélő anya számára nincs öngyógyítási lehetőség. A gyásznak, a halálnak tudniillik soha nincs bizonyossága. Nincs corpus. Nem marad meg a halott teste, nincs lehetőség a halál időben és térben való meghatározására. Nincs temetés, nincs sírhely. Mindezek helyett Eszter lányának hátitáskáját, naplóját, tolltartóját — benne a radírgumival — találja meg. Ha el tudná fogadni, hogy a lánya halott, ez egyértelmű lenne azzal, hogy őáltala hal meg, ő mondott le arról, hogy él, hiszen benne, az anyában halt meg. Amikor tehát Eszter folytatja Anna naplóját, ezzel önmagában életben tartja, benne él tovább gyermeke.

A naplóírás — és a film címével sejteti ezt a rendező — a legfontosabb eszköze Eszternek, hogy lányát életben tartsa. De a naplóírásnak más szerepe is van. Az anyai bűntudat kap hangot általa. Mert mi történt Eszter és Anna között? Esztert a nehéz, embertelen körülmények választút elé állították: vagy gyermekével marad, vagy szerelmét választja. Eszter szerelmét választotta, Anna nélküle ment a halálba. Jogos bűntudatától Eszter úgy próbál megszabadulni, hogy Annával mondatja ki bűneit. „Kiírni", „kimondani" — öngyógyítás tudna lenni, ha maga a trauma — a gyerek gázkamrában lelt halála — nem lenne feldolgozhatatlan. Mivel Eszter a túlélő, cipelnie kell — mint a szakirodalom szerint számtalan túlélőnek — a bűntudatot, hogy ő él, de a gyerek halott.

A rendező Esztert teszi meg a négyszemélyes családi dráma főszereplőjévé, pedig mindannyian főszereplői a tragikus történetnek. Az apa — a volt férj (Eperjes Károly) — elvesztette feleségét, megölték kislányát. Mikor riválisa, Zsolt (Bálint András) meghal, vissza akarja állítani kapcsolatát Eszterrel. Megoldás lehetett-e ez az újraházasodás? Eszter pontosan érzi, hogy nem, hiszen volt férje, gyermeke apja szintén soha nem teheti túl magát a vádaskodáson, hogy Eszter otthagyta kislányát, számára is feldolgozhatatlan lánya halála. A filmben kimondódik a fájdalmas igazság: „Tévedés azt hinni, hogy az idő mindent meggyógyít."

Eszter döntését infantilis személyisége motiválta. Valóban nem volt jó anya, talán valóban féltékeny is volt saját gyermekére. Egy biztos: Eszter életéből kimaradt az a szó, hogy „anya", „anyám", kislánya, Anna Eszternek szólította.

Eszter Arányi Anikótól, a tanútól már félre nem érthető módon tudja

meg gyermeke halálát, meggyilkolását. Az áruházban, a próbafülkében, ruha nélkül, test-test mellett hangzik el a vádbeszéd: „Mind a ketten egyedül voltunk." Anna levágott haja, kopasz feje, meztelenre vetkőztetése, gázhalála most már bőrközelbe kerül. Kolozsvári Papp László az „Elszopogathatatlan radírgumi" c. filmkritikájában azt veti Deák Krisztina szemére, hogy Eszter — a gyermeke halálát tudomásul nem vevő anya — mint fotóriporter kipirult arccal, a 70-es évek kiköpött Jane Fondájaként fényképezi a háborús bűnösöket. „Nem, kérem, ez a nő nem ír otthon gyermeknaplót." Nekem mint pszichológusnak nem ez a véleményem. Éppen azért nehéz a túlélő-szindrómát felismerni, mert hasadás van a mindennapi élet külső megnyilvánulásai és a belső, feldolgozatlan gyász között. De ha a pszichológusnak nem hisszük a „tudományát", akkor higgyünk Németh Lászlónak. A gyász, a fekete ruha, az állandó temetőbe járás vajon kifejezője-e a valódi fájdalomnak?

Eszternek — amerikai barátja elvesztésével — már nincs mibe és kibe kapaszkodnia. Szörnyű halálával megoldja problémáját: gyermeke, Anna után megy. „... a hősnő naturalisztikus öngyilkossága. Csak azért nem nevetséges, mert túlságosan viszolyogtató" — írja Kolozsvári Papp László. Megint valami nagyon lényeges érzelmi dologra jött rá a kritikus. A holocaust-túlélők valóban naturalisztikus, szinte nevetséges öngyilkosságára.

Bruno Bettelheim, a híres bécsi pszichiáter — aki egy évet töltött Buchenwaldban — 1990-ig sikeres, szakkönyveket író, intézményt szervező és fenntartó, aktív, gyógyító tudós volt. Környezetében talán senki sem gondolta, hogy orvos létére milyen „nevetséges" módon vet önkezével véget életének. Nejlonzacskót kötött a fejére, és így fojtotta meg magát. Eszter valóban nem ivott vizet a bekapkodott maroknyi tablettára — de azt hiszem, lélektanilag nem ez a lényeg, noha a rendezés szempontjából ez lehet rendkívül fontos. Mint ahogy az is fontos, hogy hogyan jutott be volt férje a lakásába, ha Eszter nem nyitott neki ajtót. Én a szerep megformálásának hitelességét hangsúlyozom. Amit akkor is igaznak érzek, ha Eszter nem ivott vizet a gyógyszerre vagy felelőtlenül, nyitott előszobaajtó mögött élte az életét. Abban viszont nincs igaza a kritikusnak, hogy az erei felvágása után akár ki is ugorhatott volna az ablakon. Aki átélte a vészkorszakot, az tudja, hogy még az ablakokat is bedeszkázták kívülről. A menekülésnek nem volt útja.

*

Eddig a film lélektani hitelességét kívántam aláhúzni, de egyoldalú lennék, ha néhány művészi megoldást nem említenék meg. Esztert bő, fekete kabátban ismerjük meg. Ahogy a film elején rohan, hogy Annát megkeresse, úgy lebegnek a kabát szárnyai körülötte, mint egy halálmadár szárnyai. A rohanásban elveszti férjét — ezzel is sejteti a bekövetkező tragédiát —, majd a fekete, sötét moziban, ahol a fehér vásznon az alakoknak csak az árnyképei jelennek meg, ott találkozik volt férjével. Anna táskáját egy lángoló tűzhely mellett találja meg Eszter, aki addigra már lehetetlen, hogy ne hallott volna az auschwitzi tűzhalálról.

Torokszorító a sovány, kombinés, szinte meztelen két nő találkozása. A próbafülke tükrei végtelen számúvá sokszorozzák alakjukat — ahogy csak végtelen sorban képzeljük el, ha egyáltalán elképzelhető, a hatmillió ruhátlan ember lángok közötti elemésztése. Eszter kettős öngyilkossága, különösen ereinek felvágása valóban nehezen nézhető fölborzolt idegek nélkül. Ha a nézőtéren székropogás van, ez érthető. Rettenetes események borzolták fel a lelkeket: embereket gázkamrába tereltek, a Dunába lőttek. Egy film, ha a tragédiák túlélőiről szól, ha hiteles, fel kell hogy borzolja a nézők idegeit.

*

Auschwitz gázkamrái 45 éve már, hogy nem működnek. Az elmúlt 45 év eseményei azt bizonyítják, hogy a megtörtént tragédia feldolgozhatatlan, hogy a radírgumit valóban nem lehet elszopogatni. De lehet belőle filmet csinálni. Figyelmeztetni lehet a bajra, arra, hogy az igazi tragédia sokszor nem produkál látványos jegyeket. Attól, hogy valaki a legújabb divat szerint öltözik, lelki nyomorában még felvághatja az ereit.

Virág Teréz

Zene

Klezmer-siker

Éppen 13 éve annak, hogy Munkácsról áttelepült Magyarországra egy fiatal zenész. De miután már Budapesten élt és dolgozott — a fővárosi Operettszínház zenekarában játszott —, még mindig el kellett telnie egy kis időnek, hogy valami egyedit, sajátosat alkothasson.

Hogy rátalált a klezmer-zenére (amely nem más, mint régi hangszeres zsidó népzene), sok véletlen eredménye. Pedig nagy kár lett volna, ha végképp feledésbe merül ez a műfaj, amely a XVIII—XIX. században terjedt el Kelet-Európa országaiban, elsősorban Oroszországban, Ukrajnában, Bukovinában és Galíciában. A 20-as, 30-as években már „átkelt" az óceánon is, az első kivándorló hullám vitte magával Amerikába. Ott aztán a zenészek szívesen terjesztették — a közönség pedig szívesen fogadta.

Az életvidámságot, a szomorúságot, néha a pimaszságot is — vagyis az érzelemgazdagságot — tükröző klezmer az amerikai zsidóság körében rendkívül népszerű lett, de szívesen hallgatták azok is, akiknek nem volt közük sem Kelet-Európához, sem a zsidó valláshoz.

Ebben a zenében kulcsszerepe van a klarinétnak. *Jávori Ferenc*, akiről szó van, a Munkácsról áttelepült ifjú zenész nem klarinéton, hanem hegedűn játszik az Operettben. A klezmer, amelynek szintén nem elhanyagolható jellemzője, hogy Magyarországon hagyományosan zsidó ünnepségeken, például esküvőkön hangzott fel leggyakrabban, 1945 után szinte nyomtalanul eltűnt. Érthető: sok zenész meghalt, a holocaust áldozatává vált, s hogy most ismét fel-felbukkan a Goldmark Teremben, a Lendvai-iskola megnyitóján, a Zsidó Kulturális Egyesület bálján, az elsősorban Jávori Ferenc érdeme.

Jellemző módon ő is kerülő úton — New Yorkon keresztül — jutott a klezmer nyomára. Szerencséje összehozta *Bob Cohennel*, aki sok száz New York-i klezmer-klubból gyűjtötte össze kutatási anyagát, amelybe Jávori Ferenc azonnal beleszeretett. Barátságuk eredménye abból a szempontból is gyümölcsöző volt, hogy immár sok kazetta birtokában Jávori elhatározta zenekart verbuvál a klezmer-zene terjesztésére. A tervből hamarosan valóság lett, muzsikus barátok, többnyire az Operettszínház zenészei nagy lelkesedéssel fogadták a kezdeményezést.

Rögtön megalakulásuk után, májusban, a *Zsidó Nemzetközi Filmfesztivál* megnyitóján már az is beigazolódott: nemcsak ők lelkesek, a közönség is, amelyik nagy szeretettel fogadta a bemutatkozást.

Így alakult meg a *Budapester Klezmer Band*, amely azóta sikert sikerre halmoz. S bár eddig lelkesedésből muzsikáltak együtt, zenéjük örömzene volt, semmiféle honoráriumot nem kaptak érte, talán a jövőben ez is megváltozik. Minden jel arra mutat, hogy a *Soros-alapítvány* támogatja munkájukat.

A zenekar átlagéletkora 35 év körül van, tagjai között éppúgy találni nem zsidókat, mint e zene őshazájához vallásukkal is kötődőket, céljuk közös: ebben a világban, amikor mindenki gyökereket, kötődési lehetőségeket keres, ez a zsidó népzene olyan közvetítő lehet, amely felszínre hozza az elfelejtett értékeket.

Természetesen felmerül a kérdés, hogy napjainkban, amikor rendre szóba kerül az úgynevezett népi—urbánus-konfliktus, s napirenden van az antiszemitizmus is, vajon nem árt-e a zenének, a zenekarnak. A válasz nemcsak megnyugtató, hanem ideológiát hordozó is. Ha hosszú időn keresztül nem volt alkalom a zsidó—keresztény párbeszéd fölvételére, legyen most, legyen ez a zene az összetartó erő, az eszköz a cél eléréséhez.

L. Zs.

Chagall Galéria

Esti beszélgetés Kádár Béla unokájával

MÁRCIUSBAN NYÍLIK MEG Kádár Béla ismeretlen rajzainak kiállítása a Chagall Galériában.

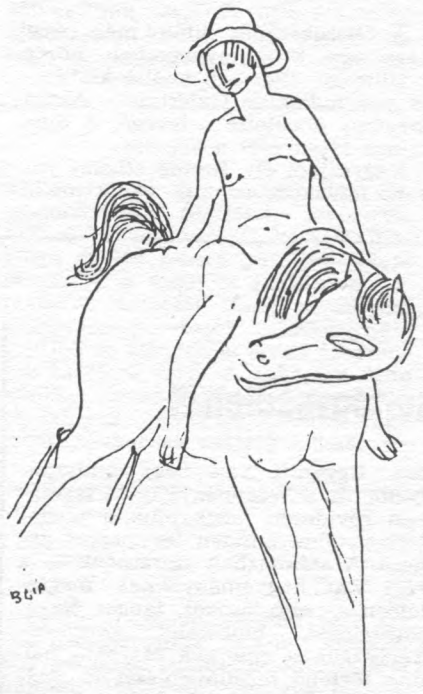
Kádár Béla életét és munkásságát még ma is sűrű köd borítja. Az elfeledettségből, mely egy lelkiismeretlen kultúrpolitika következményeként még ma is körülveszi, csak nehezen bontakozik ki markáns alakja. Igaz, hogy a Nemzeti Galéria állandó kiállításain az elmúlt évtizedekben is mindig ott szerepelt egy-két műve, bizonyítva, hogy személye és munkássága elszakíthatatlan a magyar művészettől.

A festőnek négy gyermeke volt: két fiú és két lány. Fiai, akik közül az egyik Ferencsik Jánossal egy osztályban végzett a Zeneakadémia karmester szakán, főhadnagyként vonult be, és munkaszolgálatosként tűntek el valahol Ukrajnában a második világháború idején.

A művészt csupán Zsuzsa lánya ajándékozta meg unokával. Tamás ma 44 éves, mosolygós, keménykötésű férfi. Vele beszélgetünk egy barátságos pesti lakásban. Az asztalon, a falakon Kádár Béla festményei, rajzai, elsárgult fotók, levéltöredékek...

— Nagyapám 1877-ben született a Tömő utcában. Eredeti nevén Klugnak hívták. Szülei szegény sorsú iparosemberek voltak, gyereküket faesztergályosnak adták. De képességei hamarosan elszólították az esztergapad mellől — kezdi Tamás a régmúltban. Ezután immár egymás szavába vágva ugrálunk időben és térben. Törékeny, megszáradt levelek, dokumentumok, rajzok járnak kézről kézre.

— Nagyapám ott bábáskodott a Százados úti művésztelep megalapításánál a század legelején. 1904-ben megnősült, de nászútra csak 1910-ben futotta, amikor megkapta a Kohner-díjat. Az útvonal Belgium, Hollandia, Franciaország volt. Ekkor látta meg Párizst.



Megismerkedett Picassóval meg Marc Chagallal, és életre szóló barátságot kötöttek. De párizsi köréhez tartozott még Kandinszkij és Oskar Kokoschka is. Hamarosan együtt állítottak ki Her Waldennél Münchenben, 1913-ban. Kádár Béla révén a magyar szellemiség és kultúra otthagyta bélyegét a modernek arculatán. A nagy egyéniségek egymást megtermékenyítő kölcsönhatásai révén elhozhatta üzenetüket Pestre, a magyar hazába. Korai szürrealisztikus csendéleteit, tájait teljes értetlenség övezi. Ő az első, aki ilyen jellegű műveket állít ki Magyarországon. Kassák az ő műtermében tett látogatása után kezd el festeni... Asszonyok, lovak, halak, virágok. Öröm, szépség, könnyedség. Ilyen felhőtlennek látja a magyar horizontot is.

Az első világháborúban tábori festő. Forradalom, kommün, fehérterror úgy suhannak el felette, mint a tavaszi szellő. Hisz a művészet felsőbbrendűségében. A politikai széljárások nem ingatják meg, nem fordul szélirányba. Fest.

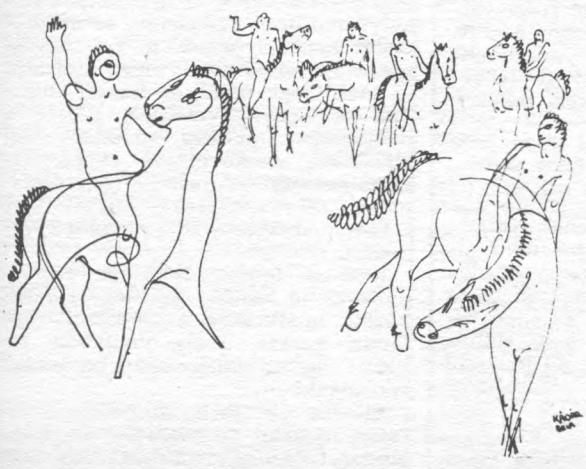
1920-tól Sturmnál állít ki Berlinben. Ezzel felhívja magára az egyre brutálisabban fellépő nemzetiszocialisták figyelmét is, akik képét egyik kiadványuk címlapjára teszik mint az „alsóbbrendű faj degenerált művészetének" képviselőjéét.

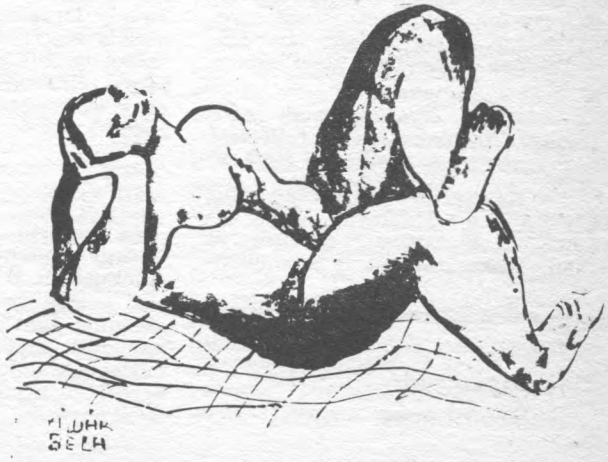
Ez a híressé vált kép itt függ a szoba falán. Álmodozó szemű figura lebeg a világ felett, mint egy szomorú szemű angyal. Chagall angyalai magasabban szállnak. Kádárei földhöz ragadtabbak. Egy kicsit magyarok.

De térjünk vissza a húszas évek viszonylagos békéjébe. 1928-ban az amerikai kormány költségén utazik Brooklynba. Nevét felkapja a világhír. Csak egy év múlva tér haza. Fiatalok zarándokolnak a műtermébe. Freskót fest a Magyar Színháznak, amit a hatvanas években felelőtlenül megsemmisítenek.

Kedveli az akvarelltechnikát és a gouache-t. A buja franciás aktok nagymestere. A kényesen ficánkoló paripák, az otthon melegét árasztó macskák, kutyák jól ismert motívumai. Egy iskolát képvisel, amelyen belül egyéni hangon szólal meg. A harmincas évek közepétől egyre inkább megremegteti kezét a súlyos előérzet.

— Anyámtól tudom, hogy Chagall-lal és Picassóval levelezett — meséli Tamás. — Chagall-lal még a háború után is váltott leveleket. 1944. március 19-én, amikor a németek bevonultak, mindent elégetett. Egész nap tömte a kályhába a leveleket, dokumentumokat, katalógusokat, újságcikkeket, mindent.





De hát mit számított egy Picasso-levél akkor, amikor milliók váltak füstté a krematóriumokban?!

Elmenekülhetett volna. 1940-ben az amerikaiak befogadták volna. A foltos, öreg útlevél lapjain ott díszeleg ma is az amerikai vízum, amit nem használt fel. Fiait, akik munkaszolgálatosok voltak, nem vihette volna magával. Ezért ittmaradt.

A szépség és az öröm festője felett sötét felhők gyülekeztek. Nem volt szüksége látomásokra, mint Goyának. A gettó maga volt a megtestesült pokol. Népe szörnyűséges pusztulását rajzsorozatba foglalta. A 42 darabból álló sorozat ma egy svájci gyűjtő birtokában van.

Felesége éhen halt.

Megpróbáltatásai közepette még maradt ereje ahhoz, hogy regényt írjon majdani unokájának *Mese az ABC-ről* címmel. Az angol nyelven, gyöngybetűkkel papírra rótt és illusztrált kézirat, ha facsimile kiadásban megjelenne, talán méltó társa volna Radnóti *Bori noteszának*

*

A felszabadulás után még részt vesz egy Ernst-múzeumbeli közös kiállításon. 1947-ben önálló kiállítása van a Fókusz Galériában. Aztán megfagy körülötte a levegő. A diktatúra rátenyerel a képeire.

Kegydíjból élt. Szeme elhomályosult, félvakon, vonalat vonal mellé tapogatva festett. Miközben a nyugat-európai árveréseken képeinek árai egyre feljebb kúsztak, idehaza senkinek sem kellettek. Unokája kísérgette a Fészek Klubba, ahol még tisztelték. 1956-ban egy hideg januári napon hunyta le a szemét a magyar festészet doyenje. Képei megtalálhatók a Louvre-ban, a Guggenheim Múzeumban, a müncheni Állami Múzeumban és másutt.

Sírhelyét kívánsága szerint nem jelöli semmi. Ma már csak régi lajstromokból lehetne megtudni azt, hogy hol is nyugszanak Kádár Béla csontjai a Kozma utcai zsidó temetőben.

Magén István

SPORT

A Maccabi-VAC Sportegyesületről

1989. december 20-án tartotta alakuló közgyűlését a magyarországi zsidó fiatalság sportegyesülete, a Maccabi-VAC.

— Milyen körülmények között folyik a munka, túl vannak-e a kezdeti nehézségeken és mik az elképzeléseik a jövőről? — kérdeztem Gonda Györgyöt, a lassan egyéves S. E. fiatal elnökét.

— A tenisz-, a karate-, a bridzs-, a dzsúdó- és az asztalitenisz-szakosztályok működnek jelenleg és alakulóban van a vívószakosztály. Alapvetően tömegsport jellegű a szakosztályokban a munka, összesen körülbelül 300 klub-, illetve szakosztályi tagunk van. A különböző szövetségi bajnokságokba és versenyekbe egyelőre nem kapcsolódtunk be, de a minőségi, a versenysport is szerepel a terveink között

— Tervezik-e további szakosztályok megalakítását?

— Elsősorban a teremfutball- és a sízszakosztályok létrehozását tervezzük a közeljövőben, később azonban más szakosztályokról is szó lehet. A napokban kötöttünk együttműködési megállapodást a Wesselényi utcai 12 osztályos zsidó iskolával, hogy tanulóikat irányítsák egyesületünkhöz és ugyanilyen tárgyalások folynak a Lendvay utcai iskolával is.

— Milyen létesítményeik vannak? Megvannak-e a feltételek a szakmai és egyesületi élethez?

— A XI. kerületi Ajnácskő utca 14-ben van a székházunk, amely alkalmas a klubösszejövetelekre, és néhány szakosztályunk is itt működhet. Ugyanitt van négy teniszpályánk, és a Wesselényi utcai iskolában rövidesen megkapjuk a tornatermet, ahol minden teremsport űzhető. A székházban szeretnénk — a régi VAC-hagyományoknak megfelelően — előadásokat, táncos összejöveteleket, klubéletet szervezni. Tervezzük a chanuka Maccabi módon történő megünneplését is. Számítunk a régi VAC-tagokra és főként a fiatalok jelentkezését várjuk az Ajnácskő utcai klubunkba.

— Részesül-e az egyesület anyagi támogatásban?

— Pályázatot adtunk be az izraeli Doron-alapítványhoz, amely, reméljük, nyújt bizonyos támogatást a klubnak, de azért vannak anyagi nehézségeink. Szükség lenne néhány hazai szponzorra is, mivel a fejlesztések és a nemzetközi kapcsolatok ápolása sok pénzbe kerül.

— Az egyesületnek vannak már nemzetközi kapcsolatai?

— Tagjai vagyunk az európai Maccabi-szervezetnek és a Maccabi-világszövetségnek. Az előbbi kétévenként rendez világversenyt, legközelebb 1991-ben, s ezen már teljes csapattal kívánunk megjelenni. Tavaly Izraelben 30 fővel részt vettünk a Maccabiádon, az úgynevezett Zsidó Olimpián, melyet négyévenként rendeznek. Ezenkívül tervezünk különböző nemzetközi találkozókat.

*

Az egyesület vezetésének, Gonda György elnöknek, Fränkl Sándor alelnöknek és Hidvégi György gazdasági vezető menedzsernek van tehát teendője éppen elég. De minden reményünk megvan arra, hogy mihamarabb kialakuljon egy jól működő egyesület arculata és eredményes tevékenysége.

Bihari Tibor

Fizessen elő
a Szombat-ra – most!

Magyar–izraeli sportkapcsolatok

A két ország sportkapcsolatai az elmúlt években — az államközi kapcsolatok alakulásával párhuzamosan — nagy fejlődésen mentek keresztül. Erről tájékoztatott *Hámori Tamás*, az Országos Testnevelési és Sport Hivatal nemzetközi főosztályának helyettes vezetője és *Arday Andor*, a hivatal főtanácsosa.

Elmondták, hogy a már 1950-től létező kapcsolatok az 1967-es izraeli—arab háború után teljesen megszűntek. Ezután 1984-ig az izraeli sportolókkal magyar kollégáik csak az olimpiákon és a különböző világversenyeken, kupaküzdelmekben találkoztak. Miután az Ázsiai Olimpiai Bizottság kizárta Izraelt, az európai bajnokságokba igyekeztek bekapcsolódni. Mindennek ellenére ismerték nálunk az izraeliek eredményeit, s ebben szerepe volt az ott élő magyar származású sportembereknek is. A lassan javuló feltételeknek köszönhető, hogy 1983-ban a nemzetközi szövetségek révén három sportvezetőnk is járt Izraelben: Salamon Ferenc vízilabda-, Urvári Sándor torna- és Duska Emil súlyemelő szakemberek.

A két ország sportéletében az áttörés időpontja: 1984; ekkor már egy hivatalos szakszervezeti futóválogatott is részt vett a hagyományos telavivi maratoni versenyen, és megbeszéléseket folytattak a két ország sportkapcsolatainak megindításáról is. Isak Opek úrral, az Izraeli Olimpiai és Sportszövetségek, illetve a nemzetközi munkás sportszövetség elnökével. A következő évben már Izraelben járt és hasznos sportdiplomáciai megbeszéléseket folytatott az OTSH nemzetközi főosztályának vezetője.

1986-tól felgyorsultak az események és jó néhány sportegyesületek közötti találkozóra is sor került röplabda, karate, úszás, vízilabda, tenisz, asztalitenisz és labdarúgó sportágakban.

Először 1987-ben látogatott hivatalos magyar sportküldöttség Izraelbe, a munkássportszövetségek nagy

rendezvényére, a Hapoel-játékokra. A 36 ország résztvevői között az akkori szocialista országok közül rajtunk kívül még a lengyelek és a románok képviseltették magukat. A magyar sportolók négy sportágban — atlétika, birkózás, súlyemelés és vízilabda — indultak és jó eredményeket értek el.

A szöuli olimpián 1988-ban már — a két ország legfelsőbb szintű sportvezetői hivatalos tárgyalásainak eredményeként — *együttműködési megállapodást* kötöttek. Ennek eredményeként együttműködés jött létre a két ország között a szakemberképzésben, a tömegsportban és az iskolai sportban is. Az izraeli sportvezetők elismeréssel szóltak a két ország közötti kapcsolatok alakulásáról és arról, hogy megalakult nálunk a Maccabi klub.

1989 nyarán hat sportágban 25 fővel vettünk részt az 1930 óta megrendezésre kerülő legnagyobb izraeli sporteseményen: a négyévenkénti zsidó olimpián, a Maccabiádon, amelyet a tel-avivi 60 ezer főt befogadó sportcentrumban rendeztek. Az elmúlt években több magyar kézilabda-, vízilabda- és asztalitenisz-edző is dolgozott Izraelben. Tavaly már rendszeressé váltak a kapcsolatok, az asztaliteniszezők, a teniszezők, a tornászok, a sakkozók, a birkózók és az atléták között. Számos közös edzőtáborozáson vettek részt sportolók Izraelben, illetve Magyarországon.

Nagyanyó receptjei

Korábbi lapszámunkban jeleztük, hogy folytatjuk a kacsa, ill. a liba elkészítésének receptjeit.

A liba- vagy kacsamáj

Amikor a libát vagy kacsát kibontjuk, külön tesszük a háját és a belekről lefejtett zsírt. Hideg vízben jól megmossuk, kiáztatjuk. Kockára vágjuk és kiolvasztjuk. Ezt a tepertőt tört burgonyával összekeverve, savanyúsággal elfogyaszthatjuk.

A leszűrt zsírban karikára szelve megfonnyasztunk egy nagy hagymát és ha szezonja van, 1—2 paradicsompaprikát csíkokra vágva. Ezután beletesszük (az epétől megtisztított) a megmosott májat. Ha több májzsírt akarunk, teszünk hozzá még liba- vagy kacsazsírt. A májat mindkét oldalán 4—5 percig sütjük. Teszünk bele 1 kávéskanál sót. Egy tálba kiszedjük. Ráöntjük a hagymás zsírt. Kihűtjük. Hűtőszekrényben tartva, ha a májat mindig betakarjuk a zsírral, hetekig is eltartható.

Tálalás: Teával egy májas, májzsíros kenyér kitűnő reggeli vagy vacsora. Savanyú céklával vagy uborkával is remek a kacsa- vagy libamájas kenyér.

Májpástétom

Ha nagyon kicsi vagy nem szép „hízott" májat találunk a baromfiban, úgy készítsünk belőle májpástétomot

Hozzávalók: 1 kacsa- vagy libamáj. 5 dkg liba- vagy kacsazsír, 2—3 keménytojás, 1 hagyma, 1 csomó petrezselyem, mustár, só, őrölt feketebors, szerecsendió, tárkony, borsikafű.

Elkészítés: a felszeletelt hagymát megfuttatjuk a zsíron, beletesszük a kockára vágott májat. Zsírjára sütjük. Ha kihűlt, ledaráljuk a keménytojásokkal. 1 kanál mustárt, az apróra vágott petrezselymet, 1 kávéskanál sót, 1—1 késhegynyit a fűszerekből teszünk bele. Jól kikeverjük. Lehűtjük, majd hűtőszekrényben letakarva tároljuk.

Kacsa- vagy libatepertő és zsír

A baromfi bőrét, minél nagyobb darabokban leszedjük a húsról. Éles késsel kockásan bevagdaljuk a darabokat 1/2 dl vízzel (lehetőleg teflonedényben), alátéttel, letakarva, takarékon (a baromfi korától függően) 60—90 percig pároljuk. Majd levesszük a fedőt és magasabb hőfokon a tepertőt mindkét oldalán aranysárgára sütjük. Szűrőre kiszedjük és fakanállal kicsit kinyomjuk belőle a zsírt. A zsírt (ha félig kihűlt) zománcos vagy üvegedénybe szűrjük. Főzéshez, sütéshez vagy zsíros kenyérnek hetekig felhasználhatjuk. A tepertős lábosban jóízű tört burgonyát készíthetünk. A tepertővel és savanyúsággal ízletes vacsoraételnek adható.

*

Amint láttuk, gazdaságosan használható fel a kacsa vagy liba. A zsírját nem számítva is ötször, hatszor adhatunk belőle a családnak ízletes falatokat.

Gergelyné Varga Edit

Teccig tudni, itt valamit nem értek, hirtelen olyan más lett minden. Egy azonban stabil maradt, mint a hajdani béketábor, ugyanis mindenért továbbra is én vagyok a hibás. Én voltam és én maradtam.

Igazság szerint ez egyáltalán nem új dolog, már illene is megszoknom, ha lenne bennem egy kis jóakarat. De nincs. Talán hiányozna is az a mindig kijáró, bátorítóan vállveregető, gúnyosan becsmérlő, folyton mocskolódó szó, amit lépten-nyomon a fejemhez vágnak.

Ami rossz volt, azt mind én csináltam, én terveztem, én építettem és én tettem tönkre. Miattam jár ritkábban a hatos és válik egyre kellemetlenebbé közép-kelet-európai helyzetünk. Mindez igaz lehet, hiszen egyre többen mondják. Itt élünk úgy tízmillióan, és akkor én meg körülbelül hetvenkilencezerkilencszáz-kilencvenkilenc tönkretesz mindent: az egész keresztényi, patyolattiszta erkölcsű, angyalhajas Magyarországot.

Szánom-bánom, és beismerem, ami rossz volt, azt én találtam ki, és én csináltam meg egyedül. És a többiek? Valószínűleg házon kívül voltak eközben, vagy talán hazán kívül, vagy talán sehol.

Nehéz megmagyaráznom a bizonyítványom, mert én mindig a haszonélvezőkhöz tartoztam. Engem itt — ugye — csak ajnároztak, dédelgettek, simogattak...

A magyar süvegeken én voltam a csalánbokréta, én, a betolakodó, a nemzetidegen, a zsidó. Van is mit szégyellenem — vagy van esetleg valaki, aki velem együtt vállalja? Mert egyedül valahogy nehezen viselem a bűnbak-szerepet. Szívesen megosztom ezt mindenkivel. Szárba (talán ékezet nélkül helyesebb lenne?) szökkenő demokráciánk is engem talált meg, hogy példálózzék, s miközben a keresztény erkölcs tisztaságát hirdeti a zsidó származású professzor és elnézően legyint, ha a „törpe kisebbség" tiltakozik a sárral, mocsokkal dobálózás ellen —, alakul, épül a „keresztény" Magyarország, az igazi magyar szellem.

És ehhez én csak asszisztálok; figyelek, és megállapítom, hogy nem lesz semmi baj, mert ezek csak szavak, és attól még nem kell megijedni... És különben is, soha nem ismétlődhet meg, mert... Mert???

Szégyellem magam. Szégyellem magam ebben a mindig emberközpontú, mindig olyan fejlett, mindenkor élen haladó, a nemzetiségeket, a vallásokat, a humanitárius eszméket annyira tiszteletben tartó, egyedülállóan toleráns országban — kilógok a sorból, én, egyedül, vagy talán mi, egypáran.

A földnek ezen a pontján a leglegsúlyosabb elmarasztalás, bélyeg, átok, ha valakire azt mondják, hogy zsidó. Ez után már nincs semmi. Lehet az illető őskeresztény, lehet egy mozgalom radikális, ha félnek tőle és mocskolni akarják, a fő átok és vád rá, hogy zsidó.

Teccig tudni, valahogy elegem lett. Nem igaz, hogy Auschwitz után nincs költészet, mert Auschwitz után van Auschwitz is. Szemünk előtt „virágzik" újra az aszfaltra festett új „irodalom", világítanak a falakról a frissen mázolt horogkeresztek, a Dávid-csillaggal megcsúfolni kívánt fejek. Valami megint készül? Teccig tudni, szerintem nem is a rendszerekkel lehet itt a baj, hanem... mindannyiunkkal. Vagy talán — mégis velem??!

Vajda Róbert

OLVASÓINK ÍRJÁK

T. Szerkesztőség!

Örömmel olvastam a Szombat 9. számában a Slachta Margit életút-méltatást, miként felfigyeltem arra is, hogy a Magyar Szocialista Párt Hívők Szocialista Fóruma november 24-én ugyanezt a témát tűzte napirendre. Vallom, hogy valamennyi mártír méltó az utókor hálájára. Slachta Margit köztudottan jelentős szerepet játszott a budapesti zsidóság mentésében. A legendás Slachta-villában zsidók százai leltek menedékre az 1944-es nyilasuralom vészterhes napjaiban, október 15. után. Sajnos a villával éppen szemközt levő zuglói nyilasház pribékjei e menedékhelyet gyorsan felfedezték, s vérszomjas ösztöneiket ugyanúgy kiélték itt, mint akár a közeli Nyomorék Gyermekek Otthonában vagy a zsidó imaházban.

Slachta Margit szerepe a háború alatt és közvetlenül a befejezése előtt kétségtelenül pozitívnak számít. Azt követően azonban tűrőképességét meghaladta az új államforma, a köztársaság megteremtése. Ő makacsul a királyság mellett kardoskodott. Hatvan napos szilenciumának az országgyűlésben az a története, hogy olyan kifejezésekkel illetett egyes szomszéd népeket, melyek nem használtak hazánk külkapcsolatainak. Az iskolák államosításáról szóló 1948:XXXIII. törvénycikk parlamenti megszavazásán, 1948. június 16-án Slachta a Himnusz alatt látványosan ülve maradt, ami vegyes érzelmeket keltett úgy a képviselőtársakban, mint az ország lakóiban. Igazán nem hoznám szóba és nem válnék ezáltal ünneprontóvá, ha a Szombat cikkírója sem sérelmezné, hogy „az ország felszabadítását követően ... Slachta nem élvezhette azt a közéleti megbecsülést, ami hősies küzdelmeiért, önfeláldozásra is kész embermentő munkájáért kijárt volna neki". A kétféle történelmi szerep nem mosható össze. Életünk különböző szakaszokból áll. Ami tegnap hősiesség volt, jóllehet mára maradiság. Slachta Margit szinte férfias kiállása az üldözöttek oldalán, és ugyanolyan „férfias" ellenállása az új rendszerrel szemben, megakadályozta, hogy a múltja alapján helyezzék el a történelemben. A Slachta-kép azáltal lehet életszerű, élethű, ha nem szépítünk, de a maga ellentmondásosságában tekintünk reá folyóiratunk hasábjain is. Elismeréssel, de nem elfogultan.

Tisztelettel
Pless Zsuzsa újságíró

*

Miklós László (Budapest) a tavaly felavatott és Varga Imre szobrászművész által készített mártíremlékművel kapcsolatosan vetette papírra etikai természetű aggályait:

„... a cédrusra emlékeztető alkotás leveleit 125 dollár fejében névvel lehet ellátni. Ez már azért is visszatetsző, mert a gyönyörű műalkotás tízvalahány ezer levelet bír el", ezzel szemben hatszázezer a magyar felségterületről a halálba elhurcoltak száma." „Ez szerintem gazdasági diszkrimináció — folytatja Miklós László. — Hogyan is fogadhatjuk el, hogy több mint 40 évvel a szörnyűségek után, mikor végre sikerült egy emlékművet állítani, azon csak kivételezettek, jómódúak nevei kapjanak helyet... Minél többet gondolkodom ezen, annál jobban meghökkent és elkeserít. Ki érzi magát feljogosítva, hogy ilyen módon osztályozzon utólag több mint félmillió mártírt? Gyermekeimnek vagy akár az ellensége imnek ki tudja megmagyarázni, hogy ebben az ügyben is miért csak a pénz dominál?"

Miklós László azt a kérdést is fölteszi, hogy létezik-e névsor az elpusztítottakról, és ha nem, úgy nem kellene-e összeállítani, amíg élnek a lehetséges tanúk, a hozzátartozók. A kérdés jogos, az aggodalom indokolt. A jeruzsálemi Jád Vásém Intézet ezért kér mindenkit, akinek kedves a zsidó nép meggyilkolt millióinak az emlékezete, hogy tudassa az általa ismert mártírok nevét és adatait velük. Erre a célra űrlapok a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület útján is beszerezhetők.

*

Czeiger József Izraelből a Szombatot magasztaló költői soraival keresett meg bennünket. A szóban forgó Szombat — természetesen — nem lapunk, hanem a Menyasszony, „akit" a Löhó daudi... kezdetű imádságos ének köszönt: a hetedik nap, amelyen megpihenünk. Minthogy verset (és novellát, regényrészletet) élő magyar szerzőtől sohasem közlünk, kérjük olvasónkat, hogy ne vegye zokon, ha csak néhány sort iktatunk ide írásából:

„Ének, ima, különleges ételek...
A család mindenek felett...
Hat nap ha akarsz,
eleget dolgozhatsz,
A hetedik szent:
gyermekeid értelmével foglalkozhatsz..."

*

Dr. Kremsier Katalin (Budapest) még augusztusi számunk egyik cikkéhez fűzött reflexiókat, mely „Bruszt Jóska, az ejtőernyős ezredes" címmel jelent meg.

„A cikk megrázott, mert számtalan fantasztikus emléket idézett föl arról a korszakról, melyet vele és akkori legjobb barátjával, Joel Kordával töltöttem a cionista mozgalomban... Boldog vagyok, hogy él, cseppet sem csodálkozom, hogy ilyen remek ember lett belőle, ez akkor is sejthető volt."

*

Dr. Bihari József (Eger) egy tallinni orosz nyelvű zsidó újság egyik cikkét ismerteti, mely az arab országokban mutatkozó zsidógyűlöletről szól, és olyan történelmi tényeket idéz föl, melyekről sokan mármár megfeledkezünk vagy nem is tudtunk.

„Jordániában nincsenek zsidók. Elűzték vagy megölték őket. Általában mindent elkövettek, hogy megszabaduljanak a „Zs"-vírustól. Ugyanez vonatkozik Szaúd-Arábiára is, ahová az Öböl-válság előtt egyszerűen be sem engedtek zsidókat, lett légyenek turisták vagy üzletemberek.

Jeruzsálem történelmileg hajlamos volt a „Zs"-vírusra. Amikor Jordánia meghódította és annektálta Kelet-Jeruzsálemet, ahol a lakosság többsége zsidó volt, akkor száműzték vagy megölték őket, szentélyeiket meggyalázták..."

*

Dévényi József írja Budapestről: „Mindig várakozással néztem, mikor jelenik meg a Szombat. Kezdetben az Új Élettel együtt félretette részemre az újságos. Néhány hónapja nem tudom megvenni, mert az újságos nem kapja többé. A postán sem kapom meg. Remélem, nem szűnt meg..."

A „Negyvenkedők Klubjának" közleményei

A magyar zsidóság a Hágádá 4. stációjában van. (Gondoljunk arra a gyerekre, aki még kérdezni sem tud.) A 30—50 évesek már túl vannak első kudarcaikon, melyet részint identitásuk, részint neveltetésük folytán szereztek. A holocaust első generációja képtelen volt kiheverni a megpróbáltatásokat, és ezek gyermekeikben halmozottan tovább öröklődtek.

S míg a harmadik generáció (különösen a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület 1989-es megalakulása) óta magától értetődően vállalhatja identitását, beleértve az Izraelbe való utazási lehetőségét a Szochnut és megannyi zsidó ifjúsági szervezet segítségével, addig a legtöbb — egyéb gonddal is megbirkózni kénytelen 30 éven felüli nemzedékbe tartozók nemcsak utazni nem tudnak, hanem természetesen emberi és zsidó kapcsolatai is korlátozottak. Külföldről semmilyen segítséget nem kapunk, belföldről is csak esetlegesen.

A klubnak az a célja, hogy ennek a 30—50 éves korosztálynak lehetőséget biztosítson a társas életre, a kapcsolatteremtésre, a zsidó kultúrában való tájékozódásra, amely segíthet az identitás megtalálásában.

Ára: 37,– Ft (Izraelben 4,– shekel, egyéb országokban 2,– $)